

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

✓ ЄС вимагає від України пришвидшення реформ правосуддя

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

✓ Реформа мапи судів: навіщо Україні оптимізувати судову мережу

№ 11 листопад 2025

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 11 (138) 2025

(01 листопада - 30 листопада)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuvip.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3
---	----------

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....	7
--	----------

СУСПІЛЬНА ДУМКА

<i>М. Жернаков, О. Ковальська, Дзеркало тижня: Крок вліво, крок назад: шість ударів по реформі правосуддя.....</i>	<i>21</i>
<i>В. Дон, Lexinform: Сила права чи право сили, або Чому в сучасному світі не дотримуються міжнародні норми?</i>	<i>24</i>
<i>К. Асланян, Дзеркало тижня: «Знижка на війну» не безкінечна: ЄС вимагає від України пришвидшення реформ правосуддя</i>	<i>30</i>
<i>Ю. Бауман, Lexinform: Множинне громадянство: що насправді це означає?.....</i>	<i>34</i>
<i>І. Ведернікова, Дзкркало тижня: Удар по децентралізації: синдром простроченої влади.....</i>	<i>39</i>

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	43
--	-----------

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

<i>Барсук М.</i>	
Суддя-людина чи суддя-алгоритм? Від мети про «мислячу машину» до запровадження ШІ у сфері судочинства.....	45
<i>Отрош І.</i>	
Майбутнє скандалу з ВККС: європейський досвід чи українські «картонки»?	49
<i>Гуржи В.</i>	
Від побиття до фальшивих заповітів, або Як тиснуть на українських суддів.....	54
<i>Гуржи В.</i>	
Кава, черга і 35 років до справедливості, або як ми втрачаємо сенс судової незалежності.....	56
<i>Майструк С., Кісілайнен К.</i>	
Реформа мапи судів: навіщо Україні оптимізувати судову мережу?	58
<i>Шкляр С.</i>	
П'ять причин дисфункції українського правосуддя.....	61
<i>Лабораторія законодавчих ініціатив</i>	
Шлях до ЄС прокладено, але не пройдено: що вимагає Брюссель, і які рішення вже на столі у сферах правосуддя і правопорядку ..	64
<i>Коліушко І., Бови О.</i>	
Як узаконити громади	68

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	73
---	-----------

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин (глава делегації) та судді Конституційного Суду України Олександр Водянніков, Оксана Гришук, Віктор Кичун, Сергій Різник, Галина Юровська взяли участь у сімнадцятій українсько-німецькій фаховій зустрічі з питань конституційного права і процесу, що відбулася 11–13 листопада 2025 року.

Захід, організований Німецьким фондом міжнародної правничої співпраці (IRZ), став продовженням українсько-німецьких фахових зустрічей, присвячених обговоренню актуальних питань конституційного права, та надав можливість для обміну науково-практичним досвідом між органами конституційного контролю обох держав.

У фахових зустрічах взяли участь директор Фонду IRZ Штефан Хюльсхорстер, судді Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Райнгард Гайер, Удо Штайнер та старший менеджер проєктів Фонду IRZ Вольфрам Гертіг.

У фокусі уваги були такі питання:

- доктрина попереднього обмежувального ефекту закону як конституційна проблема у практиці Федерального Конституційного Суду Німеччини;

- баланс між приватними та публічними інтересами під час розгляду справ у конституційному суді, які стосуються захисту соціальних прав;

- конституційність санкцій в адміністративному, фінансовому та податковому праві;

- співвідношення судової стриманості та судового «активізму» у практиці конституційних судів.

Судді Конституційного Суду України обговорили з німецькими колегами проблеми, із якими вони стикаються, розв'язуючи процесуальні питання конституційного судочинства. Німецьки колеги поділилися власним досвідом щодо окреслених питань, посилаючись на практику Федерального

Конституційного Суду Німеччини, і відповіли на запитання українських колег.

В обговоренні питань щодо наслідків визнання норми неконституційною, якщо вона була застосована судом фахової юрисдикції для ухвалення ним рішення; можливостей і меж відновлення розгляду справи та перевірки рішення фахового суду; урахування практики органу конституційного контролю адміністративними судами, а також щодо можливого неврахування адміністративним судом такої практики та реагування на це конституційним судом взяв участь Президент Конституційної судової палати землі Рейнланд-Пфальц і Вищого Адміністративного суду Ларс Брокер (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/ukrayinsko-nimecka-fahova-zustrich-shchodo-obminu-dosvidom-iz-pytan-konstytuciynogo-prava-ta>). – 2025. – 17.11).

26 листопада 2025 року відбулася зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександра Петришина та суддів Суду Олександра Водяннікова, Віктора Городовенка, Віктора Кичуна, Олега Первомайського та Галини Юровської з радницею з питань діалогу Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) Доротеею Гамахер.

У заході також взяли участь юридичні радниці проєкту GIZ «Посилення відповідності України стандартам ЄС у сфері верховенства права» Наталія Гужвій-Товстенко та Ілона Болюбаш, а також юридичний радник Німецького фонду міжнародного правового співробітництва Геннадій Рижков.

Під час зустрічі сторони обговорили актуальні напрями співпраці Конституційного Суду України з Німецьким товариством міжнародного співробітництва та відзначили важливість підтримки інституційних реформ у сфері конституційного правосуддя. Було акцентовано увагу на важливості постійного фахового обміну між українськими та німецькими експертами з метою посилення

верховенства права в Україні та забезпечення розвитку узгодженої із європейськими стандартами нормативної бази.

Окремим аспектом дискусії стала взаємодія з Агентством Європейського Союзу з основоположних прав (FRA), яка дозволяє забезпечувати сталі канали доступу до сучасної європейської експертизи у сфері прав людини та сприяє гармонізації підходів Конституційного Суду України з європейськими практиками. Учасники заходу відзначили, що такі партнерства відіграють ключову роль у розвитку національної системи конституційного контролю та посиленні довіри до державних інституцій.

Також докладно було обговорено перспективи співпраці, пріоритетними напрямками якої є підтримка сталого функціонування конституційного судочинства, залучення міжнародної експертизи під час опрацювання складних конституційно-правових питань, проведення спільних навчальних заходів, розширення професійних контактів і розроблення нових форматів обміну досвідом. Особливу увагу було приділено формуванню довгострокових механізмів партнерства, що сприятимуть підвищенню інституційної спроможності Суду в умовах євроінтеграційних процесів.

На завершення учасники відзначили конструктивний характер діалогу та визначили пріоритетні наміри подальшої роботи над спільними проектами, спрямованими на зміцнення конституційного правосуддя в Україні та інтеграцію у європейський правовий простір (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/ksu-obgovoryv-napryamy-maybutnoyi-spivpraci-z-nimeckym-tovarystvom-mizhnarodnogo>). – 2025. – 28.11*).

24 листопада 2025 року у Конституційному Суді України за сприяння Проекту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що впроваджується в межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради належного врядування», Фаза III національний експерт цього Проекту

Тетяна Фулей презентувала аналітичний звіт «Аналіз рішень Конституційного Суду України, ухвалених за конституційними скаргами: суб'єкти звернення (Звіт за результатами дослідження)».

У звіті проаналізовано всі рішення Конституційного Суду України за конституційними скаргами із застосуванням як кількісного, так і якісного підходів. Зокрема, досліджено динаміку надходження конституційних скарг, частку скарг, які відповідають вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України», а також особливості рішень Великої палати та сенатів Суду.

За словами доповідача, найчисельнішою групою серед суб'єктів права на конституційну скаргу виявилися особи, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи. Значну частку становлять також особи, уповноважені на виконання функцій держави (чинні та колишні прокурори, судді, поліцейські, військовослужбовці, державні службовці), а також представники вразливих груп – малозабезпечені особи та особи, які перебувають у місцях несвободи.

Дослідження засвідчує, що у більшості конституційних скарг простежується зв'язок між статусом заявника та характером стверджуваних порушень: так, «чорнобильці» та «спецпенсіонери» переважно оскаржують норми законодавства у контексті порушення права на соціальний захист, суб'єкти, щодо яких застосовано запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою, посиляються на право на свободу та особисту недоторканність, а юридичні особи чи заявники, до яких застосовано значні фінансові санкції, – на право власності.

Під час презентації підкреслювалося, що результати дослідження можуть бути корисними для подальшого вдосконалення практики застосування інституту конституційної скарги, формування орієнтирів для потенційних заявників, а також для розвитку внутрішньої аналітики Суду, його просвітницької та комунікаційної діяльності. Звіт також становить інтерес для науковців, представників судової

влади та правничої спільноти, які досліджують питання доступу до конституційної юстиції та захисту конституційних прав людини.

Модерувала захід менеджерка Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» (Програма ЄС та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», Фаза III) Сюзанна Мнацаканян. У дискусії взяли участь судді Конституційного Суду України Олександр Водянніков, Віктор Кичун, Олег Первомайський та працівники Секретаріату Конституційного Суду України (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/analiz-rishen-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-za-konstytucijnymy-skargamy-prezentovano-zvit>)). – 2025. – 24.11).

6 листопада 2025 року у межах спільного просвітницького проєкту Конституційного Суду України та Національної школи суддів України, започаткованого у квітні 2022 року, відбулася лекція на тему «Всесвітня конференція конституційного правосуддя (WCCJ). VI Конгрес».

Участь у лекції взяли судді Конституційного Суду України Сергій Різник, Ольга Совгіря та Галина Юровська.

У своєму виступі Галина Юровська детально розповіла про історію створення Всесвітньої конференції конституційного правосуддя (далі – Конференція), започаткованої з ініціативи колишнього президента Венеційської комісії (Європейська комісія «За демократію через право») Джанні Букіккіо. Вона зазначила, що з 1996 року Венеційська комісія активно співпрацює з об'єднаннями конституційних судів по всьому світу задля обміну досвідом та розвитку світової практики захисту прав людини. Організаційну діяльність Конференції здійснює секретаріат Венеційської комісії Ради Європи, а до складу її Бюро входять представники всіх регіональних груп.

Промовця поінформувала учасників заходу, що I Конгрес, який заклав підвалини Конференції, відбувся в січні 2009 року в Південно-Африканській Республіці. У ньому взяли участь 90 судових органів з усього світу,

які ухвалили першу підсумкову декларацію про важливість глобального обміну конституційними практиками та започаткували Всесвітню асоціацію конституційних судів. Суддя додала, що у 2011 році в Бразилії було затверджено Статут Всесвітньої конференції конституційного правосуддя, а вже в травні того ж року у Венеції – остаточну редакцію документа. Конституційний Суд України приєднався до Конференції з моменту її створення і є активним учасником усіх наступних конгресів.

Також було наголошено на тому, що VI Конгрес Конференції, який відбувся у Мадриді цьогогоріч, об'єднав представників 88 органів конституційної юстиції з усіх континентів світу. Загальною темою обговорення стали права людини майбутніх поколінь.

Галина Юровська розповіла, що у межах сесій, присвячених питанням збереження довкілля, культурної спадщини та незалежності судів, делегація Конституційного Суду України презентувала позицію Суду та поінформувала міжнародну спільноту про наслідки російської агресії для екології, культурних цінностей і верховенства права.

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська зазначила, що за ініціативи української делегації було погоджено включення до тексту заключного комюніке VI Конгресу Конференції положення про підтримання мирної співпраці держав на основі загальновизнаних конституційних цінностей, поваги до суверенітету та територіальної цілісності. «Учасники конференції підтверджують суверенітет, національну територіальну цілісність кожної країни та наголошують на необхідності дотримання принципів, на яких базується організація», – додала Галина Юровська.

Суддя Конституційного Суду України Ольга Совгіря, яка модерувала першу сесію VI Конгресу Конференції, присвячену тематиці збереження природних ресурсів та довкілля, зазначила, що війна російської федерації проти України спричинила масштабну екологічну катастрофу, що є злочином не лише проти природи, а й проти людства. Вона підкреслила нерозривний зв'язок між екологічними правами

людини, правом на життя та верховенством права.

Суддя Конституційного Суду України Сергій Різник у заключній сесії, що стосувалася незалежності конституційних судів, наголосив, що попри воєнні обставини Конституційний Суд України продовжує виконувати свої повноваження та стоїть на захисті верховенства права і демократичних цінностей. Сергій Різник також зазначив, що реакція учасників Конгресу на повідомлення про тривалі ракетні атаки в Україні продемонструвала глибоку солідарність міжнародної спільноти з українським народом (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-konstytuciynosti-polozhennya-zakonu-ukrayiny-pro-derzhavnyy>). – 2025. – 20.11).*

Судді Конституційного Суду України взяли участь у VI Конгресі Всесвітньої конференції конституційного правосуддя (ВККП) на запрошення Голови Конституційного Суду Королівства Іспанія Кандідо Конде-Пумпідо Тоурона та Венеційської Комісії, який відбувся 28–31 жовтня 2025 року. Цьогорічна тема Конгресу – «Права людини майбутніх поколінь». Захід об'єднав представників 88 органів конституційної юстиції з усіх континентів світу.

До складу делегації увійшли судді Конституційного Суду України Сергій Різник, Ольга Совгіря та Галина Юровська (голова делегації).

У перший день Конгресу (28 жовтня 2025 року) делегати взяли участь у роботі регіональних і лінгвістичних груп, зокрема у засіданні Конференції європейських конституційних судів (КЄКС). Під час цього засідання учасники обговорили питання щодо внесення змін до Статуту ВККП, порядку обрання нового члена Бюро ВККП від Європи, внеску організації в роботу VI Конгресу ВККП, а також проекту опитувальника до XX Конгресу на тему: «Свобода вираження поглядів – фейкові новини як загроза демократії», який відбудеться у травні 2027 року у місті Тирана, Республіка Албанія.

Під час цього засідання учасники погодили пропозицію делегації Конституційного Суду України щодо включення до тексту заключного комюніке VI Конгресу ВККП положення про підтримання мирного співробітництва держав на основі загальновизнаних конституційних цінностей, поваги до суверенітету та територіальної цілісності.

Обґрунтовуючи потребу включення цієї пропозиції, голова української делегації суддя Конституційного Суду України Галина Юровська зазначила: «Ці пропозиції повністю відповідають загальним цілям Конгресу, а їх включення до тексту заключного комюніке VI Конгресу ВККП покращить результат і забезпечить повне представлення точок зору судів-членів ВККП».

Під час дискусії щодо пропозицій української делегації судді Конституційного Суду України Сергій Різник та Галина Юровська, зокрема, наголосили, що:

«Наслідки Чорнобильської трагедії 1986 року досі впливають на здоров'я населення, екологію, та економіку України. Сьогодні наша країна знову зіштовхується з екологічною катастрофою планетарного масштабу, але вже спричиненою війною.

З початку повномасштабного вторгнення росії наша земля зазнала масштабної екологічної шкоди. Так, руйнування Каховської ГЕС стало одним із найбільших екологічних злочинів цього століття. Це не просто злочини проти природи, це злочини проти людства, які порушують засадничі права людини – право на життя, на здоров'я та на безпечне довкілля.

І все ж, незважаючи на руйнування, Україна залишається сильною. Ми захищаємо не тільки наш суверенітет і нашу територію, ми захищаємо ті ж самі принципи, на яких побудований цей Конгрес: верховенство права, демократію та людську гідність».

Після обговорення і доопрацювання створеною КЄКС робочою групою в остаточний проєкт Комюніке були внесені зміни, згідно з якими учасники Конгресу закликали членів Всесвітньої конференції конституційного правосуддя «вжити в рамках своїх конституційних повноважень усіх заходів,

потрібних для забезпечення мирної співпраці між державами на основі загальновизнаних конституційних цінностей. До цих цінностей належать суверенітет і територіальна цілісність держав, ефективний захист навколишнього середовища, збереження культурної спадщини, науковий розвиток в інтересах усього людства, а також зміцнення незалежності інститутів конституційного контролю».

У цей же день делегація Конституційного Суду України провела низку двосторонніх зустрічей з делегаціями конституційних судів та інших органів конституційного контролю, з представниками міжнародних установ та об'єднань. Зокрема, зустрічі проведено з Головою Конституційного Суду Австрії Крістофом Грабенвартером, Головою Конституційного Суду Албанії Холтою Зачай, Головою Конституційного Суду Іспанії Кандідо Конде-Пумпідом Тоуроном, заступницею Голови Конституційного Суду Іспанії Іммакуладою Монтальбан та суддями Конституційного Суду Іспанії, Головою Конституційного Суду Латвії Іреною Куциною і заступницею Голови Конституційного Суду Латвії Анітою Родінею, Головою Конституційного Суду Молдови Домнікою Маноле, Головою Конституційного Суду Португалії Хосе Жоао Абрантесом та заступником Голови Конституційного Суду

Португалії Жоао Карлосом Сімоеш Гонсалвешем Лоурейро, Головою Конституційного Суду Румунії Еленою Сіміною Тенесеску і суддями Конституційного Суду Румунії, Головою Конституційного Суду Словаччини Іваном Фіачаном і суддею Конституційного Суду Словаччини Яною Баріковою, Головою Верховного Суду Канади Річардом Вагнером.

Суддя Ольга Совгіря провела робочу зустріч із Головою Іbero-американської конференції конституційного правосуддя, суддею Конституційного Суду Іспанії Енріке Арнальдо Алкубіля та Генеральним секретарем Іbero-американської конференції конституційного правосуддя Андресом Гутієрресом Гілем.

Під час цих зустрічей обговорювалися питання розвитку конституційного правосуддя, зміцнення верховенства права, захисту прав людини та розширення міжнародного співробітництва. Сторони також висловили солідарність і підтримку Україні в умовах триваючої збройної агресії, підкресливши важливість дотримання принципів міжнародного права та незалежності органів конституційної юрисдикції (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-vzyaly-uchast-u-vi-kongresi-vsesvitnoyi-konferenciyi>). – 2025. – 5.11).*

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Другий сенат Конституційного Суду України 26 листопада 2025 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Представництва «АНДРІТЗ ГАЙДРО ГмбХ» (далі – Представництво) щодо конституційності приписів пункту 1201.1 статті 1201 Податкового кодексу України (далі – Кодекс) зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стабілізації розрахунків на Оптовому ринку електричної енергії України» від 9 листопада 2017 року № 2198–VIII.

Суддя-доповідач у справі – суддя Конституційного Суду України Василь Лемак.

Оспорюваними положеннями Кодексу, зокрема, визначено розмір штрафів за порушення строків реєстрації податкової накладної та/або розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних.

На думку автора клопотання, передбачені оспорюваними приписами Кодексу штрафні санкції, що застосовуються до випадків несвоєчасної реєстрації податкових накладних, є явно надмірними та порушують принцип верховенства права, зокрема, такі його складові, як справедливість, пропорційність та співмірність. Представництво також твердило, що непропорційними штрафними санкціями

порушується конституційне право на власність, а оспорювані приписи є проявом втручання в мирне володіння власним майном.

Дослідивши питання, порушені в конституційній скарзі, Суд виснував, що оспорювані приписи є такими, що відповідають Конституції України.

Досліджуючи порушені в конституційній скарзі питання, Суд виходить із того, що застосовними в цій справі є встановлені Конституцією України принципи верховенства права (частина перша статті 8), поваги до прав і свобод людини (частина друга статті 3), зокрема щодо непорушності права власності (частини перша, четверта статті 41) та права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (частина перша статті 42), а також принципи індивідуалізації юридичної відповідальності (частина друга статті 61) та презумпції невинуватості (стаття 62).

У Конституції України податкам надано важливого суспільного значення, оскільки від їх належної сплати залежить дієве функціонування України як соціальної держави (стаття 1), збалансованість бюджету України (частина третя статті 95), а їх сплата є конституційним обов'язком кожного (частина перша статті 67). В Основному Законі України також закріплено, що виключно закони України встановлюють, зокрема, систему оподаткування, податки і збори (пункт 1 частини другої статті 92), а також юридичну відповідальність за порушення податкового законодавства.

Суд наголошує: «установлюючи законом відповідні санкції за податкові правопорушення, законодавець має широку свободу розсуду, що водночас має відповідати конституційним принципам».

Досліджуючи правомірність мети оспорюваного припису Кодексу, Суд зазначає, що запровадження фінансової відповідальності за порушення граничного строку реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних спрямоване на захист економічної безпеки України у спосіб забезпечення законності у здійсненні електронного адміністрування податку на додану вартість.

Питання збалансованості бюджету України як складової захисту економічної безпеки набуває особливої суспільної значущості в умовах воєнного стану через потребу в захисті України від широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації.

Суд зазначає, що оспорюваний припис Кодексу не порушує справедливого балансу між конституційною цінністю захисту економічної безпеки України та захистом зазначених прав платника податків, а отже є домірним засобом втручання в право власності у взаємозв'язку з правом на підприємницьку діяльність, що її не заборонено законом.

Дослідивши оспорюваний припис Кодексу у взаємозв'язку з його метою, Суд висновує, що абзац другий пункту 1201.1 статті 1201 Кодексу є придатним законодавчим засобом для досягнення відповідної мети та відповідає також критерію потрібності в демократичному суспільстві.

Крім того, у Рішенні Суд вказує на потребу розв'язати питання про застосовність до платника податків гарантій, установлених у частині другій статті 61 і статті 62 Конституції України, для чого вважає за доцільне дослідити питання, чи є суть санкції (штрафу), передбаченої в оспорюваному приписі Кодексу, співмірною з кримінальним покаранням.

Суд бере до уваги, що оспорюваний припис Кодексу допускає застосування значних розмірів штрафів, і його метою є не грошова компенсація за завдану шкоду, а покарання й запобігання повторному вчиненню правопорушень; зазначений штраф застосовують відповідно до припису права, що є загальним правилом. Наведене в сукупності вказує на суть санкції в оспорюваному приписі Кодексу, яка може бути визнана співмірною з кримінальним покаранням.

Суд висновує, що застосування до платника податків санкції, яка за своєю природою є співмірною з кримінальним покаранням, має поєднуватись із обов'язком законодавця врегулювати порядок притягнення до відповідальності в такий спосіб, який втілював би для відповідного суб'єкта гарантії, установлені Конституцією України,

а саме принцип індивідуалізації юридичної відповідальності та принцип презумпції невинуватості.

У Рішенні зауважується, що під час застосування зазначених санкцій вирішальним є встановлення законодавцем обов'язку для правозастосовного органу довести вину суб'єкта, якого притягують до юридичної відповідальності. У цьому випадку форма (ступінь) вини є однією з тих обставин, яку мають врахувати і контролюючий орган, і суд під час дослідження всіх фактичних і юридичних аспектів справи.

Увесь зазначений конституційний принцип презумпції невинуватості, безперечно, буде порушено, якщо законодавче регулювання не міститиме вимоги щодо установлення вини суб'єкта, якого притягують до юридичної відповідальності.

Дійшовши висновку про обов'язок законодавця забезпечувати стосовно платника податків гарантії, установлені у частині другій статті 61 і статті 62 Конституції України, у випадках, коли до нього застосовано санкцію, яка за суттю співмірна з кримінальним покаранням, Суд зважає на межі своїх повноважень, установлених Конституцією України.

Суд бере до уваги, що законодавець поступово запроваджує вину суб'єкта як елемент складу податкового правопорушення, що обумовлює зростання її ролі в податковому праві. Парламент також унормував загальні умови притягнення до фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень.

Суд також ураховує, що відповідно до низки приписів Кодексу, потрібною умовою притягнення особи до фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення є встановлення контролюючими органами вини особи. Однак, акцентує на тому, що приписи, якими встановлено випадки обов'язкового доведення вини контролюючими органами, не поширюються на оспорюваний припис Кодексу.

З огляду на наведене, Суд уважає, що аналіз тих приписів Кодексу, зміст яких стосується виконання Верховною Радою України

конституційного обов'язку щодо втілення в законодавчому регулюванні конституційних гарантій, передбачених частиною другою статті 61 та статтею 62 Основного Закону України, не охоплено предметом конституційного контролю у цій справі.

У зв'язку з цим, поважаючи принцип поділу державної влади, Суд дійшов висновку, що у цій справі немає підстав для виходу за межі предмета конституційного контролю, зокрема щодо приписів Кодексу, якими встановлено порядок притягнення платників податків до юридичної відповідальності. Суд також наголошує, що законодавче регулювання відповідних питань має відповідати Конституції України та юридичним позиціям Суду, викладеним у цьому Рішенні.

Отже, Суд виснував, що оспорювані приписи Кодексу є таким, що не суперечить частині першій статті 8, частинам першій, четвертій статті 41, частині першій статті 42 Конституції України. Однак, у тих випадках, коли йдеться про санкції, які по суті прирівняні до кримінальних покарань, законодавче регулювання має забезпечити платнику податків дотримання конституційних принципів індивідуалізації юридичної відповідальності та презумпції невинуватості, передбачених статтями 61, 62 Основного Закону України (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-vyznav-shtraf-za-porushennya-podatkovogo-zakonodavstva-konstytucijnym-odnak-nagolosyv-na>). – 2025. – 27.11*).

Другий сенат 26 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Віктор Городовенко виклав зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника. Суддя повідомив, що Генієвський Є.А. звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність Конституції України абзац другий частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Абзацом першим частини першої статті 616 Кодексу передбачено, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім визначених у цьому абзаці випадків, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу.

Відповідно до абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу «за результатами розгляду клопотання, передбаченого абзацом першим цієї частини, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу».

Заявник зазначає, що абзац другий частини першої статті 616 Кодексу порушує конституційні права обвинуваченого на звернення до суду, оскарження дій/бездіяльності посадових осіб органів прокуратури в суді, основні засади судочинства, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу та змагальність сторін.

На його думку, твердження прокурора Херсонської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону про наявність ризиків, визначених частиною першою статті 177 Кодексу, порушує статтю 62 Конституції України, де зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а ризик – це ймовірність настання тієї чи іншої події, тобто і є припущення, бо ця подія насправді не відбулася. До того ж, відмова в підтримці

клопотання обвинуваченого в суді порушує обов'язок (стаття 65 Конституції України) і право громадянина на захист Вітчизни від ворожої агресії, а також статтю 22 Конституції України, де зазначено, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Заявник переконаний, що «відмова в скасуванні арешту для продовження військової служби з підстав виконання обвинуваченим свого конституційного обов'язку <...> суперечить положенням як мобілізаційного, так і кримінального процесуального законодавства, та державній політиці в умовах воєнного стану».

Суддя-доповідач також поінформував про перебіг розгляду відповідної справи в судах системи судоустрою.

Як зазначив суддя-доповідач, на виконання вимог закону про Конституційний Суд України надіслано запити до органів державної влади з метою з'ясування їхньої позиції у цій справі, а також запити до наукових установ щодо висловлювання їх наукового бачення по суті питань, порушених у конституційній скарзі. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/skasuvannya-zapobizhnogo-zahodu-dlya-prohodzhennya-viyskovoyi-sluzhby-sud-rozglyadaye-spravu>). – 2025. – 26.11).*

Другий сенат 26 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження продовжив розгляд справи за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо конституційності статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Сергій Різник поінформував про

зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Суддя-доповідач зазначив, що частинами першою, другою статті 309 Кодексу визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Згідно з частиною третьою статті 309 Кодексу «інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді».

Згідно з пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає».

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що головне слідче управління Державного бюро розслідувань здійснювало досудове розслідування в кримінальному провадженні за підозрою Самборської Т.Л. у вчиненні кримінального правопорушення, встановленого частиною другою статті 367 Кримінального кодексу України. Старший слідчий, посилаючись на частину десяту статті 290 Кодексу, звернувся до слідчого судді з клопотанням про встановлення строку стороні захисту для ознайомлення з матеріалами провадження. Зазначена ухвала була оскаржена в апеляційному порядку. Київський апеляційний суд відмовив у відкритті провадження за апеляційною скаргою, оскільки кримінальним процесуальним законом не передбачено можливості оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, постановленої в порядку частини десятої статті 290 Кодексу.

Верховний Суд, керуючись приписами статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою, зазначивши, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відмову у відкритті провадження за поданою апеляційною скаргою, оскільки

апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

Тетяна Самборська, обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України статті 309 Кодексу, зазначає, що чинний Кодекс не містить повноважень суду щодо скасування незаконної ухвали слідчого судді, передбаченої частиною третьою статті 309 Кодексу, як на стадії підготовчого судового провадження, так і під час наступних стадій кримінального (судового) провадження. Заявниця у конституційній скарзі звертає увагу на приписи частини третьої статті 309 Кодексу в аспекті запровадження ними ефективних засобів юридичного захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, а також підкреслює, що встановлене законодавцем у частині третій статті 309 Кодексу правило є ілюзорним, адже, взагалі не дозволяє оскаржити незаконну ухвалу слідчого судді, в тому числі, на стадії судового провадження.

Обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу, суб'єкт права на конституційну скаргу зазначає, зокрема, що його зміст підтверджує «факт наявності у суддів касаційної інстанції фактично безмежного процесуального простору для вирішення будь-якої справи у спосіб без відкриття касаційного провадження, тобто, для зловживань і порушень людських прав».

Суддя-доповідач також повідомив, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи підготовлено запити до органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, а також науковців, які входять до складу Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, з проханням висловити позиції з питань, порушених у конституційній скарзі. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

У пленарному засіданні взяли участь постійний представник Верховної Ради

України у Конституційному Суді України Максим Дирдін та уповноважена особа, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Вадим Костенко.

Переглянути відеозапис пленарних засідань можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Архів відеотрансляцій засідань» (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-prodovzhuyv-rozglyad-spravy-za-konstytuciynoyu-skargoyu-tetyany-samborskoyi>). – 2025. – 26.11).

Велика палата 25 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження продовжила розгляд справи за конституційними скаргами Сороки Віктора Володимировича, Карпенка Романа Миколайовича, Прокопенка Юрія Олексійовича, Дудкевича Едуарда Валентиновича, Романенка Олександра Володимировича, Ільющонок Олени Юріївни.

Заявники звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність Конституції України підпункт 17 пункту 1 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року № 2352–ІХ, яким унесено зміни до частини третьої статті 119 Кодексу законів про працю України, а саме: слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінено словами «зберігаються місце роботи і посада».

На думку заявників, оспорюваний припис вказаного закону є неконституційним, оскільки звужує зміст та обсяг існуючих прав на нарахування і виплату середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу під час дії особливого періоду, порушує принцип верховенства права та гарантії, передбачені для громадян, які перебувають на військовій службі.

Судді-доповідачі у цій справі Віктор Кичун, Василь Лемак, Олег Первомайський, Петро Філюк, Галина Юровська.

Як зазначив головуючий на пленарному засіданні Олександр Петришин, 4 листопада ц.р. Суд розпочав розгляд цієї справи на

відкритій частині пленарного засідання, під час якого заслухав пояснення суб'єктів права на конституційну скаргу Віктора Сороки, Юрія Прокопенка, Олени Ільющонок, представника Президента України у Конституційному Суді України Сергія Дембовського. Свої позиції також виклали залучені учасники конституційного провадження – Міністр у справах ветеранів України Наталія Калмикова та Військовий омбудсман Ольга Кобилинська.

Олександр Петришин також нагадав, що Суд на попередньому пленарному засіданні задовольнив клопотання постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна про залучення інших учасників конституційного провадження, а саме: представників Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України та Федерації роботодавців України.

Під час пленарного засідання 25 листопада ц.р. Суд розглянув низку клопотань учасників конституційного провадження: суб'єктів права на конституційну скаргу Юрія Прокопенка, Едуарда Дудкевича та постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна.

Суд заслухав позиції залучених учасників конституційного провадження: голови Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Галини Третьякової, Міністра фінансів України Сергія Марченка, заступника Міністра економіки, довілля та сільського господарства України Дар'ї Марчак, заступника Голови Федерації роботодавців України Сергія Біленького, а також учасника конституційного провадження – постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна.

Дослідивши матеріали справи на відкритих частинах пленарних засідань, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

Відеозапис пленарного засідання можна переглянути на офіційному вебсайті Конституційного Суду України в рубриці

«Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/garantiyi-dlya-pracivnykiv-pryzvanyh-abo-pryynyatyh-na-viyskovu-sluzhbu-na-osoblyvyy-period-1>)). – 2025. – 25.11).

Велика палата 20 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочала розгляд справи за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олександр Водянніков поінформував, що суб'єкт права на конституційне подання – Верховний Суд – звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність частині першій статті 8, статті 21, частині першій статті 24, частині третій статті 51 Конституції України окремий припис пункту 10 частини першої статті 212 Кодексу «громадського порядку та моральності», згідно з яким не можуть бути усиновлювачами особи, які «були засуджені за злочини проти основ національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також за злочини, передбачені статтями 164, 166, 167, 169, 181, 187 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушень».

У конституційному поданні Верховний Суд стверджує, що передбачена приписами пункту 10 частини першої статті 212 Кодексу «заборона бути усиновлювачами особам, які засуджені за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, суперечить принципу реабілітації та створює

«довічні наслідки» засудження особи, а також порушує принцип правової визначеності. Адже виникає ситуація, коли погашена відповідно до норм кримінального права судимість особи є перепорою для усиновлення в межах сімейного права <...> автоматична заборона усиновлення дитини особами, які були засуджені за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, порушує справедливий баланс, який має забезпечити держава, між загальним інтересом й інтересом конкретної особи».

Суб'єкт права на конституційне подання наголошує, що оспорювана законодавча заборона на усиновлення «пов'язується з власне засудженням за відповідне кримінальне правопорушення, без урахування фактору наявності чи відсутності судимості за його вчинення, а також без урахування фактору конкретного правопорушення, яке входить до цієї групи правопорушень, та без надання оцінки особистісним характеристикам потенційного усиновлювача». Наявність зазначених факторів, на думку Верховного Суду, «може свідчити про те, що відповідна заборона є надмірною та своєю чергою може зумовлювати неврахування найкращих інтересів дитини, а тому суперечити самій суті існування інституту усиновлення».

Суддя-доповідач також повідомив, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи підготовлено запити до органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, а також науковців, які входять до складу Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, з проханням висловити позиції з питань, порушених у конституційному поданні. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб'єкта права на конституційне подання, перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Радим Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України

Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-konstytucijnosti-zaborony-buty-usynovlyuvachamy-osobam>)). – 2025. – 21.11).

Велика палата 20 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційним поданням Верховного Суду щодо конституційності окремих приписів статей 309, 392 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі – суддя Конституційного Суду України Василь Лемак поінформував, що Верховний Суд на підставі постанови Пленуму Верховного Суду від 12 вересня ц.р. звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність статтям 3, 21 Конституції України у взаємозв'язку з частинами четвертою, п'ятою її статті 41 та статтям 8, 55, 129 Конституції України окремі приписи статей 309, 392 Кодексу в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, суду, постановленої в порядку пункту 2 частини шостої, частини сьомої статті 100, «статей 170–173 Кодексу».

Суддя-доповідач зазначив, що такому зверненню передувало подання суддів Верховного Суду в Касаційному кримінальному суді від 8 квітня 2025 року до Верховного Суду щодо обставин, зазначених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 березня 2025 року у відповідній справі.

Автор клопотання стверджує, що неможливість оскарження особою в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про передачу майна для реалізації, на підставі пункту 2 частини шостої статті 100 Кодексу (речові докази «передаються за письмовою

згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження»), створює умови, які можуть призвести до тяжких невідворотних наслідків для особи у вигляді безпідставного припинення її права власності, гарантованого Конституцією України.

У конституційному поданні Верховний Суд також зазначає, що «хоча доля речових доказів у кримінальному провадженні під час досудового розслідування покладається на слідчого суддю, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, однак це не виключає можливості судової помилки у вирішенні означеного питання і необхідності своєчасного її виправлення до моменту припинення права власності».

Суддя-доповідач повідомив, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи та прийняття Судом обґрунтованого рішення було направлено запити до Президента України, Верховної Ради України, Офісу Генерального прокурора, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Української Гельсінської спілки з прав людини, а також до низки навчальних і наукових закладів. Також надано доручення Правовому департаменту Секретаріату Конституційного Суду України підготувати висновок по суті конституційного подання та інші інформаційно-аналітичні матеріали. Про зміст, висловлених позицій та наданого висновку, буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Суд дослідив матеріали цієї справи на відкритій частині та перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб'єкта права на конституційне подання, перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Расім Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України

Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytucijnist-prypysy-kryminalnogo-procesualnogo-kodeksu-ukrayiny-shchodo>). – 2025. – 21.11).

Велика палата 20 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційним поданням Верховного Суду.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Оксана Гришук повідомила, що Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України частину другу статті 3, підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами (далі – Закон).

Частиною другою статті 3 Закону визначено перелік заяв, за подання яких судовий збір не справляється. Підпунктом 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону встановлено розміри ставки судового збору за подання до адміністративного суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду; заяви про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду, а саме: 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Автор клопотання стверджує, що оспорювані положення Закону суперечать частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 55, статті 1291 Конституції України та обмежують право на справедливий суд.

Як зазначила суддя-доповідач, зі змісту конституційного подання та долучених до нього матеріалів убачається, що Верховний Суд наводить аргументи щодо невідповідності Конституції України оспорюваних положень Закону, якими, зокрема, передбачено справляння судового збору за подання в адміністративному провадженні заяв про здійснення судового

контролю щодо виконання суб'єктами владних повноважень судових рішень, ухвалених не на їх користь, а також апеляційних та касаційних скарг на ухвали про відмову у задоволенні таких заяв.

Верховний Суд наголошує, що відповідно до Закону за подання заяви в порядку статей 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України судовий збір не стягується, однак за подання апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду, прийняту за результатами розгляду таких заяв, справляється судовий збір.

На його переконання, оспорювані положення Закону суперечать наведеним нормам Конституції України, оскільки уможливають справляння судового збору за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені у порядку судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

Верховний Суд вказує, що у справі, яку вважає аналогічною, Конституційний Суд України Рішенням від 13 травня 2024 року № 6-р(П)/2024 визнав неконституційними частину другу статті 3 та підпункт 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону в тім, що вони уможливають справляння судового збору під час подання апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині пленарного засідання, Суд перейшов до закритої частини для ухвалення рішення.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб'єкта права на конституційне подання, перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Радіс Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Переглянути відеозапис пленарного засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynym-podanniyam-verhovnogo-sudu-shchodo-styagnennya>)). – 2025. – 20.11).

Велика палата 20 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочала розгляд справи за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік».

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Ольга Совгіря поінформувала, що Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статтям 6, 8, частині першій статті 126, статті 130 Конституції України абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19 листопада 2024 року № 4059–ІХ (далі – Закон) щодо встановлення з 1 січня 2025 року прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, у розмірі 2102 гривні.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, оспорюване положення Закону «фактично змінює правове регулювання з питань суддівської винагороди, яке визначене в спеціальному законодавчому акті» – Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII.

У конституційному поданні Верховний Суд також зазначає, що, ухваливши Закон, «законодавець фактично встановив інший (менший) розмір винагороди судді, тим самим звузив гарантії незалежності суддів, що суперечить приписам частини першої статті 126 Конституції України».

Суддя-доповідач також повідомила, що з метою забезпечення повного й об'єктивного

розгляду справи підготовлено запити до органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, а також науковців, які входять до складу Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, з проханням висловити позиції з питань, порушених у конституційному поданні. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб'єкта права на конституційне подання, перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Рясим Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-konstytuciynosti-polozhennya-zakonu-ukrayiny-pro-derzhavnyy>)). – 2025. – 20.11).

Другий сенат 5 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Сивухіна Григорія Сергійовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олександр Водянніков виклав зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Суддя зазначив, що Григорій Сивухін звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині другій статті 130 Конституції України частину третю статті 119 Кодексу законів про працю України (далі – Кодекс), а також перевірити вказану статтю Кодексу у взаємозв'язку зі статтею 130 Конституції України та статтею 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до частини третьої статті 119 Кодексу «за працівниками, направленими для проходження базової військової служби, призваними на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом [...] під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації [...]. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»».

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Заявник перебуває на посаді судді Канівського міськрайонного суду Черкаської області та у зв'язку із зарахуванням до складу Сил територіальної оборони Збройних Сил України та добровільних формувань територіальних громад увільнений від роботи на період проходження військової служби зі збереженням за ним місця роботи, посади та середнього заробітку.

З 19 липня 2022 року внаслідок внесення до частини третьої статті 119 Кодексу змін (слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінено словами «зберігаються місце роботи і посада») суддівську винагороду заявникові не виплачували.

Відтак він звернувся до суду з адміністративним позовом до Державної судової адміністрації України, у якому просив, зокрема, стягнути недоплачену суддівську винагороду за жовтень 2023 року.

Черкаський окружний адміністративний суд задовольнив цю позовну вимогу. Водночас Шостий апеляційний адміністративний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове судове рішення, яким відмовив йому у задоволенні позову. Верховний Суд відмовив заявникові у відкритті касаційного провадження.

Автор клопотання стверджує, що внаслідок застосування судами частини третьої статті 119 Кодексу зазнало порушення його право на отримання суддівської винагороди «як судді, який проходив службу по мобілізації без укладення контракту під час війни російської федерації проти України», гарантоване частиною другою статті 130 Конституції України, оскільки відбулося звуження права судді отримувати суддівську винагороду, звуження гарантій суддівської незалежності, серед яких і виплата суддівської винагороди в порядку та розмірі, визначених Конституцією України та Законом «Про судоустрій і статус суддів». Крім того, заявник вважає, що оспорювані приписи Кодексу є такими, що порушують принцип юридичної визначеності як складову принципу верховенства права, та є дискримінаційними.

Суддя-доповідач також зазначив, що направив листи-запити до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, міністра юстиції України, Голови Верховного Суду, фахівців наукових установ стосовно питань, порушених у конституційній скарзі. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Під час засідання суб'єкт права на конституційну скаргу Григорій Сивухін звернувся до Суду з клопотанням видати забезпечувальний наказ. Суддя-доповідач повідомив, що дане клопотання буде передано на розгляд Великої палати Суду.

Суд дослідив матеріали цієї справи та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-shchodo-trudovyh-garantiy-pracivnykiv-yaki-pryzvani-na-viyskovu-0-konstytuciynosti-polozhennya-zakonu-ukrayiny-pro-derzhavnyu>). – 2025. – 12.11).*

Другий сенат 5 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі

письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Горобця Артура Валерійовича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 76 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Сергій Різник виклав зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Як зазначив суддя-доповідач, оспорюваними приписами Кодексу встановлено, що «суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, крім випадків перегляду ним в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, яка була постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті».

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Слідче управління Головного управління Національної поліції в Запорізькій області здійснювало досудове розслідування кримінального провадження за ознаками вчинення кримінального правопорушення, визначеного частиною другою статті 189 Кримінального кодексу України.

У межах цього кримінального провадження у червні 2024 року Горобцю А.В. повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного частиною другою статті 189 Кримінального кодексу України.

На стадії досудового розслідування слідчий суддя Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя ухвалою застосував до підозрюваного Горобця А.В. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без визначення розміру застави, а згодом неодноразово ухвалами продовжував строк тримання його під вартою.

Запорізький апеляційний суд своїми ухвалами апеляційні скарги захисника Горобця А.В. залишав без задоволення, а ухвали слідчого судді Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя про продовження строку тримання під вартою – без змін.

У листопаді 2024 року досудове розслідування у зазначеному кримінальному провадженні закінчилося у зв'язку з направленням до Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя обвинувального акта.

Орджонікідзевський районний суд міста Запоріжжя на стадії досудового розгляду справи ухвалою продовжив строк тримання під вартою обвинуваченого Горобця А.В. та визначив альтернативний запобіжний захід у вигляді застави у розмірі 80 прожиткових мінімум для працездатних осіб.

Сторона обвинувачення подала апеляційну скаргу, заперечуючи визначення Горобцю А.В. альтернативного запобіжного заходу у вигляді застави.

До складу колегії суддів Запорізького апеляційного суду, що мала на стадії судового розгляду зазначеного кримінального провадження розглядати апеляційну скаргу сторони обвинувачення, входили двоє суддів, які під час досудового розслідування ухвалювали судові рішення за наслідками перегляду ухвал слідчого судді Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя щодо обрання Горобцю А.В. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та неодноразового продовження строку цього запобіжного заходу.

У зв'язку з цим до початку розгляду апеляційної скарги захисник обвинуваченого Горобця А.В. подав до Запорізького апеляційного суду заяву про відвід зазначеним суддям.

Запорізький апеляційний суд відмовив у задоволенні заяви про відвід. Суд в ухвалі зазначив, що за змістом частини першої статті 76 Кодексу суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, має право брати участь у цьому ж провадженні в суді апеляційної інстанції під час перегляду ним в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про обрання

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою.

Заявник, обґрунтовуючи неконституційність частини першої статті 76 Кодексу, твердить, що «положення ч. 1 ст. 76 КПК України в частині можливості повторної участі судді прямо суперечать принципу справедливого та безстороннього розгляду справи судом, а отже і положенню ч. 1 ст. 55 Конституції України». Він звертає увагу на те, що «суддя, який брав участь на досудовому розслідуванні вже не зможе бути об'єктивним під час судового розгляду кримінального провадження, оскільки в нього, ще на етапі досудового розслідування вже склалась певна суб'єктивна думка відносно особи щодо якої здійснюється кримінальне провадження».

На переконання Горобця А.В., за таких обставин законодавець допустив істотне та очевидне порушення рівності учасників кримінального провадження перед судом та законом, оскільки за одних і тих самих обставин, до одного обвинуваченого застосовуються гарантії недопустимості повторної участі в суді, а для іншого ні. Такий правовий механізм, на його думку, є дискримінаційним та застосовується виключно до осіб, щодо яких обрано найтяжчий запобіжний захід, тобто осіб які зазнали найагресивніших обмежень прав, свобод та інтересів.

Суддя-доповідач також повідомив, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи підготовлено запити до органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, а також науковців, які входять до складу Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, з проханням висловити позиції з питань, порушених у конституційній скарзі. Про зміст відповідей буде поінформовано суддів на закритій частині пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці

«Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/nedopustymist-povtornoji-uchasti-suddi-u-kryminalnomu-provadžhenni-rozglyad-spravy-za>). – 2025. – 7.11).

Другий сенат 5 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України.

Частинами першою, другою статті 309 Кодексу визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Згідно з частиною третьою статті 309 Кодексу «інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді».

Згідно з пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає».

Під час пленарного засідання Суд вирішив відкласти розгляд справи у зв'язку з неявкою учасників конституційного провадження.

Суддя-доповідач у справі – Сергій Різник.

У пленарному засіданні взяли участь уповноважена особа, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Вадим Костенко, громадяни України, які виявили бажання бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання Суду.

Переглянути відеозапис пленарного засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravy-za-konstytucijnoyu-skargoyu-samborskoyi-til-shchodo-polozhen>). – 2025. – 7.11).

Велика палата 4 листопада 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження продовжила розгляд справи за конституційними скаргами Сороки Віктора Володимировича, Карпенка Романа Миколайовича, Прокопенка Юрія Олексійовича, Дудкевича Едуарда Валентиновича, Романенка Олександра Володимировича, Ільюшонок Олени Юріївни.

Заявники звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність Конституції України підпункт 17 пункту 1 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року № 2352–IX (далі – Закон).

Судді-доповідачі у цій справі Віктор Кичун, Василь Лемак, Олег Первомайський, Петро Філюк, Галина Юровська.

Як зазначив Голова пленарного засідання Олександр Петришин, Велика палата за вказаними конституційними скаргами об'єднала справи в одне конституційне провадження та постановила Ухвалу про зміну форми розгляду справи з письмової на усне провадження, а також поновлення її розгляду на відкритій частині пленарного засідання за участю представників суб'єктів права на конституційні скарги, Верховної Ради України, Президента України та залучених учасників – Міністра у справах ветеранів України, Міністра оборони України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Уповноваженого Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Під час пленарного засідання зазначалося, що підпунктом 17 пункту 1 розділу I Закону унесено зміни до частини третьої статті 119 Кодексу законів про працю України (далі – Кодекс), а саме: слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінено словами «зберігаються місце роботи і посада».

Відповідно до частини третьої статті 119 Кодексу «за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час

мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом [...] під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації [...]». Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»».

На думку заявників, оспорюваний припис Закону є неконституційним, оскільки звужує зміст та обсяг існуючих прав на нарахування і виплату середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу під час дії особливого періоду, через набрання чинності підпунктом 17 пункту 1 розділу I Закону, порушує принцип верховенства права та гарантії, передбачені для громадян, які перебувають на військовій службі.

Під час пленарного засідання Суд заслухав пояснення суб'єктів права на конституційну скаргу Віктора Сороки, Юрія Прокопенка, Олени Ільюшонок, постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна, представника Президента України у Конституційному Суді України Сергія Дембовського.

Свою позицію також виклали залучені учасники конституційного провадження – Міністр у справах ветеранів України Наталія Калмикова, Голова Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Галина Третякова, Військовий омбудсман Ольга Кобилинська.

Суд також задовольнив клопотання постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна про залучення у розгляді справи інших учасників конституційного провадження, а саме: представників Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України та Федерації роботодавців України.

У розгляді цієї справи Суд оголосив перерву (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* ([https://ccu.gov.ua/novyna/garantiyi-](https://ccu.gov.ua/novyna/garantiyi-dlya-pracivnykiv-pryzvanyh-abo-pryunyatyh-na-viyskovu-sluzhbu-na-osoblyvyi-period-0)

dlya-pracivnykiv-pryzvanyh-abo-pryunyatyh-na-viyskovu-sluzhbu-na-osoblyvyi-period-0). – 2025. – 5.11).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

М. Жернаков, О. Ковальська, Дзеркало тижня: Крок вліво, крок назад: шість ударів по реформі правосуддя

Україна закінчує рік із повним пакетом проблем у системі правосуддя. Поки ЄС гальмує відкриття переговорних кластерів, влада почала розморожувати старі практики: атаки на незалежні інституції та громадськість, спроби підриву перевірки доброчесності суддів, поступове виштовхування міжнародних експертів із процесів.

Розберімо шість ключових напрямів, де прогрес змінився відкатом або буксуванням. Останнє ж в умовах війни та євроінтеграції однаково є рухом назад – адже через таку тривалу стагнацію в одних реформах (як-от непризначення суддів Конституційного суду) ми не отримуємо необхідних результатів і не можемо братися за нові.

Конституційний суд: кворум є – спроможність під питанням

Конституційний суд мав шанси стати прикладом прозорого конкурентного добору суддів за участю міжнародних експертів. Такий процес запустили 2022 року в межах вимог до кандидатства України в ЄС, і здавалося, що він працює. Проте згодом у гру втрутилась українська реальність – і почала перевіряти процедуру на міцність.

Завдяки новій процедурі вдалося призначити чотирьох нових суддів і де-юре відновити кворум, тож наразі їх у КСУ 13. Проте де-факто спроможність суду працювати ефективно залишається вкрай обмеженою. Причиною цього є брак суддів, адже для ухвалення рішень шукати необхідні 10 голосів із 13 значно важче, ніж із 18. Водночас більшість обрано ще за старою політизованою процедурою без участі Дорадчої групи експертів, зокрема четверо є

політичними призначеннями Зеленського. Тож набрати 10 голосів за скасування вигідної для влади й неконституційної норми – нереально. Отже, якщо хоча б двоє-троє суддів будуть відсутні, наприклад, через хворобу тощо, жодних рішень у конституційних справах ухвалити не вийде.

Якою є роль КСУ в житті держави? Конституційний суд України перевіряє закони на відповідність Конституції, розглядає подання народних депутатів, а також конституційні скарги громадян. Тобто є гарантом конституційного ладу та системи стримувань і противаг у країні.

У ключові моменти новітньої історії він відігравав вирішальну роль. Наприклад, 2021 року визнав закон про державну мову конституційним і цим посилив позиції української мови й послабив проросійські сили. Та були й провали. 2020 року політизований КСУ за ініціативи 48 депутатів ледь не знищив систему електронного декларування, чим спровокував конституційну кризу. Це змусило українську владу разом із європейськими партнерами переглянути правила добору суддів.

Наразі комісія з добору суддів (Дорадча група експертів) рекомендувала достатньо кандидатів, аби укомплектувати всі посади КСУ за квотою президента та Верховної Ради. Проте обидва суб'єкти призначення не спромоглися заповнити всі вакансії за своїми квотами. А парламент узагалі провалив голосування на дві вакантні посади.

Європейська комісія на це заявила: «Органи, що здійснюють призначення, повинні терміново розпочати відбір та призначення перевірених

кандидатів, уникаючи подальших затримок», адже саме реформа КСУ була першою умовою для статусу кандидата до ЄС.

Верховний суд: фортеця самозбереження старої системи

Верховний суд «здорової країни» мав би бути найвищим еталоном правосуддя й доброчесності. ВС має стежити за тим, щоб усі суди однаково застосовували закон, переглядати рішення інших судів (як касаційний суд), аналізувати судову практику, надавати висновки щодо законопроектів про судову систему. Також Верховний суд може оцінювати дії президента в разі підозри у злочині чи нездатності виконувати повноваження, звертатися до Конституційного суду стосовно конституційності законів тощо.

Натомість у нас він дедалі частіше демонструє протилежне – неготовність відмовлятися від старих правил гри, а подекуди залюбки їх відновлює. Приміром, зараз є всі ознаки того, що Верховний суд готується поновлювати одіозного ексголови Окружного адмінсуду Києва Павла Вовка та скандальну екссуддю Інну Отрош, які втратили посади саме завдяки впровадженню змін і зусиллям оновлених ВРП та ВККС.

Та попри всі розслідування щодо росіян на топпосадах, корупційні скандали та систематичну протидію реформам у Верховному суді, найвища судова інстанція почувається безпечно й комфортно. У законопроекті №13165-2 про перевірку декларацій доброчесності та родинних зв'язків суддів узагалі не передбачено перевірки декларацій суддів Верховного суду, яка мала б стати кроком до очищення цієї інституції.

До речі, оновлений механізм перевірки декларацій доброчесності та родинних зв'язків мали запустити до червня цього року. Україна цього не зробила, й унаслідок невиконання цього та інших показників втратила своєчасну виплату 650 млн євро в межах Ukraine Facility. Це черговий приклад того, як політичне небажання може перекреслити стратегічні реформи навіть тоді, коли на кону європейська інтеграція й критично необхідна фінансова підтримка країни в часи війни.

Рекомендація Брюсселя однозначна: Верховний суд необхідно перезапустити. І цей процес має включати не тільки добір нових суддів, а й перевірку доброчесності чинних через прозорі та чіткі процедури за участю міжнародних експертів.

Добір та очищення суддівського корпусу: ВККС і ГРД під прицілом

Окрім декларацій доброчесності, важливими інструментами оновлення суддівського корпусу є кваліфікаційне оцінювання та конкурси до судів (наразі в Україні понад 2200 (!) вакантних посад).

Утім, ключові для цих процесів органи – Вища кваліфікаційна комісія суддів та Громадська рада доброчесності (ГРД) – наразі стали об'єктами атак одразу з кількох боків.

Навесні Державне бюро розслідувань активувало кримінальні провадження проти членів ВККС. Обшуки й допити, санкціоновані суддями Печерського суду, не випадково збіглися з призначенням іспитів для суддів Печерського та Шевченківського райсудів Києва, а також ліквідованого Окружного адмінсуду міста Києва. Це мало бути таким собі «охолоджувальним ефектом», сигналом для членів ВККС – не варто торкатися тих, хто звик бути недоторканим.

Водночас від червня цього року діє парламентська Тимчасова слідча комісія (ТСК), яку очолюють Сергій Власенко та Максим Бужанський. Спершу ТСК була створена для атаки на НАБУ та САП, далі взялася за Вищий антикорупційний суд і згадану Вищу кваліфікаційну комісію суддів, а зараз і взагалі переключилася на громадськість, зокрема на Громадську раду доброчесності. Засідання цієї комісії де-факто стали публічними «допитами» членів ВККС і ГРД у грубій формі, а риторика спрямована на дискредитацію тих, хто очищує систему.

Крім того, схоже, що руками цієї ТСК неформально й непублічно почало повертатися «ручне» призначення суддів, як це було за Януковича. На практиці це означає «зупинку автоматичного підписання подань Вищої ради правосуддя і створення де-факто неформального

і непередбачуваного фільтра безпосередньо на Банковій». І відбувається це якраз напередодні набору суддів до апеляційних судів.

Міжнародні експерти: запобіжник, який хочуть вимкнути

Модель залучення міжнародних експертів до конкурсів у системі антикорупції й судів в Україні, яка існує майже 10 років, довела свою ефективність: можливості політичних акторів та топсуддів впливати на процес добору зменшилися, адже знайти «важіль тиску» на міжнародних експертів набагато важче, ніж на українських.

Один із найуспішніших прикладів цієї моделі – Громадська рада міжнародних експертів (ГРМЕ), яка провела добір до Вищого антикорупційного суду. ГРМЕ не пропустила далі близько 80% кандидатів із сумнівною доброчесністю. Результати такого підходу говорять самі за себе – станом на липень 2025 року ВАКС ухвалив 294 рішення менш як за шість років і розглянув 320 кримінальних справ.

Але саме ця модель сьогодні – на межі демонтажу. У червні 2025 року завершився мандат міжнародних експертів у Конкурсній комісії з добору членів ВККС, і парламент не зробив жодного кроку для його продовження. Законопроект №13382, який дозволив би повернути їх до роботи, майже пів року припадає пилом у Верховній Раді, й це попри чітку вимогу Єврокомісії щодо продовження повноважень міжнародних експертів.

Тож уже найближчим часом добір членів ВККС може перейти в руки Конкурсної комісії, до складу якої входитимуть нереформовані українські інституції, серед яких Рада адвокатів України, очолювана давньою соратницею Медведчука Лідією Ізовітовою, та Рада суддів, керівником якої є ставленик Павла Вовка Богдан Моніч. Спробуймо уявити, кого до ВККС делегуватимуть представники інституцій, де доброчесність давно не є пріоритетом. Отже, в майбутньому для ВККС це означатиме одне – повернення до системи старого зразка, коли рішення ухвалюють кулуарно, а кандидати з темним минулим знову отримують квиток до судової системи.

Дисциплінарні процедури: реформа навпаки

Цього року Вища рада правосуддя остаточно звільнила 28 суддів (зокрема й одіозного Павла Вовка) за дисциплінарні проступки, а також 10 суддів – на підставі подань ВККС за результатами кваліфіоціювання. Дисциплінарні палати направили на звільнення ще 30 суддів, серед яких троє суддів ліквідованого Окружного адмінсуду Києва – Євгеній Аблов, Володимир Келеберда і Костянтин Пащенко. Хоча багато резонансних дисциплінарних справ щодо суддів, наприклад, того ж Окружного адмінсуду Києва, досі не розглянуто. Процес не такий швидкий, як того б хотілось, але він запустився. Для порівняння, попередня ВРП навіть тимчасово не відсторонила Вовка від посади після публікацій «плівок ОАСК».

І щойно ВРП показала результати в очищенні суддівського корпусу, влада зробила спробу його зупинити. Законопроекти №13137 і №13137-1, подані під виглядом удосконалення дисциплінарної відповідальності, пропонують прямо протилежне: звузити ключові підстави для звільнення суддів за дисциплінарні порушення, заблокувати подання скарг, а також прибрати відповідальність за неправдиві декларації. Із таким законом покарання уникнуть судді, які керували авто напідпитку, судді-хабарники, колаборанти й ті, хто незаконно «відмазував» від мобілізації.

Адвокатура й правнича освіта

Сфера правничої освіти мала б іти попереду змін: саме тут формується нове покоління юристів, суддів, адвокатів і прокурорів. Та реальність виглядає гнітюче: нічого не змінилося.

Законопроект про реформування юридичної освіти, якісний, підготовлений експертами, вже протягом тривалого часу перебуває в профільному парламентському комітеті. Немає розмежування юридичної підготовки й навчання для правоохоронних органів, спеціальності «Право» та «Міжнародне право» досі не уніфіковані, й нових стандартів за ними немає.

Нуль прогресу – і в реформуванні адвокатського самоврядування. Зв'язки

з Медведчуком, фігурування адвокатів у корупційних діях та злочинах проти національної безпеки, закритість процесів, залежність дисциплінарних органів, непрозорість використання ресурсів – усе це суперечить євроінтеграції, а також практикам доброчесності, підзвітності та професійної компетентності, що мають бути основою адвокатури. Вже не одне десятиліття змін у системі немає.

...Українська влада може скільки завгодно демонструвати «готовність до переговорів» і рапортувати про поставлені галочки, але як для українського народу, спраглого до справедливості, так і для Європейського Союзу цього недостатньо.

Зараз ми спостерігаємо чимало проблем: і паралізування добору суддів, і гальмування дисциплінарної відповідальності, й атаки на тих, хто забезпечує очищення системи, а водночас – і падіння довіри як громадян, так і міжнародних партнерів до України як до ефективної правової держави, особливо зараз, посеред політичної кризи Міндічгейту. Саме для того, щоби відповісти на шалений запит суспільства на справедливість, а також відновити довіру, нам і потрібна повноцінна судова реформа зі стабільною траєкторією руху вперед, а не саботажом та імітаціями, які ми спостерігали 2025 року (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/krok-vlivo-krok-nazad-shist-udariv-po-reformi-pravosuddja.html>). – 2025. – 28.11).

В. Дон, Lexinform: Сила права чи право сили, або Чому в сучасному світі не дотримуються міжнародні норми?

Сьогодні, коли людство впевнено крокує простором двадцять першого століття, важко було б уявити, що в центрі Європи, яка, по суті, є цитаделлю демократії, миру та справедливості, можливо таке явище, як війна. Явище, а скоріше злочин перед людством, коли на очах світу вбивають тисячі мирних громадян, жінок, дітей, коли зрівнюють із землею великі й малі міста та села, коли мільйони громадян позбавляють необхідних умов для життя.

Розтоптане міжнародне право

За таких обставин дуже важливо оцінити дію та вплив міжнародних норм права, а також двосторонніх договорів, існуючих до нападу РФ на Україну. Найперше слід зазначити, що й Україна і росія є членами ООН, притому від початку створення цієї структури. У Преамбулі Статуту Організації об'єднаних Націй виголошена рішучість ООН позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, об'єднати наші сили для підтримання міжнародного миру та безпеки.

Відповідні положення й принципи знайшли своє відображення в ст. 2. «Усі Члени

вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість. Усі Члени утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй».

Практично тотожне значення щодо ідей миру й безпеки відображено й у Заключному Акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975 р.), що був затверджений, у тому числі, й срср, правонаступницею якого проголосила себе РФ.

Держави-учасниці ООН підтвердили свою мету – сприяти поліпшенню взаємовідносин між собою та створенню умов, за яких їхні народи зможуть жити в справжньому й тривалому мирі, вільному від будь-якої загрози чи замаху на їхню безпеку; поважати територіальну цілісність, свободу й політичну незалежність одна одної.

Більше того, як вказується далі:

1. «Держави-учасниці утримуватимуться в своїх взаємовідносинах, а також у міжнародних відносинах загалом, від погрози силою

(застосуванням сили) як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Статуту ООН та цією Декларацією. Жодна причина не може бути використана для виправдання порушення цього принципу.

2. Держави-учасниці визнають непорушними кордони одна одної, а також кордони всіх держав Європи, і тому утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-якого зазіхання на ці кордони. Відповідно, вони утримуватимуться від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на захоплення чи узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці.

3. Держави-учасниці поважатимуть територіальну цілісність кожної держави-учасниці. Відповідно, вони утримуватимуться від будь-яких дій, що суперечать цілям і принципам Статуту ООН і спрямовані проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави-учасниці, зокрема від будь-яких дій, що становлять загрозу або застосування сили».

Таким чином, два найважливіші міжнародні документи підтвердили пріоритет державного суверенітету – верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах, що означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження всіх державних органів і посадових осіб, а також підлеглість цій владі всього населення території.

Зазначені пріоритети лягли, зрозуміло, і в основу Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. «Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканною і не може бути змінена та використана без її згоди, а також Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Територія України є неподільною і недоторканною».

Міждержавні угоди

До того ж, існує ще безліч угод – як двосторонніх, так і багатосторонніх, – де питання державного суверенітету України, недоторканності її кордонів та інше викладено

досить чітко, конкретно й однозначно. Так, ще у далекому 1990 р., а саме 19 листопада 1990 р. був укладений Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і російською радянською федеративною соціалістичною республікою за підписам Голови Верховної Ради УРСР Леоніда Кравчука та голови державної думи ррфср б. єльцина. У статтях 1 та 6 цього Договору, відповідно, зазначено: ст. 1. «Високі Договірні Сторони визнають одна одну суверенними державами і зобов'язуються утримуватись від дій, що можуть завдати шкоди державному суверенітету іншої Сторони». Стаття 6 «Високі Договірні Сторони визнають і поважають територіальну цілісність Української Радянської Соціалістичної Республіки і російської радянської федеративною соціалістичною республікою в нині існуючих у межах сср кордонах.

Як вказувалося, цей договір укладено строком на десять років, а його чинність може бути автоматично продовжено на наступний десятирічний строк. Із набуттям чинності Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та російською федерацією (Договір ратифіковано Законом № 13/98-ВР від 14.01.1998), Договір від 19 листопада 1990 р. припинив свою дію.

Разом із тим новий Договір від 14.01.1998 р., відповідно до ст. 39, підлягає ратифікації й набуває чинності в день обміну ратифікаційними грамотами, в тому числі, відповідно до його ст. 41, підлягає реєстрації в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй, як того вимагає стаття 102 Статуту ООН, що дає можливість посилатися на нього у Генеральній Асамблеї, Раді Безпеки та Міжнародному Суді ООН.

Щодо принципів позицій Договору від 14.01.1998 р., то вони залишилися незмінними (як і в попередньому Договорі). А саме: «Високі Договірні Сторони поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів (ст. 2) та Високі Договірні Сторони будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності

кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою (ст. 3).

При цьому слід зазначити, що відповідно до Закону «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією» № 2643-VIII від 6 грудня 2018 р., зважаючи на збройну агресію рф проти України, дію Договору від 14.01.1998 р. було припинено з 1 квітня 2019 р.

У той же час, якщо рухатися в хронологічному порядку, 8 грудня 1991 р. була підписана Україною, а 10 грудня цього ж року набула чинності «Угода про створення Співдружності Незалежних Держав», відповідно до якої республіка білорусь, російська федерація (ррфср), Україна визнають і поважають територіальну цілісність одна одної і недоторканність існуючих кордонів у рамках Співдружності (стаття 5).

Наступний міждержавний документ: «Угода між Україною і російською федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин» набрав чинності 23.06. 1992 р. після підписання у Дагомисі. Відповідно до її тексту «Сторони будуватимуть свої відносини як дружні держави». Далі зовсім поблузнірськи, лицемірно та фарисейськи звучить фраза: «Усвідомлюючи реальність загрози з боку реваншистських антидемократичних сил як крайньо лівого, так і крайньо правого толку, Сторони заявляють про свою рішучість вжити всіх необхідних заходів для захисту конституційного ладу, прав і свобод громадян».

Трохи пізніше був затверджений Протокол № 643_054 від 03.09.1993 р. про врегулювання проблем чорноморського флоту. Відповідно до тексту Протоколу весь Чорноморський флот з усією його інфраструктурою в Криму використовується Росією та отримує російську символіку, при цьому російська сторона буде здійснювати відповідні розрахунки за ту половину чорноморського флоту, включаючи інфраструктуру, яка в силу попередніх домовленостей мала б відійти Україні.

Слід зазначити, що згаданий Протокол № 643_054 від 03.09.1993 р. входив до переліку так званих «Масандрівських угод» – міжнародних документів, укладених Україною

та російською федерацією щодо врегулювання проблем поділу чорноморського флоту колишнього срср та утилізації ядерної зброї, що знаходилася на території України, які включали ще й наступні пункти:

- Основні принципи утилізації ядерних боезарядів стратегічних ядерних сил, що дислоковані в Україні;

- Угода між урядом російської федерації та Урядом України про утилізацію ядерних боезарядів;

- Угода між Україною та рф про порядок здійснення гарантійного та авторського нагляду за експлуатацією стратегічних ракетних комплексів Стратегічних сил, розташованих на їхніх територіях.

Дивно, але тоді нікого з українських політиків достатньою мірою не насторожила заява віце-президента рф О. В. Руцького, озвучена в 1992 р.: «Здоровий глузд диктує, щоб Крим став частиною росії. Ті, хто підписав рішення 1954 року, були, мабуть, із похмілля або після сонячного удару» (О. В. Руцької, Независимая газета[ru], 7 квітня 1992, стор. 1). А ще доповідь голови думської комісії Є. Амбарцумова «Як міжнародно визнаний законний правонаступник срср російська федерація в своїй зовнішній політиці повинна спиратися на доктрину, що проголошує весь геополітичний простір колишнього (радянського) союзу сферою своїх життєвих інтересів, і забезпечити розуміння і визнання світовим товариством особливих інтересів росії в цьому просторі. росії також належить домогтися від міжнародного співтовариства визнання її ролі політичного й військового гаранта стабільності на всьому просторі колишнього срср».

А вершиною всього стала заява лідера парламентської фракції «народна єдність» держдуми рф с. бабуріна «Або Україна знову возз'єднується з росією, або – війна». До всього, складається враження, що тодішні українські політики просто не знали як вирішити питання чорноморського флоту та Криму, не хотіли брати на себе відповідальність, тому передавали вирішення цього питання наступним поколінням.

Черговий документ «Договір між союзом радянських соціалістичних республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь 1991 року» був ратифікований Постановою ВР № 3624-ХІІ від 18.11.1993 р. Відповідно до Протоколу до Договору між сср і США про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Лісабон, 23 травня 1992 р.) республіка білорусь, Республіка Казахстан, російська федерація й Україна як держави – правонаступники колишнього союзу радянських соціалістичних республік у зв'язку з Договором приймають на себе зобов'язання колишнього сср за договором.

Слідом за цим 16.11.1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. Відповідно до ст. 1 «Кожна з держав-учасниць цього Договору, що володіє ядерною зброєю, зобов'язується не передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контроль над такою зброєю чи вибуховими пристроями ні безпосередньо, ні посередньо...».

Основною ж метою даного Договору було обмеження розширення кола держав, що володіють ядерною зброєю. У зв'язку з цим неможливо відмовитися від досить переконливої думки про небажання ядерних держав, які мають на озброєні близько 22 тисяч боєголовок, здійснити скорочення свого ядерного потенціалу, який є не лише елементом стримування, а й способом впливу на неядерні держави.

Зазначена концепція знайшла своє відображення при спробі імплементації положень міжнародного договору про заборону ядерної зброї шляхом заборони розробки, випробування, зберігання, придбання, транспортування та використання ядерної зброї. Ще в 2017 р. цей договір підтримали 122 країни – члени ООН, а ратифікували лише 50. Жодна з країн, яка має ядерну зброю – Велика Британія, Китай, Франція, Індія, Ізраїль, північна корейя, Пакистан, росія та США не підтримали угоду. До речі, Україна входить до чотирьох країн світу, що відмовилися від ядерної зброї, яка в

них уже була. До цього переліку також входять Казахстан, Білорусь та Південноафриканська республіка.

Відповідно до ст. 1 договору «Кожна держава-учасниця зобов'язується ніколи і за жодних обставин не розробляти, не випробовувати, не виробляти, не виготовляти, не купувати іншим чином, не мати у володінні і не накопичувати ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої».

Договір про кордони

Наступний документ Договір між Україною і російською федерацією про українсько-російський державний кордон був підписаний 28.01.2003 р. Згідно з його ст. 2 «Українсько-російський державний кордон проходить так, як це зазначено в Описі проходження державного кордону між Україною та російською федерацією (Додаток 1) і зображено суцільною лінією червоного кольору на картах державного кордону між Україною та російською федерацією (Додаток 2). Опис і карти державного кордону, які додаються до цього Договору, становлять його невід'ємну частину». Відповідно до ст. 6 «Цей Договір підлягає ратифікації і набуває чинності з дати обміну ратифікаційними грамотами».

«Україна і російська федерація, далі – Сторони, керуючись відносинами дружби і співробітництва між народами України і росії, братерськими зв'язками між ними, що склалися історично» – це не рядки з фантастичного роману – це преамбула до Договору між Україною та рф про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки (ратифіковано Законом № 1682-IV від 20.04.2004 р.).

У силу ст. 1 Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і російської федерації. Азовське море розмежовується лінією державного кордону відповідно до угоди між Сторонами. На підтвердження своїх благих намірів у день підписання вказаного Договору Президенти України та рф виступили із спільною заявою в якій знову ж таки нагадали про братерські зв'язки між народами та спільне використання

Азово-Керченської акваторії в інтересах двох держав (Спільна заява Президента України і президента російської федерації щодо Азовського моря і Керченської протоки Керч, 24 грудня 2003 р.). А вже через вісім років – 20.03.2012 р. була підписана Угода між Кабінетом Міністрів України та урядом рф про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці, у ст. 1 якої зазначено «Забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці здійснюється відповідно до законодавства держав Сторін і цієї Угоди».

Наступна угода «Угода між Україною і російською федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону» була ратифікована Законом № 2466-VI від 08.07.2010 р. і є за великим рахунком інструментом під час виконання договору, на який вже було зазначено. Стаття 1 вказує на таке: «Сторони проведуть демаркацію українсько-російського державного кордону, встановленого Договором між Україною і російською федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року».

Після трагічних подій 2014 р., пов'язаних з анексією Криму та частини Донецької і Луганської областей формат, зустрічей між Україною і рф почав зміщуватися в міжнародну площину.

Перший документ, який був ухвалений у рамках так званих Мінських угод – Протокол за підсумками консультацій учасників Тристоронньої контактної групи 5 вересня 2014 р.: послом Гайді Тальявіні (від ОБСЄ), другим Президентом України Леонідом Кучмою (від України), послом рф в Україні Михайлом Зурабовим (від росії). Крім цього, під Протоколом стоять підписи о. захарченка та і. плотницького, від так званих «очільників» «днр» і «лнр». Слід звернути увагу на те, що під цим та іншими аналогічними документами підписи захарченка та плотницького фігурують як автографи приватних осіб. Текст угоди не передбачає будь-якого визнання Донецької і Луганської «народних республік», а лише закріплює за підконтрольними проросійським

бойовикам територіями двох областей «особливий статус» у складі України (Протокол про результати консультацій Тристоронньої контактної групи, Мінськ, 5 вересня 2014 р. Organization for Security and Co-operation in Europe 5 сентября 2014).

Протокол складається з 12 пунктів, основними з яких є: негайне припинення застосування зброї; негайне звільнення заручників та незаконно утримуваних осіб; забезпечення проведення дострокових місцевих виборів на окремих територіях Донецької та Луганської областей; вивід незаконних збройних формувань, військової техніки, бойовиків та найманців з території України, прийняти програму економічного відродження Донбасу. Через два тижні, а саме 19 вересня 2014 р., за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи стосовно імплементації Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента росії володимира путіна був підписаний Меморандум про виконання положень Протоколу від 5 вересня 2014 р. Основні його положення полягають у наступному: спільне припинення застосування зброї; зупинення підрозділів і військових формувань сторін на лінії їхнього контакту за станом на 19 вересня 2014 року; заборона на застосування всіх різновидів зброї і ведення наступальних дій; протягом доби з моменту ухвалення цього Меморандуму відведення засобів ураження на відповідні відстані; заборона польотів бойової авіації; виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців із території України. Підписанти ті самі, що й у випадку з Протоколом.

Уже наступного року – 12 лютого 2015 президенти рф, України, Франції та канцлер Німеччини узгодили декларацію на підтримку «Комплексу заходів з виконання Мінських угод», в якій підтверджується повне дотримання суверенітету і територіальної цілісності України. При цьому всі четверо схвалюють цей документ і підтримують його реалізацію, але не беруть на себе жодних зобов'язань щодо виконання. Відповідно, сам

«Комплекс заходів», підписаний особами, які не володіють повноваженнями, не має жодних правових наслідків.

На тлі позиції рф, що вона не є стороною конфлікту й може лише звертатися виключно із рекомендаціями та закликами, невизначеністю міжнародного статусу «днр» та «лнр» можна було з великою ймовірністю стверджувати про невиконання домовленостей, як згодом і сталося. Не допомогло й те, що відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № S/RES/2202 від 17 лютого 2015 р. «Комплексу заходів» було надано характеру міжнародно-правового документа, обов'язкового для виконання конфліктуючими сторонами (Резолюція № S/RES/2202 (2015)).

Серед 13 пунктів вказаного «Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод», крім повторюваних у попередніх документах, звертають на себе увагу відновлення повного контролю над державним кордоном з боку уряду України у всій зоні конфлікту та проведення конституційної реформи в Україні з набуттям чинності до кінця 2015 року нової Конституції, яка передбачає ключовим елементом децентралізацію (з урахуванням особливостей окремих районів Донецької та Луганської областей, узгоджених з представниками цих районів) («Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод» – повний офіційний текст домовленостей щодо Донбасу).

Таким чином ми маємо можливість спостерігати конкретний приклад того, як реальні дії політиків суперечать декларованим намірам. рф від самого початку не збиралася виконувати будь які мирні угоди, це усвідомлювали й лідери світової спільноти та вище політичне керівництво України. На тлі цього виникає абсолютно обґрунтоване запитання, чому, маючи розуміння того, що військовий напад рф на Україну неминучий, керівництво нашої держави не мобілізувало зусилля на побудову сильної професійної й добре оснащеної армії, чому не відбулися дії щодо формування в суспільстві національної ідеї стосовно необхідності захисту України, чому корумпована кланово-олігархічна економіка виявилася нездатною для задоволення потреб

військового бюджету, чому агенти кремля та зрадники України посідають найвищі посади, в тому числі, у виконавчій, законодавчій та судовій владі.

За результатами зустрічі в Женеві 17.04.2014 представники України, США, Європейського Союзу і росії затвердили відповідну заяву. Всі сторони зустрічі зобов'язалися утриматися від будь-яких форм насильства, залякування або провокаційних дій. Усі незаконні озброєні формування мали бути роззброєні; всі незаконно захоплені будівлі мають бути повернуті законним власникам; усі незаконно захоплені вулиці, площі та інші громадські місця в українських містах і містечках повинні бути звільнені. В свою чергу Держсекретар США Джон Керрі попередив с. лаврова, що Вашингтон очікує відведення російських військ від українського кордону, а в разі відсутності прогресу в США не буде вибору, окрім як запровадити додаткові санкції проти росії («Женевська четвірка» домовилася про звільнення захоплених будівель в Україні. 17.04.2014 р.).

Нормандський формат

Уперше зустріч у чотиристоронньому форматі – Україна – Німеччина – Франція – росія, відбулася 6 червня 2014 року, в французькому містечку Бенувіль, що в Нормандії. Наступна зустріч в такому ж форматі пройшла 16–17 жовтня в Мілані. Після цього були зустрічі в Парижі 2 жовтня 2015 р. та Берліні 19 жовтня 2016 року. Пізніше, після майже трирічної перерви, у грудні в Парижі був проведений саміт за участі представників України, Франції, Німеччини та рф.

Заключний етап нормандського формату у зв'язку з відмовою рф брати участь у ньому, пройшов 11 жовтня у форматі, коли Емманюель Макрон разом з Ангелою Меркель по черзі провели переговори з президентом України Володимиром Зеленським та президентом російської федерації Володимиром Путіним (Саміт щодо Донбасу можуть замінити переговорами глав МЗС «нормандської четвірки». 14 жовтня 2021 р.). На жаль, зустрічі в нормандському форматі так і не увінчалися

конкретними успіхами та не ознаменувалися якимись суттєвими домовленостями.

Висновки

Необхідно визнати, що в сучасних умовах норми міжнародного права, двосторонні та багатосторонні договори у випадку, коли їх учасником є держава агресор, країна, яка уособлює собою авторитарний режим і культивує імперські звички, як казав Отто фон Бісмарк, не варті того паперу, на якому написані. Відтак уроки історії полягають у тому, що люди не роблять висновків із тих же уроків історії.

Шкода, але ця знаменита фраза відомого англійського письменника Олдоса Леонарда Хакслі (1894–1963) має безпосереднє та негативне відношення до України. Давня історія взаємин нашої держави зі східним сусідом досить драматично для України описує результат такого роду «братської дружби». Такої думки дотримуються політики цілої низки європейських держав – Польщі, Чехії, Естонії, Литви, Латвії, які за першої ж можливості зробили максимум дій для якнайшвидшого віддалення від рф.

У зв'язку з цим зовсім не зрозуміло з огляду на що, завдяки чому, відповідно, до чого й чому з такою легкістю, всупереч інтересам тоді ще 50 мільйонного народу України наші лідери піддалися хитрощам, обману, шахрайству з боку рф. Адже і Кравчук, і Кучма були досить досвідченими політиками, які розуміли думки, таємні помисли та скриті бажання своїх колишніх однопартійців та колег.

На жаль, ці помисли ніколи не були чистими щодо України. Складається стійке розуміння того, що українській керівній еліті все це було давно й добре відомо. Трагедія полягає в тому, що лідери України не були готові створити економічно потужну та демократичну державу як потенційного члена ЄС та НАТО. Притому відсутність прагнення до створення такої держави знаходиться в декількох площинах: по-перше, виняткове домінування персональних цілей, у більшості випадків суто особиста нажива, користь та користолюбство. Вони перетворили політику на найрентабельніший бізнес, порівняно з яким навіть торгівля зброєю та наркотиками є «дитячою» розвагою.

По-друге, відсутність глибокого розуміння тих процесів, які відбуваються в державі. По-третє, відсутність елементарного патріотизму. Четверте, відсутність мінімальної спостережливості, логіки і небажання втілити в життя вже наявний досвід. Процес транзиту від авторитаризму до демократичного суспільства значно раніше й досить успішно пройшли Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Естонія, Литва, Латвія та низка інших держав.

Синергетичний ефект від перерахованого вищета ще й під впливом магнітного поля нашого східного сусіда і дозволили нам спостерігати цю сьогоднішню, м'яко кажучи, абсолютно нерадісну картину (*Lexinform* (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/syla-pravachy-pravo-syly-abo-chomu-v-suchasnomu-sviti-ne-dotrymuyutsya-mizhnarodni-normy/>). – 2025. – 28.11).

К. Асланян, Дзеркало тижня: «Знижка на війну» не безкінечна: ЄС вимагає від України пришвидшення реформ правосуддя

4 листопада, Єврокомісія представила свій щорічний Звіт у межах Пакета розширення Європейського Союзу 2025 року, який стосується всіх кандидатів на членство в ЄС, зокрема й України.

Після атаки з боку політичної влади на НАБУ та САП багато хто очікував досить

критичного звіту. І насправді в цій частині він доволі чіткий та не дуже дипломатичний: «Парламент ухвалив закон, який скасовував важливі гарантії незалежності НАБУ та САП і підпорядковував їхню оперативну діяльність політично призначеному генеральному прокурору. Після внутрішніх протестів та

міжнародної критики було ухвалено інший закон, який відновив незалежність НАБУ та САП. Водночас ризики неправомірного тиску на антикорупційні органи залишаються предметом занепокоєння».

До того ж Єврокомісія повторила вимогу з попередніх Звітів про необхідність ухвалити законодавчі зміни, які б гарантували, що процедури відбору та звільнення генерального прокурора стануть об'єктивнішими, прозорішими та ґрунтуватимуться на заслугах. Тобто по суті Україну попередили, що надалі генеральний прокурор перестане бути політичною фігурою, а його відбір має стати більш схожим на суддівські конкурси, що, поза сумнівом, є абсолютно логічним, адже генеральний прокурор теж є частиною системи правосуддя в широкому сенсі. Й напевно чи в демократичній країні може бути так, щоби суддів районних судів по два роки відбирали на конкурсах, де вони складають по чотири іспити та проходять по дві публічні співбесіди, а карту з прізвищем генпрокурора офіс президента витягав би з кишені за пів години до голосування в парламенті.

«Малий трикутник» правосуддя (суди, прокуратура, адвокатура) має не тільки формально відповідати стандартам ЄС, а й функціонувати відповідно.

То що ж, окрім історії з НАБУ та САП, цього року привернуло увагу Єврокомісії у сфері верховенства права?

Міжнародні експерти

Ще в довоєнні часи законодавство України щодо судової влади отримало новий запобіжник від корупції, кумівства та свавілля – міжнародних експертів у конкурсних комісіях із відбору кандидатів на найвищі суддівські посади. Вперше це відбулося на конкурсі до Вищого антикорупційного суду (ВАКС), а згодом продовжилося у відповідних комісіях із відбору кандидатів до Вищої ради правосуддя (ВРП), Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС), суддів Конституційного суду України (КСУ) і навіть дисциплінарних інспекторів ВРП.

2021 року влада вважала, що міжнародники як компроміс попрацюють 3–6 років, проведуть

один-два відбори й передадуть свій досвід (і повноваження) відповідним органам самоврядування – Раді суддів, Раді прокурорів та Раді адвокатів (у випадках із ВРП та ВККС), а також суб'єктам призначення суддів КСУ.

Час минув, у деяких конкурсних комісіях завершився відведений для міжнародників строк, тож постала очевидна дилема: чи готова Україна відмовитися від міжнародників, чи навпаки – без них неможливо забезпечити неупереджений і прозорий відбір?

Єврокомісія довго мовчала публічно, наголошуючи на особистих зустрічах, що Україна має поступово відмовлятися від допомоги міжнародних експертів. Однак після історії з НАБУ та САП риторика кардинально змінилася. Й у Звіті про розширення ми бачимо чітку вимогу продовжити залучення міжнародних експертів до відбору не лише майбутніх членів ВККС, а й нових суддів Верховного суду. Те ж саме стосується й перевірки суддів вищих судів.

ЄС наголошує на продовженні діяльності Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ) у відборі нових суддів ВАКС. Попередній конкурс був провальним, оскільки з 25 вакансій вдалося заповнити лише дві. Зараз триває повторний конкурс на 23 вакансії ВАКС і його Апеляційної палати, який відповідно до графіку ВККС має завершитися в березні 2026 року. Однак, випереджаючи події, Єврокомісія зазначила, що ГРМЕ потрібно залучати аж до моменту заповнення всіх вакансій. Тобто якщо в цьому конкурсі не вдасться дібрати повний склад суддів, строки роботи ГРМЕ також буде подовжено.

До речі, саме такі пропозиції висловила коаліція громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив у Тіньовому звіті, який вони другий рік поспіль готують для Єврокомісії.

У Брюсселі помітили й спроби знівелювати участь міжнародних експертів через Конституційний суд або парламент. «Зростає опір участі міжнародних незалежних експертів у відборах і перевірках, зокрема розглядається конституційне подання і зареєстровано законопроект, що ставить під сумнів усі

«міжнародні» процедури». Це викликає серйозну стурбованість», – наголошують у ЄК.

Тож це сигнал для політичної влади і від громадськості, і від ЄС: будь-які спроби зазіхнути на антикорупційну інфраструктуру та міжнародних експертів отримуватимуть миттєву реакцію та посилення нагляду. Залишається сподіватися, що попри публічну радість від дипломатично позитивного звіту ЄК, Банкова цей урок засвоїть.

Наявний досвід участі міжнародних експертів у конкурсних процедурах наразі потребує систематизації, уніфікації та стандартизації, адже кожна комісія чи рада працює за власними стандартами та процедурами. Це дещо підважує пафосне словосполучення «шлях України до верховенства права», адже трапляються непоодинокі випадки, коли ці комісії / ради доходять кардинально різних висновків щодо того самого кандидата. І незрозуміло, чи кандидат таки відповідає вимогам доброчесності й етики, чи ні, якщо одна комісія визнала його доброчесним, а інша декількома місяцями раніше – ні.

Інституційна спроможність ключових органів

У Єврокомісії відзначають певний прогрес України у проведенні конкурсів та призначенні нових суддів, однак вказують, що «судова система все ще страждає від серйозного кадрового дефіциту». Також зазначають, що органи суддівського врядування функціонують належно. Водночас невідкладного вирішення потребують питання відбору та призначення їхніх членів, а також інституційної спроможності (включно з ІТ-інструментами, аналітикою та доступом до баз даних). Рекомендують також підвищити спроможність органу громадського контролю: «ГРД потребує посилення, в тому числі покращення доступу до суддівських досьє, аналітичної спроможності та створення секретаріату».

Коаліція громадських організацій підтримує ці рекомендації у своїх Тіньових звітах – минулорічному та цьогорічному.

Кворуми в ключових органах

Не менше уваги з боку ЄК прикуто до наявності кворумів у ключових органах суддівського врядування – ВРП та ВККС, а також Конституційному суді України. ВРП упродовж тривалого часу працювала на межі кворуму (15 осіб), а Конституційний суд на пів року зупиняв роботу через його відсутність.

Це неприпустимо в сталих демократіях, однак регулярно стається в Україні. За останні 11 років ВРП та ВККС двічі зупиняли роботу. КСУ – один раз повністю й кілька разів частково через періодичні внутрішні конфлікти або ж зовнішні втручання (як-от незаконне звільнення двох суддів КСУ указом президента). Попри те, що за останні три місяці президент призначив двох суддів КСУ та двох членів ВРП, досі є ризик зупинки цих органів. Адже до формування повних складів ВРП бракує чверті членів, а КСУ – майже третини.

Коли конкурси тривають від шести місяців до року, сформувати сталі склади абсолютно нереально: не встигли призначити одних – у інших закінчилися повноваження. А деякі суб'єкти призначення ще й свідомо нехтують своїми обов'язками. Так, парламент минулого місяця провалив голосування за двох суддів КСУ, а з'їзд адвокатів майже чотири роки не збирається, аби обрати двох своїх представників до ВРП, пояснюючи це війною.

ЄК зазначає, що суб'єкти призначення суддів КСУ «повинні невідкладно продовжити конкурсні процедури та уникати подальших затримок».

Реформа адвокатури

У звіті ЄК зазначено, що жодного прогресу в реформі адвокатури не досягнуто. «Зберігається занепокоєння щодо зловживання дисциплінарними механізмами стосовно адвокатів та нерівномірності дисциплінарної практики. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) до цього часу не оголосила конкурсу на посади у Вищій раді правосуддя за своєю квотою. Крім того, не були проведені перевибори органів адвокатського самоврядування, попри те, що завершилися строки їхніх повноважень».

Якщо раніше ЄК одним реченням дипломатично натякала Україні на необхідність реформи, то цього року сказала чітко: «Україні слід невідкладно розпочати комплексну реформу адвокатури». Водночас ЄК каже, що формування органів НААУ має відбуватися на основі «прозорих і достовірних процедур», а доступ до професії та система кваліфікації мають бути «суттєво покращені». Також є питання до системи фінансового менеджменту, дисциплінарної відповідальності та безперервного навчання адвокатів.

Тож по суті ЄК сказала, що війна – не привід відкладати проведення з'їзду адвокатів і переобрання керівництва адвокатури, як і відмовлятися від реформування системи фінансування чи кваліфікації.

Однак реформа адвокатури – це завжди про два складники: держава в особі парламенту, який має ухвалити необхідні зміни до Закону, та адвокати, які далі без втручання держави мають їх реалізувати. Можна скільки завгодно виконувати «вимоги ЄК», однак реформу адвокатури мають проводити саме адвокати. Чи є в НААУ критична маса адвокатів, які мають бажання та можливості виконати заявлені вимоги Єврокомісії?

Є відомий вислів: хто хоче – шукає можливості, хто не хоче – причини. Поза сумнівом, і до цього Звіту за майже чотири роки війни Рада адвокатів могла вийти з ініціативою внести зміни до закону про адвокатуру, щоби змінити механізм проведення з'їзду. Скажімо, через онлайн-голосування в «Дії» чи інші способи спрощення процедури обрання делегатів. Але наразі цього не сталося. Тому навіть якщо призначити проведення з'їзду адвокатів законом (зараз періодично лунають такі пропозиції – вочевидь, хибні), за наявного механізму це буде неможливо зробити. Та за рік у ЄК запитують: що було зроблено? Тож краще шукати можливості, ніж ховатися за причинами.

Незалежність судів та антикорупційних органів

Це питання привернуло багато уваги через наступ на незалежність НАБУ та САП улітку 2025 року. Однак регулярні наступи

відбуваються не тільки на ці органи. Так, навесні ДБР провело обшуки у ВККС і допити її членів за кількома кримінальними справами. Тоді ВККС говорила про втручання в її діяльність, що теж зазначено в цьогорічному Звіті про розширення.

Зараз історія з кримінальними справами проти ВККС отримала продовження. Після засідання ТСК ВР України з питань розслідування можливих фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень в правоохоронних органах, судах та органах судової влади за участю голови ВККС ДБР відкрило кримінальну справу щодо несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматичних) систем під час перевірки іспитів. ВККС публічно заявила про тиск ТСК на інституцію.

Однак ЄК у своєму Звіті наголосила, що «ТСК парламенту (червень 2025 року) не повинна підривати довіру до інституцій».

Замість висновків

Попри позитивно-збалансований звіт Єврокомісії 2025 року, Брюссель чітко вказав на ті сфери, які потребують пришвидшення в реформах і критичної уваги з боку української влади. Крім окреслених напрямів, є й «простіші» рекомендації, як-от ухвалити Стратегію розвитку судової влади та конституційного судочинства, яку вже розроблено.

Є й точкові вимоги: виділити нарешті достатнє за площею приміщення для ВАКС. Хоча по суті таких рекомендацій у стратегічних документах рівня Звіту ЄК бути не повинно. Та коли шість років Кабмін «водить козу» з приміщенням для ВАКС, ЄК каже: це ми теж бачимо.

Підсумовуючи цьогорічні вимоги до України, ствердно можна сказати три речі.

Перша – так, Україні роблять «знижку на війну», але лише там, де це відповідає здоровому глузду.

Друга – Євросоюз нікому не дасть знівелювати досягнутий за попередні 10 років прогрес, усі спроби матимуть зворотний ефект.

Третя – шлях до ЄС у нас іще досить довгий. Він точно не обмежиться строками

Дорожньої карти з питань верховенства права, які розписані до початку 2028 року, але навіть у частині запланованих заходів 2025 року значною мірою не виконані.

І, власне, час починати їх активно виконувати, аби наступному Звіту про

розширення не знадобилися «знижки», щоби бути позитивним (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/znizhka-na-vijnune-bezkinechna-jes-vimahaje-vid-ukrajini-prishvidshennja-reform-pravosuddja.html>). – 2025. – 7.11).

Ю. Бауман, Lexinform: Множинне громадянство: що насправді це означає?

Після здобуття незалежності в 1991 році Україна зіткнулася з нагальною потребою формування власної правової системи. Їй одним із ключових елементів став інститут громадянства.

Чому саме зараз?

Історичний парадокс та вимоги часу. Як говорити загалом, то інститут єдиного громадянства був зумовлений історичним контекстом. На зорі незалежності головним завданням було утвердження суверенітету та запобігання зовнішнім впливам, насамперед з боку російської федерації, яка активно використовувала «паспортний» інструмент для збереження контролю над пострадянським простором. Принцип єдиного громадянства розглядався як запобіжник від сепаратизму, також був завжди гарячою темою всіх політичних ток-шоу.

Так протягом 33 років незалежності Україна жила з юридичним парадоксом. Згадаймо, статтю 4 Конституції, яка проголошує: «В Україні існує єдине громадянство». Цю фразу десятиліттями трактували як заборону мати другий паспорт, хоча насправді її суть інша: у правових відносинах з Україною держава визнає вас лише своїм громадянином, ігноруючи ваші іноземні паспорти.

Попри це закон донедавна передбачав можливість втрати українського громадянства за добровільне набуття іноземного. Ця колізія створила «сіру зону», в якій опинилися мільйони: від нащадків старої діаспори до новітніх трудових мігрантів та біженців. Де-факто вони були біпатридами, а де-юре – потенційними порушниками. Новий закон

легалізує право людини бути громадянином України, а також іншої країни.

Переломним моментом, як не дивно, стала повномасштабна агресія росії в 2022 році. Сьогодні вже очевидно, що мільйони українців, які знайшли притулок за кордоном, та потужна світова діаспора є не загрозою, а величезним активом для держави. Відтак потрібно було запровадити законодавчі механізми, що дозволять взаємодіяти з українцями, які проживають за межами України. Отож 15 липня цього року Президентом було підписано Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», який офіційно «запрацює» 16 січня 2026-го.

Спосіб регулювання

Новий закон не відкриває двері для всіх без винятку. Центральним елементом регулювання є «схвалений перелік» країн, громадянство яких можна набувати без ризику втрати українського паспорта. Він не є статичним і формується та оновлюється Кабінетом Міністрів України (станом на зараз такий перелік країн ще не затверджений). Утім, 26 серпня на зустрічі з представниками Світового конгресу українців Президент України Володимир Зеленський заявив, що такими країнами стануть Німеччина, Польща, Чехія, США та Канада. Але за гучними політичними заявами ховається складний світ юридичних нюансів.

Подвійне громадянство, або біпатризм, – це юридичний феномен, що виникає на стику законодавств різних держав. Його джерело – в правових колізіях, коли дві чи більше країн одночасно, на підставі власних

законів, вважають одну й ту саму людину своїм громадянином. В історичному контексті справжнім каталізатором для переосмислення стала Друга світова війна, коли десятки мільйонів людей були змушені полишити свої домівки, що зробило правове регулювання їхнього статусу нагальною потребою. Поворотним моментом став Закон про британське громадянство 1948 року (British Nationality Act 1948), який уперше прямо дозволив, що громадянин Сполученого Королівства і колоній (Citizen of the United Kingdom and Colonies – CUKC) може бути громадянином й іншої держави, зокрема держави-члена Співдружності.

Що означатиме володіння двома паспортами на практиці? Як поділити обов'язки перед двома державами? Де платити податки, в чій армії служити і хто захистить твої права, коли ти – громадянин світу з українським серцем? Проаналізуємо, що чекає на українців, які отримають також паспорти Німеччини, Чехії, Польщі, Канади та США – країн, названих пріоритетними для впровадження нової політики.

Як це працюватиме: паспорт за правилами?

Новий закон – не «день відкритих дверей» для всіх охочих. Це – ретельно регульований механізм. Його серце – «схвалений перелік» країн, який формуватиме Кабінет Міністрів України. Критерії чіткі: членство в ЄС або G7, активна підтримка України та відсутність безпекових загроз.

Для громадян цих країн (і для українців, що набувають їхнього громадянства) скасовується ризик втрати українського паспорта. Іноземці, що прагнуть стати українцями, мають прожити в країні певний термін та скласти іспити з мови, історії та Конституції.

Водночас закон встановлює жорсткі запобіжники:

- категорична заборона на множинне громадянство з державою-агресором, добровільне отримання паспорта рф – пряма підстава для втрати українського;

- обмеження для держслужбовців: високопосадовці, судді та правоохоронці,

як і раніше, не зможуть мати подвійного громадянства;

- незмінний принцип: на території України ви – лише громадянин України. Ця норма є наріжним каменем для вирішення всіх подальших юридичних колізій.

Одним із ключових, хоча й раніше відсутніх, елементів є запровадження обов'язку для громадян повідомляти уповноважені органи (ймовірно, Державну міграційну службу) про набуття іноземного громадянства. До ухвалення нового закону в Україні фактично не існувало жорсткої адміністративної чи кримінальної відповідальності за неповідомлення про наявність другого паспорта.

Для того, аби нова система запрацювала, законодавство має встановити чіткі терміни, форми подання такого повідомлення та санкції за його неподання. Без цих елементів регуляторна рамка залишиться неповною. У цьому питанні новий закон містить юридичну прогалину.

Світовий досвід (чотири різні історії)

Як відреагували українці на новацію за кордоном? Щоб зрозуміти майбутнє українських біпатридів, варто поглянути, як це працює у ключових країнах-партнерах.

Німеччина. Синхронна лібералізація. Українська реформа дивовижним чином збіглася в часі з німецькою. Там був прийнятий закон, відомий як «Gesetz zur Modernisierung des Staatsangehörigkeitsrechts (StARModG)». Як результат, з 27 червня 2024 року Німеччина скасувала вимогу відмовлятися від попереднього громадянства при натуралізації. Це створює сприятливі умови для сотень тисяч українських біженців, відкриваючи прямий шлях до подвійного громадянства без юридичних перепон.

Польща та Чехія. Європейські сусіди. Чехія дозволила подвійне громадянство ще в 2014 році, накопичивши значний практичний досвід. Польща також лояльна до біпатридів, але висуває жорсткіші інтеграційні вимоги, зокрема обов'язковий іспит з польської мови на рівні B1.

США. «Все складно». Америка дозволяє подвійне громадянство, але офіційно не

заохочує його. Верховний суд США в своєму рішенні у справі *Kawakita v. United States*, 343 U.S. 717 (1952) визнав, що людина може «мати та реалізовувати права громадянства у двох країнах і нести відповідальність перед обома». Проте американський паспорт накладає унікальні, довічні та екстериторіальні зобов'язання, які роблять цей випадок найскладнішим. Держава залишає за собою право постійного юридичного моніторингу осіб з подвійним громадянством.

Глобальне оподаткування. Громадяни США зобов'язані звітувати перед Податковою службою (IRS) про свої світові доходи, де б вони не жили.

Паспортний контроль. В'їжджати до США та виїжджати з країни громадянин зобов'язаний виключно за американським паспортом – офіційна позиція Держдепу. На практиці, в квитку/PNR повинні збігатися дані з тим паспортом, з яким перетинає кордон США.

Підводні камені – п'ять головних викликів для біпатрида

Володіння двома паспортами – це не лише права, а й складні обов'язки. Розглянемо ключові сфери, де можуть виникнути конфлікти.

Гаманець: податки без подвійного тягара. Найбільший страх – необхідність платити податки двічі – здебільшого є міфом.

Податкові зобов'язання визначає не громадянство (за винятком США), а статус податкового резидента. Ви є резидентом там, де маєте «центр життєвих інтересів»: постійне житло, сім'ю, роботу, або де проводите понад 183 дні на рік.

Аби уникнути подвійного оподаткування, Україна має чинні конвенції з усіма чотирма країнами. Вони працюють за двома принципами:

а) метод звільнення. Дохід, оподаткований в одній країні, звільняється від податку в іншій.

б) метод кредиту. Податок, сплачений за кордоном, зараховується в рахунок податку на батьківщині. Якщо ставка вдома вища, доплачується лише різниця.

Для українця в Німеччині, Польщі чи Чехії ситуація відносно проста. Податки сплачуються переважно в країні резидентства. Конвенції

з Німеччиною та Польщею використовують змішаний підхід: звільнення для активних доходів (зарплата, бізнес) та кредит для пасивних (дивіденди, відсотки).

Для українця в США все складніше. Через глобальний підхід до оподаткування він зобов'язаний подавати декларації в IRS до кінця життя. FBAR (Звіт про закордонні банківські та фінансові рахунки). Це окремий звітний обов'язок. Кожен громадянин США повинен особисто подавати до Мережі з протидії фінансовим злочинам (FinCEN) форму 114, якщо сукупна вартість його закордонних фінансових рахунків перевищувала \$10,000. Є ще FATCA (Закон про податкову звітність за закордонними рахунками). Цей закон зобов'язує іноземні (включно з українськими) фінансові установи ідентифікувати рахунки, що належать американським громадянам («US persons»), та звітувати про них до Служби внутрішніх доходів США (Internal Revenue Service). Утім, Конвенція між урядом України й урядом США про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи й капітал передбачає метод кредиту, що рятує від подвійної сплати, але не від довічної звітності до Служби внутрішніх доходів США.

Із цікавого, Україна приєдналася до глобальної системи автоматичного обміну податковою інформацією. Так, фінансові установи (банки, інвестиційні компанії) в понад 120 юрисдикціях-учасниках автоматично збирають та передають інформацію про рахунки, що належать податковим резидентам інших країн, до їхніх національних податкових служб. Це означає, що Державна податкова служба України отримуватиме прямі дані про закордонні рахунки своїх резидентів. Тому сховати неоподатковані доходи під парасолькою іншого громадянства становитиме певні труднощі.

Обов'язок: армія та вірність

Позиція України тут безкомпромісна: на її території ви – громадянин України. Ваш другий паспорт не дає імунітету від мобілізації. Якщо чоловік призовного віку з українським та,

скажімо, німецьким паспортом приїде в Україну відвідати родичів, його можуть мобілізувати на рівних з усіма.

Водночас, перебуваючи на території іншої країни, ви підпорядковуєтесь її законам. На сьогодні жодна з чотирьох країн-партнерів не має обов'язкового призову: США, Польща та Чехія мають повністю професійні армії. Німеччина призупинила призов у 2011 році, хоча зараз триває дискусія про його часткове відновлення у формі обліку та добровільної служби для 18-річних з 2026 року.

Утім законодавство цих країн теж містить обов'язок для громадян щодо обліку військовозобов'язаних. Як приклад, у Польщі є обов'язок з'явитися на «*kwalfikacja wojskowa*» в рік досягнення 19 років (деякі категорії жінок – теж). Після кваліфікації більшість потрапляє до пасивного резерву; окремо існує активний резерв і добровільна базова служба (DZSW).

Чехія має подібну модель – громадян 18–60 років вносять до військового обліку (*vojenská evidence*), і в разі виклику треба з'явитися до крайового військового командування для уточнення даних/придатності. Отже, бути призваним до двох армій одночасно є мало ймовірним, але облік/реєстрація в країні вашого громадянства або перебування – реальна й часто обов'язкова процедура. В Україні, повторно, «другий паспорт» не рятує від військового обов'язку, якщо людина фізично в'їхала в країну.

Правосуддя без кордонів?

Екстрадиція, подвійне громадянство та міжнародні пастки. Один із наріжних каменів міжнародного права – невидача власних громадян. Україна, Німеччина, Польща та Чехія дотримуються цього принципу. Конституція США прямо не забороняє екстрадицію власних громадян. Екстрадиція американців можлива, але тільки якщо існує чинний договір про екстрадицію або спеціальна домовленість.

Питання кримінальної юстиції створює найбільший ризик зловживань. Особа, що скоїла злочин в Україні, може виїхати, наприклад, до Німеччини, отримати там громадянство і таким чином убезпечити себе від екстрадиції.

Хоча позиція ЄСПЛ щодо осіб з подвійним громадянством у кримінальних провадженнях є чіткою та послідовною. Особа з подвійним громадянством не може використовувати своє друге громадянство для уникнення кримінальної юрисдикції держави, яка законно вважає її своїм громадянином.

Правова співпраця з європейськими країнами регулюється Європейською конвенцією про видачу правопорушників (European Convention on Extradition). Проте Німеччина в своїх застереженнях до неї прямо заборонила видачу німецьких громадян. Ба більше, через війну екстрадиція з Німеччини в Україну наразі фактично призупинена, оскільки німецька сторона не може бути впевнена в дотриманні прав людини в українській пенітенціарній системі.

Зі США ситуація ще складніша: між країнами немає двостороннього договору про екстрадицію. Видача можлива на основі взаємності, але це завжди складний процес.

Наша країна має десятки двосторонніх і багатосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Вони дозволяють: передати докази, допитати особу дистанційно, накласти арешт на активи. Утім реалізація таких процедур на території інших держав є значно складнішою, аніж в Україні. Таким чином, політика, спрямована на єднання нації, може ненавмисно створити «відносно безпечні гавані» для злочинців та значно ускладнити процес їх притягнення до відповідальності.

Захист: допомога консула та межі юрисдикції

Маючи два паспорти, ви можете зіткнутися з обмеженнями в консульському захисті. Державний департамент США прямо попереджає своїх біпатридів: коли ви перебуваєте в країні другого громадянства, можливості американського консула допомогти вам будуть вкрай обмежені, адже місцева влада розглядатиме вас як «свого».

Цей принцип дзеркальний. Український консул у Празі чи Варшаві матиме мало важелів впливу, якщо місцева поліція затримає

громадянина Чехії чи Польщі, в якого в кишені також лежить український паспорт. Утім, якщо громадянина в двох паспортах затримують в іншій країні (третя країна), то він буде мати право вибору щодо того, якої консульської допомогою скористатися.

Чи готові українські суди до подвійного громадянства?

Новий закон про множинне громадянство змусить докорінно переглянути й національний підхід у сфері міжнародного приватного права. Суди та нотаріуси більше не зможуть ігнорувати друге громадянство. Навпаки, воно стане ключовою «колізійною прив'язкою». Можливість особи обрати право держави свого другого громадянства перетворює це громадянство із суто політичного статусу на вирішальний юридичний факт, що визначає долю майна вартістю в мільйони. Наша правова система більше не зможе бути ізольованою (хоча судів районних судів будуть «прудитися» до останнього).

Основні принципи – застосування права останнього місця проживання до рухомого майна, права місцезнаходження до нерухомості та можливість вибору права за громадянством. Судам доведеться аналізувати тривалість і регулярність перебування особи в певній державі, умови та причини цього перебування, її сімейні та соціальні зв'язки, мову, місцезнаходження основних активів.

Мета – визначити державу, з якою померлий мав найбільш тісний і стабільний зв'язок. Уявімо ситуацію, що громадянин з подвійним громадянством Польщі та України, який останні 20 років постійно проживав у Львові, помирає, не залишивши заповіту. Йому належить квартира у Варшаві, будинок у Києві та банківські рахунки в обох країнах. Тут важливим буде те, що «звичне місце проживання» спадкодавця було в Україні, тому українське право (як право звичного місця проживання) регулюватиме спадкування будинку в Києві та банківських рахунків в Україні та Польщі.

Однак спадкування квартири у Варшаві буде регулюватися виключно польським правом на підставі принципу *lex rei sitae*.

Процедури визнання та виконання рішень, а також взаємодія між нотаріусами та судами, найімовірніше, відбуватимуться в рамках Договору про правову допомогу 1993 року.

Але є ще багато інших складних моментів. Наприклад, для громадян Польщі, Німеччини та Чехії, які також матимуть українське громадянство, ключовим документом, що регулює спадкові питання в межах ЄС, є Регламент (ЄС) № 650/2012. Цей Регламент уніфікував колізійні норми в сфері спадкування для всіх країн-членів ЄС (за винятком Данії та Ірландії), створивши єдиний правовий простір.

Як приклад, у сфері спадкових відносин запроваджено уніфікований документ – Європейське свідоцтво про спадщину (*European Certificate of Succession*). Так, стаття 22 Регламенту дозволяє особі обрати для регулювання спадкування в цілому право держави, громадянином якої вона є на момент здійснення вибору або на момент смерті. Для особи з подвійним громадянством, наприклад, України та Німеччини, це означає, що вона може в своєму заповіті прямо вказати, що до її спадщини застосовуватиметься або німецьке, або українське право.

Шлюб, сім'я

У юридичній площині виникає також багато питань щодо вибору права в шлюбних договорах. Закон України «Про міжнародне приватне право» дозволяє подружжю, яке має різне громадянство, обрати право країни, що регулюватиме їхні майнові відносини в шлюбному договорі. Як наслідок, актуальними будуть процедури визнання рішень іноземних судів щодо розлучення та стягнення аліментів, що регулюються двосторонніми договорами про правову допомогу та відповідними нормами національного законодавства.

Наступним чутливим питанням буде збільшення кількості міжнародних сімей, що відкриває ризики міжнародного викрадення дітей одним із батьків. Україна є учасницею ключових міжнародних інструментів у цій сфері. Як приклад – Гаазька конвенція 1980 року (про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей). Ця конвенція, ратифікована

Україною, має на меті негайне повернення дитини, яку було незаконно вивезено або яка утримується в іншій державі-учасниці.

При практичній реалізації положень міжнародних договорів виникатиме питання конфлікту статусу дитини як громадянина іншої держави «через батька» і практичного її повернення на територію України до іншого з батьків. Тому національним судам доведеться пам'ятати про велику кількість двосторонніх договорів, укладених між Україною та іншими державами щодо надання правової допомоги у цивільних справах, а також активно застосовувати й норми правового регулювання ЄС.

Післямова

Закон про множинне громадянство – інструмент, яким треба навчитися користуватися. Він відкриває для України

можливості: зберегти зв'язок з мільйонами своїх громадян, залучити інтелектуальний та фінансовий капітал діаспори, посилити свої позиції у світі. Однак успіх цієї реформи залежить від того, наскільки держава буде чесною та відкритою зі своїми громадянами.

Ухвалення закону – це лише перший крок. Насправді, щоб політика множинного громадянства стала справжньою перевагою, а не юридичною пасткою, Україна мусить невідкладно ініціювати ревізію договорів про правову допомогу з країнами-партнерами, а також оновити національне законодавство. Інакше, замість нових можливостей, громадяни ризикують отримати зачароване коло правових колізій та нерозв'язних проблем (*Lexinform* (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/mnozhynne-gromadyanstvo-shho-naspravdi-tse-oznachaye/>). – 2025. – 27.11).

I. Ведернікова, Дзкркало тижня: Удар по децентралізації: синдром простроченої влади

Минулий тиждень виявився досить багатим на події, якими Україні пропонували пишатися.

Спершу Єврокомісія представила свій щорічний звіт у межах Пакета розширення Європейського Союзу-2025, де ми виглядаємо краще, ніж торік. Однак «знижка на війну» з боку європейців є очевидною для кожного, хто живе в Україні, ходить до суду, веде бізнес і очікує виконання закону від силовиків. Тому, подякувавши європейцям за розуміння, важко уникнути запитання: чи не роблять вони нам своїми «рожевими» звітами ведмежу послугу – даючи владі, котра без виборів дедалі більше капсулюється, аргумент, яким можна тицяти в ніс опозиціонерам: мовляв, мовчіть, у нас усе норм? (Щодо цієї дилеми вже опубліковано достатньо рефлексій, зокрема й у ZN.UA. – тут і далі примітки мої – І.В.)

Щодо другої – ключової для нашого тексту – події, то нею стало ухвалення парламентом законопроекту №14048: тріумфального компромісу між Банковою та місцевою владою, яка перманентно чинить їй опір. За версією

депутатів, які голосували, запровадження державного нагляду за органами місцевого самоврядування переводить децентралізацію до її завершальної фази. А головне – дає Україні право отримати 30 мільярдів гривень до бюджету, передбачені планом Ukraine Facility.

І тут у тих, хто «в темі», постає запитання: запровадження бутафорного, а не реального нагляду вже остаточно поховало децентралізацію – чи ще ні?

Європа, звісно, і в цьому разі на деякий час заплющить очі, щоб не руйнувати картинку й не давати приводу своєму електоратові (а від його підтримки залежить подальше фінансування України) сумніватися в наших успіхах. Однак без контролю законності актів місцевих рад за умов нереформованих правоохоронної системи та суду держава, по суті, й далі вирощуватиме непідзвітного «монстра», який отримав гроші та повноваження.

І хоч би скільки ображалися на такі формулювання чинні мери, які справді несуть на собі колосальний тягар війни, держава має свої завдання – утримувати кістяк безпеки та

не дозволяти народжуватися новим феодально-корупційним анклавам на кшталт Києва й Одеси.

Та йдеться нині не про те, яка саме влада – центральна чи місцева – має більше гріхів. Про корупцію на найвищому рівні, авторитарні тренди та розгул спецслужб написано вже достатньо. Йдеться про інше – про те, яку інституціональну рамку ми задаємо, щоби державна система управління країни, що воює, навіть за умов виродження простроченої влади на всіх її рівнях зміцнювалася, а не розкладалася.

Тому зафіксуймо кілька ключових причин провалу реформи, окресливши ризики та прогнози. Можливо, це буде корисно тим, хто прийде опісля – коли фарба, нанесена чинною владою, остаточно облущиться, й українські стіни почнуть перефарбовувати інші майстри владного жанру.

Старт і зачинене наглухо «вікно» можливостей

Отже, політичні призначенці – голови обласних державних адміністрацій – після закінчення воєнного стану «наглядатимуть» за законністю актів органів місцевого самоврядування лише в частині делегованих державою повноважень. По суті це нагляд без нагляду: всі жирні теми – земля, будівництво, комуналка – залишилися в тіні рішень місцевих депутатів. Глибокий рівень контролю, від початку передбачений реформою – на рівні районних адміністрацій, – виключено. Як і логіку, за якої голови місцевих держадміністрацій мають бути держслужбовцями, а не президентськими «гвинтиками».

Тож в умовній місцевій лазні нічого не змінилося: мер, прокурор, поліціант, суддя та голова облдержадміністрації, як і раніше, утримують крихкий баланс влади. Іноді з перевагою у бік місцевих (вони дотепер заправляють поліцейні машини), іноді – у бік Києва, де за потреби повідець завжди можна підтягнути. У такі хвилини баланс порушується – і ми чуємо або заяви Банкової про «безвідповідальність мерів», або потік скарг самих мерів та їхніх представників на «тиск правоохоронних органів».

Чому так сталося? Чому зручний для всіх – але явно не для громад і держави – договірняк залишився в силі та підноситься як перемога?

Багато співрозмовників, які без камери можуть дозволити собі говорити чесно, кивають на попередників: «Тому що ще 2015-го треба було запроваджувати нагляд паралельно з передачею громадам грошей і повноважень». А тепер місцева влада зміцніла настільки, що здатна блокувати будь-які спроби контролю вже в парламенті. І це, хоч як дивно, природний процес.

Справді, якщо згадати старт децентралізації, дешифра правди в цих словах є.

2015 рік. Ухвалений тоді бюджет зі змінами до Податкового та Бюджетного кодексів став першим бюджетом децентралізації, драйвером якої виступив парламент і його спікер Володимир Гройсман. Президент Порошенко – людина, далека від ідей демократії, – після Революції Гідності був змушений публічно підтримувати реформу, хоча ділитися грошима та повноваженнями з громадами не надто прагнув. А в плані нагляду йому була ближчою власна губернаторська вертикаль, тоді як реформа передбачала зовсім іншу модель представництва держави на місцях.

Цього ж року п'ятий президент України фактично зірвав внесення змін до Конституції, які мали закріпити децентралізацію на рівні Основного Закону. Реформу слід було «вписати» до Конституції, щоб надати їй стійкості та захистити від політичних маніпуляцій. Однак під час підготовки проєкту до перехідних положень було заховано пункт-домовленість із Путіним про «особливий статус ОРДЛО». Це спричинило масштабні протести під парламентом. У підсумку за бортом опинилися й «особливий статус», і сама децентралізація.

2016 рік. Розроблено законопроект про нагляд за ОМС, погоджений із Асоціацією міст України (АМУ) та Радою Європи. Але на засіданні Кабміну, який на той час уже очолював Гройсман (центр реформи перемістився з парламенту до уряду), АМУ виступила проти, й документ зняли з розгляду.

Реформа загрузала у власних суперечностях: добровільне об'єднання громад загальмувалося,

координації між міністерствами не було, країна дедалі більше імітувала реформи – від поліції до прокуратури. А без реальної реформи правоохоронної системи передача грошей і повноважень без нагляду перетворювала децентралізацію на феодалізацію.

2019 рік. У Порошенка була ще одна можливість. У лютому 2019-го Верховна Рада 334 голосами внесла до Конституції курс на ЄС і НАТО. Тоді, за нашою інформацією, між президентом і прем'єром відбулася розмова: Гройсман переконував додати третій пункт – закріпити в Конституції створення районних і обласних префектур. Але Порошенко, впевнений у своїй перемозі на виборах, надав перевагу ручному режиму та особистим домовленостям із мерами, а не системним рішенням і контролю. Злити місцеву владу перед виборами було не в його інтересах.

Експерти, оглядаючись назад, визнають: реформу 2015 року запускали за умов політичного та фінансового мінного поля. Тому зробили ставку на «спершу гроші та повноваження, потім контроль». На старті це виглядало виправданим – місцеве самоврядування було слабким, методіку нагляду потрібно було доопрацювати, а лякати мерів тоді ніхто не хотів.

Продовження та зрив базового законопроекту № 4298

Європейці не даремно називають децентралізацію найуспішнішою реформою в Україні.

Тому що їй – щастило. Але до будь-якого «пощастило» потрібно бути готовим.

Після приходу до влади Володимира Зеленського нова команда профільного міністерства, по-перше, не «викинула» децентралізатора В'ячеслава Негоду – він залишився заступником міністра й тримав у руках інституціональну пам'ять реформи та пул експертів. По-друге, в парламентському комітеті теж знайшлися молоді, але нормальні сили, які змогли сприйняти й розвинути ідеї своїх попередників.

2020 рік. 12 червня 2020 року Кабінет міністрів України ухвалив 23 розпорядження,

якими визначив адміністративні центри й затвердив межі територіальних громад у всіх областях. Це вольове рішення завершило період добровільного об'єднання й дало змогу створити 1469 громад, що стало важливим кроком у процесі децентралізації. Завдяки цьому Центральна виборча комісія змогла призначити перші місцеві вибори на новій основі. За місяць Верховна Рада підтримала постанову №3650 про ліквідацію 490 районів і створення натомість 136 нових. Реформа, хоч і з політичними підніжками (парламенту не всюди вдалося пересилити тиск місцевих феодалів, які «об'єднували» громади та малювали межі районів під себе), набирала обертів.

2021 рік. Рада ухвалила в першому читанні законопроект №4298 про місцеві державні адміністрації, який мав усунути головну прогалину реформи – відсутність державного нагляду за законністю актів місцевого самоврядування.

Це був збалансований документ, побудований за європейською логікою:

-нагляд – не для підпорядкування, а для законності;

-нагляд – не тільки за делегованими, а й за власними повноваженнями громад (закон про чітке розмежування повноважень між центром і органами місцевого самоврядування вже готувався паралельно);

-незалежні префекти-держслужбовці, яких набирають із резерву, а не президентські ставленики.

АМУ публічно цього варіанту не підтримала, але активних дій щодо блокування голосування в парламенті не вчиняла. Це свідчило про наявність хиткого, але компромісу між центральними та місцевими елітами. Однак після голосування в першому читанні все змінилося. На Банковій. Президент Зеленський категорично відмовився бачити префектів держслужбовцями, а не своїми безпосередніми підлеглими.

Тему модерував на той момент профільний заступник керівника ОПУ Кирило Тимошенко. У підсумку в пошуках політичного балансу автор законопроекту Віталій Безгін переписав його до другого читання на користь Банкової.

Префекти перетворювалися на політичні фігури, безпосередньо підпорядковані президенту. З інструмента європейського нагляду законопроект перетворився на інструмент вертикального контролю – фактично на спосіб придушення місцевого самоврядування. АМУ очікувано виступила категорично проти оновленого тексту.

Документ на кілька років «завис» між комітетами й втратив підтримку і експертів, і мерів. Це збіглося з провалом діяльності об'єднаного 2022 року профільного міністерства на чолі з віцепрем'єром Олександром Кубраковим. Децентралізацію та регіональну політику засунули в стіл, поки міністерство на законодавчому рівні просувало комерційне повоєнне відновлення.

Весна 2025-го. Після чотирьох років війни та переформатування профільного міністерства, яке очолив Олексій Кулеба, до законопроекту №4298 повернулися. Підкомітет на чолі з Безгіним переробив законопроект – не ідеально, але вже не на користь Банкової: він відновлював ключові принципи та міг стати базою для поступового вдосконалення. Усі експерти, з якими ми говорили, сходилися в одному: його потрібно було ухвалювати – нехай із доопрацюванням, але без зволікання.

Однак саме в цей момент зміцніла місцева влада поставила крапку.

АМУ, спираючись на політичну вагу мерів і депутатів громад, заблокувала просування закону в комітеті. Все це відбувалося на тлі подальшої концентрації влади в руках президента (включно з повсюдним введенням військових адміністрацій, зокрема в громадах, де справно діють ради), що давало змогу місцевій владі приховувати власний інтерес у цій антидержавній грі.

Піар-теза про 26 органів контролю стала чудовою завісою реальної ситуації: на сьогодні ніхто в державі не контролює актів, ухвалених місцевими радами, на предмет законності. Тому те, що нам відомо про діяльність Київради та Одеської міської ради, свідчить лише про те, що до них дотяглося НАБУ. Але НАБУ на всіх не вистачає, поки мер, прокурор, поліціант, суддя та голова адміністрації стоять на варті

своїх кишень, а не громад. Плюс відсилання АМУ до необхідності спершу внести зміни до Конституції (на що, звісно, голосів у цього парламенту немає, а вся децентралізація відбулася на межі конституційного фолу), а також багаторічне блокування ухвалення закону про столицю тільки підтверджують, що місцева влада відкидає будь-який контроль із боку держави.

У підсумку на зміну системному законопроекту прийшли сурогати й компроміси – полегшені версії без змісту. І завершилося все тим, що ми маємо сьогодні: «нагляд без нагляду» – формальний звіт перед ЄС і черговий привід для влади сказати Європі, що в нас усе ОК. І АМУ – що вона виграла бій, але не війну. Тому що далі – той самий договірняк на тлі посилення авторитарних тенденцій у країні. І жодного захисту. «Уряд проігнорував позицію Верховної Ради України й подав бюджет на друге читання з 60% ПДФО для громад. Буде цікаво», – написав Віталій Безгін. Асоціація міст України вже висловила обурення з цього приводу.

Ризики та прогнози

Спроба поставити крапку в реформі децентралізації насправді відкрила цілий пласт нових ризиків – політичних, інституціональних, фінансових і суспільних.

Формально завершивши реформу, Україна фактично увійшла в стадію неофеодалізму – коли центральна влада утримує контроль над політичними призначеннями, а місцева – діє без реального нагляду, спираючись на власні ресурси та домовленості.

Важливим є й те, що ні Конституція, ні Європейська хартія місцевого самоврядування не містять винятків, які б обмежували нагляд лише делегованими повноваженнями. Тобто нинішній закон фактично обмежив саму Конституцію.

Уже цілком очевидно, що до кінця каденції чинного парламенту жодних глибоких змін у сфері нагляду та балансу повноважень не відбудеться.

Ухвалений закон Європа, найімовірніше, зарахує як виконаний індикатор – зі «знижкою на війну». Україна отримає гроші, але не

рішення: проблеми системи буде не усунуто, а законсервовано.

Реальний шанс з'явиться тільки в перший рік роботи нового парламенту – поки депутати не «обросли» залежностями та схемами, поки не розкладено політичних квот і не встановилося нової конфігурації влади. Саме тоді можна буде повернутися до базового пакета рішень: нового закону про префектів і місцеві державні адміністрації; змін до Конституції щодо децентралізації; оновленого закону про місцеве самоврядування або муніципального кодексу; закону про розподіл повноважень і нову модель місцевих фінансів. (Над проєктом про розподіл повноважень зараз, до речі, на майданчику уряду працює група експертів та представників профільних асоціацій. АМУ, яка ще недавно закликала «спершу розділити повноваження, а потім запроваджувати нагляд», ігнорує засідання групи).

Зрозуміло також, що головним драйвером цього процесу, як і раніше, залишиться Європейський Союз. Рано чи пізно ЄС

«розплющить очі», і те, що він побачить, нам доведеться швидко виправляти.

І тут постає одне з ключових запитань: чиїми руками й розумом?

Реформа трималася завдяки тому, що, попри змінюваність політичних команд, усередині експертного пулу (а пакет законів розробляли, починаючи з 2008 року!) зберігалася єдність. Нині, на жаль, її немає. Як, схоже, немає й поваги молодих політиків (тих, хто, ймовірно, увійде до наступного парламенту) до досвіду «аборигенів децентралізації». Проте є відчуття, що це – труднощі становлення на цьому етапі реформи. І що творцям децентралізації – експертам, політикам, чиновникам (зокрема місцевим), які десять років будували нову систему управління державою, – все-таки вдасться домовитися та втримати пошарпаний прапор децентралізації, щоб передати його наступній політичній команді. Заради демократичного майбутнього України (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/udar-po-detsentralizatsiji-sindrom-prostrochenoji-vladi.html>). – 2025. – 11.11).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кабінет міністрів визначив список країн, на громадянство яких зможуть претендувати українці, не відмовляючись від українського паспорта. Громадяни цих країн також можуть отримати паспорти України за спрощеною процедурою.

Наразі перелік включає лише п'ять країн: США, Канада, Німеччина, Польща та Чехія.

Це країни з найбільшими українськими діаспорами: у Польщі понад 2 мільйони, у Канаді – 1,3 мільйона, у США – один мільйон, у Німеччині – понад 1,3 мільйона, у Чехії – до 600 тисяч. Загалом у світі за межами України мешкає 15-20 мільйонів українців та їхніх нащадків.

Водночас у МЗС зазначають, що перелік поступово доповнюватимуть (*Хмарочос* (<https://hmarochos.kiev.ua/2025/11/12/nazvano-spysok-krayin-iz-yakymy-uryad-dozvolyyv-mnozhyhne-gromadyanstvo-yih-lyshe-5/>). – 2025. – 12.11).

У межах програми підготовки для підтримання кваліфікації голів і заступників голів місцевих загальних, господарських та окружних адміністративних судів, апеляційних судів, Вищого антикорупційного суду, Касаційних судів у складі Верховного Суду, яку проводить Національна школа суддів України 24 – 26 листопада 2025 року, Голова Вищої ради правосуддя Григорій Усик виступив із промовою, у якій окреслив актуальні питання реформування судової влади в контексті виконання зобов'язань України по Дорожній карті з питань верховенства права та програми Ukraine Facility.

У своєму зверненні він акцентував на важливості консолідованої позиції всіх інституцій судової влади щодо подальшого вдосконалення правосуддя, підвищення ефективності роботи судів та забезпечення довіри суспільства.

Григорій Усик наголосив, що реформування судової системи має відбуватися у взаємозв'язку з чинними викликами, зокрема воєнним станом, необхідністю стабільного функціонування правосуддя та подальшою євроінтеграцією України.

«Сучасні обставини вимагають від судової влади рішучості, професійності та здатності до швидкої адаптації. Судова система повинна залишатися стійкою до загроз та одночасно забезпечувати громадянам якісний і своєчасний доступ до правосуддя», – підкреслив Голова ВРП.

У виступі він окреслив ключові напрями, які визначатимуть подальшу стратегію реформування судової влади:

- посилення незалежності судової влади та гарантій для суддів у професійній діяльності;

- удосконалення процедур добору, кар'єри та оцінювання суддів, зокрема через ефективну взаємодію ВРП та ВККСУ;

- підвищення інституційної спроможності судів, забезпечення їх кадровими та ресурсними можливостями;

- цифровізація правосуддя, впровадження сучасних технологічних рішень і розширення функціоналу електронного судочинства;

- зміцнення довіри суспільства до правосуддя через підвищення відкритості, прозорості та передбачуваності судових рішень;

- забезпечення стабільної роботи судів в умовах воєнних ризиків, включно з питаннями безпеки суддів, судів та учасників процесу.

Окремо Григорій Усик акцентував увагу на низці ключових реформаторських кроків, необхідних для посилення стійкості судової влади. Серед них:

- євроінтеграційні реформи на виконання Дорожньої карти з питань верховенства права;

- зміцнення інституційної спроможності Вищої ради правосуддя;

- удосконалення процедури вжиття заходів для забезпечення авторитету правосуддя та захисту незалежності суддів;

- оптимізація мережі місцевих загальних судів;

- формування системи спеціалізованих адміністративних судів;

- розвиток дисциплінарної практики й підвищення ефективності роботи Служби дисциплінарних інспекторів (*Вища рада правосуддя* (<https://hcj.gov.ua/news/golova-vrp-grygoriy-usyk-okreslyv-priorytety-sudovoyi-reformy-na-suchasnomu-etapi>). – 2025. – 26.11).

17 листопада 2025 року на юридичному факультеті відбулась презентація книги Заслуженого юриста України Любомира Бориславського, приурочена до 85-річчя від дня його народження та 69-річчя навчально-виховної, наукової та громадської діяльності.

У заході взяли участь перший проректор Львівського національного університету імені Івана Франка Андрій Гукалюк, декан юридичного факультету Володимир Бурдін, представники керівництва Львівської обласної військової адміністрації, Львівської міської ради, професорсько-викладацький склад юридичного факультету, аспіранти та студенти.

Любомир Бориславський пов'язав своє життя із юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка у 1961 році. Упродовж багатьох років він був завідувачем кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Університету, виконував обов'язки декана юридичного факультету, був членом конституційних комісій та асамблей, які розробляли проекти Конституції України та конституційних змін, виконував різноманітні адміністративні функції в Університеті, а нині є доцентом кафедри історії держави, права та політико-правових учень.

Книга є зібранням наукових текстів, написаних упродовж десятиліть, та водночас спробою цілісного осмислення шляху українського конституціоналізму від становлення державної незалежності до сучасного етапу переосмислення конституційних цінностей, принципів і практик.

«Конституція і конституціоналізм в Україні: еволюція доктрини і практики» – це узагальнення довготривалих наукових розвідок, дискусій і спостережень автора про те, як Основний Закон і система конституційного права, сформована

навколо нього, впливають на розвиток держави, суспільства та права (*Львівський університет* ([https://lnu.edu.ua/vidbulas-prezentatsiia-knyhy-](https://lnu.edu.ua/vidbulas-prezentatsiia-knyhy-konstytutsiia-i-konstytutsionalizm-v-ukraini-evoliutsiia-doktryny-i-praktyky-vybrani-pratsi/)

konstytutsiia-i-konstytutsionalizm-v-ukraini-evoliutsiia-doktryny-i-praktyky-vybrani-pratsi/). – 2025. – 17.11).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

М. Барсук, суддя-спікер Північного апеляційного господарського суду

Суддя-людина чи суддя-алгоритм? Від мети про «мислячу машину» до запровадження ШІ у сфері судочинства

Ми постійно говоримо про важливі проблеми українського правосуддя такі, як криза довіри, надмірне навантаження, корупційні ризики та інші. На це регулярно звертають увагу європейські партнери, наприклад, Єврокомісія нещодавно оприлюднила звіт про рух країн-кандидатів у ЄС, де прямо на це вказала. В такій складній ситуації, коли судді перевантажені рутиною, а суспільство вимагає швидких та ефективних рішень, з'являється велика технологічна спокуса побачити в ШІ заміну судді.

Я добре пам'ятаю часи, коли судді писали рішення від руки, а в судах працювали спеціальні відділи, що друкували тексти ухвал та рішень. З часом друковані кодекси, сторінки яких були обклеєні вирізаними змінами, поступилися місцем електронним ресурсам. Більше не потрібно було робити вирізки, вони оновлювались автоматично. Тоді нікому і в голову не могло прийти запропонувати замінити суддю автоматичним банком знань, всі логічно розуміли, що цифрові інструменти були допомогою, які звільнили від рутини, але не позбавили нас необхідності мислити, аналізувати, тлумачити норми права та нести відповідальність.

Історія розвитку ШІ

Хоча ми часто уявляємо штучний інтелект як свіже відкриття сучасності, його коріння сягають набагато глибше, у 1950 рік, коли англійський математик Алан Тюрінг кинув виклик світові своїм провокативним запитанням: «Чи може машина думати?». А у 1956 році, на Дартмутській конференції Джон Маккарі, Клод

Шенон, Марвін Мінський та Герберг Саймон поставили собі за мету створення машини, яка зможе мислити, і вперше використали термін «Artificial Intelligence».

Це був початок закладення нової наукової дисципліни і в 1959 році, Джон Маккарі та Марвін Мінський, заснували Лабораторію штучного інтелекту в Массачусетському технологічному інституті. Вона стала однією із перших у світі наукових установ, присвячених дослідженню та розвитку «мислячих машин», де з 1960-х років і почали здійснювати перші спроби перевірки ідей Тюрінга на практиці. Саме на базі даної наукової лабораторії, з'явилися перші комп'ютерні програми, зокрема ELIZA.

А в 2003-му ця лабораторія злилася з Лабораторією комп'ютерних наук, народивши CSAIL – Computer Science and Artificial Intelligence Laboratory, яка нині стоїть, як гігантський міст між минулим і майбутнім. Саме тут народжувались інновації, що згодом втілювались у таких технологіях, як пошукові системи (Google), інтелектуальні помічники, автоматичні транспортні системи, робототехніку та сучасні нейромережі, що змінили наш спосіб життя назавжди.

Та саме поява у 2017 році архітектури Transformer, на якій збудовані сучасні великі мовні моделі, створила нову спокусу побачити в LLM не просто помічника, а саме мислячу машину та, відповідно, панацею від наших проблем з навантаженням, кадрами та навіть корупційною складовою.

Ця спокуса почала жититися ідеєю, що машина може бути розумнішою та, відповідно, і

справедливішою. Але багатьом знайомі ситуації, коли незрозуміло, чому алгоритм видалив пост у Facebook та, які саме норми спільноти були порушені. Як наслідок, не зрозуміло, як і де це можна виправити чи оскаржити, оскільки алгоритм непрозорий і працює на незрозумілих принципах. Питання риторичне: чи довірили б ви своє життя і свободу алгоритмам соціальної мережі? Навряд.

Необхідність правового регулювання

Нові технології, наче «павутиння», стрімко оплітають всю планету, проникаючи в усі сфери нашого життя, державні системи, кожен професію, досягнення та працевлаштування людства, що піднімає серйозні етичні та правові питання.

Тому міжнародні організації – ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, ЄС та ОЕСР наголосили на необхідності розроблення єдиних міжнародних правил, здатних гарантувати безпечний розвиток штучного інтелекту без суперечності базовим цінностям – правам людини, демократії та верховенства права.

Перші кроки в цьому напрямку відбулись у 2021 році, коли ЮНЕСКО ухвалила Рекомендації про етичні аспекти ШІ. Це перший глобальний документ, який визначив спільні моральні стандарти для всіх держав.

Водночас Єврокомісія запропонувала проєкт Акту про штучний інтелект – першого у світі комплексного документа, побудованого на принципі оцінки ризиків. Документ мав упорядкувати використання ШІ в усіх сферах життя, встановивши допустимі межі небезпечного застосування. Після довгих обговорень та доопрацювань документ було ухвалено Європейським парламентом у березні 2024 року, набравши чинності 1 серпня того ж року та розпочавши розвиток правового регулювання ШІ в межах ЄС.

Також, у вересні 2024 року Рада Європи відкрила для підписання Рамкову конвенцію про ШІ, права людини, демократію та верховенство права, спрямовану на забезпечення розвитку та використання штучного інтелекту відповідно до основних цінностей Ради Європи – прав

людини, демократії та верховенства права. Україна приєдналася до цієї Конвенції в травні 2025 року, підтвердивши свою європейську свідомість та визнання необхідності регулювання меж впровадження та використання ШІ в часи стихійного розвитку алгоритмічних технологій.

Варто відзначити, що попри запровадження правового регулювання ШІ в межах його загального використання, у сфері правосуддя ще не було міжнародного комплексного підходу до його використання. Локально, в різних державах почали з'являтися поодинокі пілотні проєкти із застосуванням алгоритмів у судовій системі, однак єдиних міжнародних стандартів щодо меж і принципів провадження ШІ в судочинстві не існувало.

Саме тому знаковою подією міжнародного масштабу стало представлення Доповіді Спеціальної Доповідачки ООН Маргарет Саттертвейт «Використання штучного інтелекту в судових системах: перспективи та розвиток» (А/80/169), під час 80-ї сесії Генеральної асамблеї ООН 16 липня 2025 року.

Звіт був підготовлений під егідою Ради ООН з прав людини та мав дати оцінку як системи штучного інтелекту вже впливають на здійснення правосуддя, чи є ризики загрози незалежності правосуддю та права людини на справедливий суд.

У доповіді Спеціальна доповідачка систематизувала вже існуючі практики різних країн та визначила переваги застосування ШІ, ризики та межі в яких він може співіснувати з основоположними принципами верховенства права.

Приклади з інших країн:

Латвія використовує алгоритми для розподілу справ між суддями, що підвищує ефективність, але вимагає аудиту для уникнення маніпуляцій.

Бразилія застосовує систему Victor у Верховному суді для аналізу позовів і сортування справ. Це зменшує навантаження, але ризики включають непрозорість алгоритмів і залежність від приватних компаній. Однак попри успішність проєкту були відмічені ризики непрозорості алгоритмів і залежність

від технічних рішень приватних компаній – розробників.

Франція заборонила аналітику, яка профілює суддів, після спроб використання відкритих даних, щоб зберегти незалежність.

Марокко, Венесуела та Уругвай розробляють стратегії для ІІІ в адміністративних процесах, таких як електронний документообіг, розклади, комунікація – без втручання в суттєві рішення.

Канада легко долає мовний бар'єр, оскільки в державі декілька офіційних мов, і ІІІ надає учасникам процесу доступ до автоматичного перекладу тим самим забезпечуючи швидкий та ефективний доступ до суду.

США використовують ІІІ для автоматичного надання правової допомоги або попередньої оцінки ризиків у кримінальному процесі. Саме американський досвід став поштовхом для регулювання використання алгоритмічних технологій, оскільки під час використання запровадженої програми COMPAS було виявлено упередженість програми за расовою ознакою.

У багатьох державах алгоритми використовуються для аналітичної та статистичної роботи: допомагають виявляти окремі категорії спорів, відстежувати строки розгляду, аналізувати практику судів. Крім того, створення електронних баз судових рішень, до яких інтегровано системи пошуку, фільтрації та виклад мотивів рішення короткою зрозумілою мовою, зробило інформацію більш доступною для суспільства, що позитивно впливає на підвищення довіри до судової влади.

У доповіді ООН відзначається, що використання штучного інтелекту може не лише оптимізувати роботу судів, а й реально розширити доступ до правосуддя, особливо для соціально вразливих груп населення.

Однак, попри існування позитивних напрацювань, Спеціальна доповідка ООН під час дослідження виявила ряд ризиків та наголошує на тому, що саме людський контроль є ключовою умовою безпечного та ефективного використання ІІІ у системі судоустрою.

Застереження звіту

Системні ризики, наприклад, як у випадку з Facebook, коли алгоритм не дозволяє

простежити логіку прийняття рішення, користувач не розуміє істинних причин видалення посту, і головне, в разі оскарження цього рішення, не зрозуміло чи призведе дане оскарження до певного результату, оскільки скаргу буде розглядати той же алгоритм.

Тобто, використовуючі ІІІ у процесі ухвалення рішень або навіть для попередньої оцінки суті справи, суд і сторони втрачають можливість перевірити її обґрунтованість. Програма на основі своєї алгоритмічної оцінки надає висновок, який не можна перевірити та зрозуміти які саме критерії вплинули на формування саме такої позиції, що суперечить принципам змагальності та публічності правосуддя, оскільки учасники не можуть відслідкувати, які саме критерії вплинули на результат.

У Звіті присвячено окрему увагу цій проблемі, доповідка називає даний ефект «ефектом чорної скриньки» – неможливістю відтворити логіку, за якою система дійшла певного висновку.

Наступною небезпекою є те, що мовні моделі навчаються на великому обсягу даних, в яких вже присутні перекося, неточності та стереотипи, але ІІІ надає цьому вигляд раціонального судження, адже «машина є розумнішою».

Це, по суті, цементування існуючих стереотипів під виглядом об'єктивності та мова вже не йде про індивідуалізацію, що прямо суперечить принципу «бути почутим судом».

Окремий розділ ризиків описує загрозу алгоритмічного тиску на суддю чи учасників процесу, тобто мовна модель буквально нав'язує щось, як правильну відповідь. У випадку із суддею, який піддався на таку провокацію від машини, це може мати катастрофічні наслідки.

Також доповідка відмічає перспективу розвитку окремого напрямку маніпулювання та керування судовим процесом з боку тих, хто створює та регулює алгоритм, приватна компанія, чи уряд, оскільки вони мають вплив на алгоритм. І тут знов з'являється ефект «чорної скриньки» у поєднанні з концентрацією технологічної влади, оскільки фактично

частина судової інфраструктури передається під контроль третіх осіб, які є непідзвітними.

Захисту персональних даних також приділено багато уваги, оскільки без цього, вони можуть бути розкриті або використані поза межами судового процесу.

У підсумку, звіт ООН наголошує: кожна держава, яка впроваджує системи штучного інтелекту в судовій сфері, повинна передбачити механізми прозорості, аудиту права людини на оскарження алгоритмічних рішень та саме людський контроль є ключовою умовою безпечного та ефективного використання штучного інтелекту і судовій системі.

Приклад Британії та перспективи України

Звіт ООН наголошує на необхідності чітко визначеного правового регулювання у сфері правосуддя і тут є доречним прагматичний досвід Великобританії.

Офіційним апаратом судової влади Англії та Уельсу у квітні 2025 року було надано рекомендації суддям (оновили їх 31 жовтня 2025 року).

У цьому документі чітко наголошено, що використання ШІ має бути безпечним, етичним і відповідальним. Його ключова ідея у тому, що судді можуть використовувати ШІ, як допоміжний інструмент, але не замість власного аналізу чи розсуду.

Велика Британія визначила, що кожен суддя несе особисту відповідальність за достовірність матеріалів, підготовлених під ім'ям алгоритму, а це і є той самий баланс відповідальності.

Що стосується України, то ми у своїй практиці маємо певні напрацювання саме у допоміжному напрямку застосування алгоритмів через використання Єдиної судової

інформаційно-телекомунікаційної системи, електронного документообігу.

Однак, хоча Україна і приєдналася до Рамкової конвенції, національних норм правового регулювання, ми все ще поки не маємо. Тож варто слідувати прикладам наших міжнародних країн-партнерів, оскільки технології розвиваються швидко і ми вже маємо приклади, коли сторони процесу використовують алгоритмічні застосунки для надання пояснень, клопотань та навіть доказів, згенерованих ШІ.

Ключова рекомендація ООН полягає у тому, що відповідальність має нести сама судова влада. Не уряд, не ІТ-компанії, а самі судді повинні проактивно очолити цей процес. Тому що це питання стосується саме ефективного доступу людини до правосуддя та до незалежності третьої, судової, гілки влади.

Щойно центр прийняття рішень зміститься до алгоритму, під загрозою опиниться не лише доля окремої людини, а й фундамент незалежності судової гілки влади. Адже судовий процес – це живий процес змагання, у якому кожна сторона повинна бути впевненою, що рішення ухвалює мисляча людина, а не алгоритм. Саме «людський» суддя здатен оцінити не лише факти, а й моральні, етичні та соціальні аспекти справи, пояснити своє рішення та нести за нього відповідальність.

Можливо, у майбутньому, коли сторони спору свідомо погоджуватимуться на розгляд їхньої справи алгоритмом, така технологія зможе виступати своєрідним електронним «третейським суддею», рішення якого може перевірити реальний суддя, за клопотанням сторони, перед видачею виконавчого документу, але не самотійним елементом правосуддя (*Судова влада України (<https://court.gov.ua/press/interview/1925157/>). – 2025. – 28.11*).

I. Отрош, кандидат юридичних наук, викривач професійних активістів

Майбутнє скандалу з ВКС: європейський досвід чи українські «картонки»?

У 2024 році у судовій системі Бельгії відбувся гучний скандал. Кількох прокурорів і одного генерального адвоката звільнили через причетність до витоку завдань іспиту на посаду магістрата. В Бельгії посада магістрата («magistraat») – це загальна назва судових та прокурорських посад (вся судова влада складається з магістратів-суддів та магістратів-прокурорів). Призначення на посаду магістрата відбувається через процедуру конкурсу, який організовує Вища рада правосуддя (Hoge Raad voor de Justitie).

Як повідомляє HLN, дисциплінарний суд ухвалив рішення про звільнення генерального адвоката Carl B., якого звинуватили в тому, що він передав екзаменаційні питання кандидатам ще до початку випробувань на посади магістратів. Генеральний адвокат («advocaat-generaal») є, по суті, високопоставленим прокурором при судах вищих інстанцій у Бельгії.

Carl B. входив до складу екзаменаційної комісії й мав доступ до матеріалів іспиту. Розслідування встановило, що частина завдань потрапила до деяких кандидатів завчасно. Суд дійшов висновку, що його дії поставили під загрозу «нормальне функціонування судової системи» та «серйозно підірвали довіру суспільства до правосуддя».

«Такі дії несумісні з роллю охоронця закону та справедливості», – йдеться у рішенні дисциплінарної палати.

Крім того, за даними VRT NWS апеляційна дисциплінарна інстанція згодом розширила коло звільнених. Після перегляду справи остаточне рішення ухвалено щодо J.L., прокурора з Іпра, та A.V., юристки прокуратури у Брюгге. Розслідування показало, що прокурор J.L. отримав екзаменаційні матеріали від генерального адвоката та передав їх своєму синові, який складав іспит. A.V. зізналася, що отримала конкретний кейс від того ж Carl B., і саме цей кейс потім з'явився на іспиті.

«Такі дії руйнують основу довіри суспільства до правосуддя і дискредитують систему відбору магістратів», – зазначено в рішенні суду.

Екзаменаційна комісія вирішила анулювати письмовий тест з кримінального та договірної права, який кандидати складали у січні 2024 року.

За даними De Standaard довіра до бельгійського правосуддя «пошкоджена на необоротному рівні». Міністерство юстиції вже розглядає можливість реформування системи: йдеться, зокрема, про зміну складу екзаменаційних комісій, щоб унеможливити вплив чинних магістратів на підготовку й перевірку завдань. Скандал із витоком екзаменаційних матеріалів продемонстрував, що навіть внутрішня система відбору суддів у Бельгії не застрахована від зловживань. Рішуча реакція дисциплінарних органів – звільнення високопосадових прокурорів – свідчить про прагнення зберегти авторитет правосуддя та відновити довіру громадян.

Приклад з Бельгією був наведений для демонстрації того, що проблеми у судовій системі, зокрема, з порушеннями під час конкурсу на посаду судді, існують не лише в Україні, але і в ЄС, а також для розуміння того, наскільки жорстко та нетерпимо європейці реагують навіть на мінімальні та одиничні порушення під час відбору суддів – шляхом звільнення високопосадовців, зміни складу комісій з відбору суддів та анулювання результатів конкурсу.

Повертаємось додому...

2025 рік... Йшов 11-й рік перманентної судової реформи в Україні, яка фінансується європейськими інституціями та декларує євроінтеграційну мету: досягнення високих стандартів відправлення правосуддя і функціонування незалежного суду як гарантії забезпечення права громадян на справедливий суд.

За цей час українська судова система зазнала як якісних змін, так і отримала травми,

несумісні з життям того самого незалежного суду.

Нещодавно українське суспільство та представники юридичної спільноти стали свідками численних скандалів у судовій системі, причиною яких є діяльність нинішнього складу ВККС. Тієї саме, що була відібрана сумнівним складом Комісії з відбору членів ВККС за участю іноземного елемента.

На днях у публічній мережі youtube було оприлюднено відеозапис засідання Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень у правоохоронних органах, судах та органах судової влади (від 21.10.2025).

Ця ТСК досліджувала питання щодо проведення ВККС конкурсу в апеляційні суди, розглядаючи численні звернення суддів, кандидатів та сторонніх спостерігачів щодо порушень ВККС.

Громадяни мали можливість побачити, що насправді відбувається з конкурсом до апеляційних судів, який проводить ВККС. І це лише один публічно викритий випадок, який, насправді, може бути вершиною айсбергу – стабільної системи зловживань ВККС.

Голова ВККС А. Пасічник, який був членом екзаменаційної комісії з перевірки практичних робіт кандидатів до апеляційних адміністративних судів, надавав показання як свідок щодо порядку перевірки ним відповідних робіт.

Як з'ясувалось, ця особа, перебуваючи на лікарняному, порушила передбачений самою ж ВККС порядок перевірки робіт (пункт 5.1 Положення, затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 19 червня 2024 року № 185/зп-24) та замість перевірки їх у інформаційній системі ВККС, яка може здійснюватись виключно з робочого місця члена ВККС, – перевіряла їх вдома (і питання чи перевіряла взагалі?). Крім того, доступ до вказаних робіт мають лише члени екзаменаційної комісії (С. Чумак, Р. Сабодаш, А. Пасічник).

Водочас, А. Пасічник повідомив, що невідома особа передала йому ці роботи електронною

поштою, а він їх роздрукував, перевірів (начебто) та потім спалив роздруківки! При цьому, на запитання членів ТСК, хто ж передав йому ці роботи, – голова ВККС відмовився відповідати, пославшись на ст. 63 Конституції України.

Ст. 63 Конституції України, дійсно, надає право особі відмовитись від дачі показань та пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Однак, чи може посадова особа ВККС відмовитись надати пояснення щодо порядку виконання своїх службових обов'язків щодо перевірки практичних завдань кандидатів, посилаючись на ст. 63 КУ? Чи не свідчать такі дії про явне усвідомлення цією особою порушення закону та можливу кримінальну відповідальність за такі дії? Та як це корелюється з етикою та доброчесністю члена ВККС, який уповноважений перевіряти доброчесність суддів?

З цього слідує висновок, що невстановлена особа (відома лише А. Пасічнику) отримала доступ до робіт кандидатів (доступ до яких повинні мати лише члени екзаменаційної комісії) та направила їх електронною поштою А. Пасічнику. Виникає ряд питань: кому ще ця невідома особа могла надати ці роботи? Чи відповідали ці роботи їх оригіналам, які знаходяться в інформаційній системі ВККС? Чи міг Пасічник надати їх певним кандидатам для встановлення їх авторства та виставлення потрібних балів?

Крім того, виникло питання і щодо законності передання електронною поштою робіт кандидатів в частині використання захищеного каналу зв'язку. Адже, на запити конкурсантів ВККС відмовлялась надавати перевірені роботи шляхом направлення на електронну пошту кандидатів, посилаючись саме на незахищеність цього каналу зв'язку. Але голову ВККС не збентежив цей факт при оголошенні його версії подій. Ну а що? У кандидатів канал незахищений, а електронна пошта А. Пасічника, звичайно, «захищена».

Так відповідно до п. 14 Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України

(затверджених наказом голови Комісії 05 квітня 2017 року № 24), до службової інформації відноситься інформація, що міститься, зокрема, у зошитах із практичними завданнями (анонімними практичними завданнями) та зошитах для виконання практичних завдань (анонімних практичних завдань).

Відповідно до п. 11 Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію (затверджена постановою Кабміну від 19 жовтня 2016 р. № 736), передбачено заборону використання для передачі службової інформації відкритих каналів зв'язку.

Отже, голова ВККС знову порушив закон, якщо його версія відповідає дійсності.

Далі ми дізнаємось, що голова ВККС заходив в інформаційну систему у будівлі ВККС лише один раз у неділю (!) для виставлення балів за 210 практичних робіт (все ще перебуваючи на лікарняному). Факт перебування Пасічника на робочому місці, крім слів самого голови ВККС, нічим не підтверджується. Виставлення балів за роботи кандидатів відбувалось з періодичністю в хвилини та секунди, що виключає можливість перевірки робіт саме в системі, з огляду на обсяг (7-10 сторінок) практичних робіт та їх загальну кількість (210).

Усім зрозуміло, що та сама невідома особа (якою, наприклад, може бути помічник Пасічника – Р. Раїмов, який успішно пройшов конкурс саме з адмініюрисдикції!) могла незаконно (з використанням електронного ключа А. Пасічника) зайти в інформаційну систему ВККС як для копіювання та передачі робіт А. Пасічнику, так і для самостійного виставлення балів за ці роботи (за дорученням А. Пасічника).

Член ВККС Р. Сабодаш, який також був у цій екзаменаційній комісії, на засіданні ТСК так само послався на ст. 63 Конституції, відповідаючи на запитання чи передавав він Пасічнику практичні роботи кандидатів. Це все свідчить про явне приховування членами ВККС інформації від суспільства про протиправні дії членів ВККС під час перевірки практичних робіт конкурсантів.

Крім того, під час розгляду справ у Верховному Суді (було подано більше 70 позовів лише щодо цього конкурсу), а так само на засіданні ТСК, члени ВККС надають пояснення, з яких стає зрозумілим, що під час перевірки практичних робіт вони не виконували вимоги, передбачені Методичними вказівками, затвердженими рішенням самої ж ВККС (від 19.07.2024 номер 228/зп-24): не виставляли бали окремо за кожен елемент роботи (граматику, мотивувальну частину, резолютивну тощо), а виключно єдиний бал за всю роботу. Вказане не дає можливості зрозуміти, за що саме члени ВККС знизили бали одним кандидатам або, навпаки, виставили високі бали іншим, тобто позбавляє можливості і кандидатів, і суд встановити обґрунтованість виставлення певної оцінки.

Усе це свідчить про непрозорість перевірки робіт конкурсантів, порушення власних нормативно-правових актів ВККС та про потенційну можливість маніпулювання при виставленні балів.

Але перевірка практичних робіт була не єдиним проблемним питанням цього конкурсу. Не менше питань виникає і до співбесід з кандидатами, де рівень дискреції ВККС є, фактично, необмеженим. Кількість балів, які кандидат міг отримати за практичні завдання та тести дорівнює кількості балів, які кандидат міг отримати на співбесіді. Під час співбесіди ВККС визначає рівень доброчесності кандидата, досліджуючи дос'є та висновки ГРД (за наявності). Які ж питання виникнуть у стороннього спостерігача під час перегляду цих співбесід?

Першим, що привертає до себе увагу, є явно дискримінаційний підхід до кандидатів у конкурсі, а так само і до суддів під час співбесід у процедурі загального оцінювання на відповідність посаді. Одні і ті ж обставини в одних випадках стають підставою для визнання судді недоброчесним та звільнення з посади/припинення участі у конкурсі, а в інших – для визнання доброчесним та рекомендації для призначення на посаду судді апеляційної інстанції.

Важливу роль під час оцінювання доброчесності судді відіграють висновки ГРД,

наявність яких крім того ускладнює процедуру співбесіди у зв'язку з покладенням на кандидата обов'язку пройти спочатку палатний, а потім – пленарний розгляд ВККС. Так ось поведінка ГРД не особливо відрізняється від поведінки членів ВККС: в одних випадках ГРД надає висновки щодо невідповідності кандидата критеріям доброчесності та етики, а в інших – щодо кандидатів з такими ж обставинами/питаннями – ГРД такий висновок не надає.

Яскравим прикладом є випадок з кандидатом до апеляційного адміністративного суду – суддею Львівського окружного адміністративного суду Р. Москалем, який за інформацією ЗМІ був однокурсником члена ВККС Романа Кидисюка та одіозного члена ВРП Романа Маселка. Суддя, який ухвалив 11 рішень «по Майдану» та має питання щодо законності набуття цінного нерухомого майна, не отримав висновок від ГРД і отримав найвищі бали на співбесіді, тоді як інших суддів за такі ж справи та майнові питання визнавали такими, що не відповідають посаді, та звільняли, а конкурсантів визнавали такими, що не здатні здійснювати правосуддя в апеляційному суді.

Виборковість в роботі ВККС та ГРД під час проведення співбесід свідчить про дискримінаційний підхід до кандидатів та явну непрозорість конкурсу і можуть викликати у стороннього спостерігача обґрунтований сумнів щодо корупційних шляхів вирішення питань певними кандидатами з членами ГРД та ВККС.

У цьому контексті слід згадати і про скандал, який мав місце з обранням останнього складу ГРД, коли частина колишніх членів ГРД виступила із заявами про маніпулювання та здійснення впливу М. Жернаковим з метою призначення «своїх» кандидатів до складу ГРД.

Останній є очільником «Фундації DeJure», яка отримує мільйонні гранти та, зазвичай, має найбільший відсоток представництва у ГРД. Чи можна вважати обґрунтованим сумнів, що метою обрання «своїх» кандидатів є бажання мати вирішальний вплив на роботу ГРД та капіталізація такого впливу – отримання незаконної вигоди за складання/нескладання висновків певним кандидатам?

Яскравим прикладом недоброчесності конкурсу до апеляційних судів стала не просто участь, але і «несподіваний» успіх у конкурсі діючих членів ВРП, родичів членів ВККС та ВРП, а так само їх інспекторів/помічників.

У ЗМІ та соцмережах навіть з'явився неологізм – «раїмовщина» (від прізвища інспектора голови ВККС Р. Раїмова), який описує форму корупції (непотизму, кумівства), що виражається у наданні членами ВККС очевидних переваг під час конкурсу на зайняття посади судді родичам або знайомим.

Зважаючи на те, що конкурси на посаду судді проводить ВККС, члени якої призначаються ВРП, участь членів ВРП у конкурсі на зайняття посади судді породжує потенційний конфлікт інтересів та корупційні ризики. Крім того, члени ВРП, які беруть участь у конкурсі на посаду судді, повинні пройти процедуру призначення за участі самої ВРП, яка вносить відповідне подання про призначення на посаду судді.

Варто відзначити, що сам факт одночасної участі у конкурсі на посаду судді членів ВРП, та осіб, які мають родинні зв'язки з членами ВРП та ВККС, створює додаткову загрозу «кругової поруки», коли у членів вказаних органів виникають одночасні зустрічні приватні інтереси, що формує високі корупційні ризики.

Так само потенційні ризики нерівності та преференцій мають і осіб, які займають будь-які інші посади у ВККС та ВРП, адже ці особи можуть мати доступ до матеріалів іспиту/тестових завдань, іншої службової інформації, яка стосується проведення конкурсу.

Про реальність вказаних загроз свідчать результати складання іспитів та проведення співбесід в межах конкурсу на зайняття вакантних посад суддів в апеляційних судах, а саме отримання високих балів членами ВРП (Ю. Боковою, М. Морозом), численними родичами членів ВРП та ВККС, а також працівниками цих органів (зокрема, інспектором та помічником голови Комісії Р. Раїмовим), а так само явна різниця у ставленні членів ВККС до таких конкурсантів під час співбесід у порівнянні з іншими конкурсантами (що проявилось у різній складності питань та явному проявленні

симпатії та компліментарній формі проведення співбесіди).

Усе це викладено у пояснювальній записці до проєкту Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення справедливості та рівності під час призначення суддів № 13698 від 26.08.2025, який з'явився на запит суспільства та масову критику у ЗМІ такого стану речей.

Але законодавець, на жаль, не поспішає з прийняттям відповідного закону...

Члени ВККС та ВРП явно забули, що саме на них законом покладено обов'язок щодо утвердження та забезпечення авторитету судової влади, та що незалежність суду повинна гарантуватись державою уже на етапі проведення конкурсу та призначення суддів в рамках прозорої процедури, що буде гарантією зміцнення довіри суспільства до судової влади.

Що зробила ВККС після оприлюднення запису засідання ТСК?

Після епічного викладу засідання ТСК у публічний простір та споглядання ганебної поведінки голови ВККС мільйонами громадян України – ВККС вирішила звернутись до ВРП за захистом своєї «незалежності» від ТСК, а разом і від закону та здорового глузду. Рівень цинізму членів ВККС просто зашкалює.

Юридична спільнота з нетерпінням чекає, чи буде ВРП рятувати Пасічника та інших горе-членів ВККС, враховуючи, що діючі члени ВРП та дружина одного з членів ВРП успішно пройшли конкурс до апеляційних судів завдяки тим самим членам ВККС.

Більше того, ВРП, спостерігаючи за порушеннями ВККС та після перегляду засідання ТСК, – спокійно продовжує розгляд подань про призначення на посаду судді апеляційного суду за результатами того самого конкурсу!

Після такого скандалу у будь-якій європейській державі голова ВККС разом з усіма членами мали б уже написати заяву про звільнення та, схиливши голови перед

українським суспільством, вибачитись за свої ганебні дії. Крім того, результати конкурсу мали б бути скасовані, а роботи усіх кандидатів мали б бути перевірені повторно (бажано новим складом ВККС). При цьому, участь у конкурсі членів ВРП, родичів членів ВРП та ВККС разом з їх помічниками мала б бути припинена (а ВРП мала б бути позбавлена права вносити подання щодо таких осіб).

Та чи можна сподіватись на такий же розвиток подій з конкурсом та членами ВККС в Україні, як це відбулось у Бельгії? Хотілось би вірити... Але однієї віри замало!

Кожен суддя, представник юридичної спільноти і просто свідомий громадянин України повинен створити максимальний розголос цієї ситуації та, врешті-решт, вийти з відомими картонками під стіни ВККС та ВРП! Лише так ми зможемо запровадити європейські стандарти забезпечення авторитету правосуддя в Україні!

Судді можуть поставити питання: а чи не буде це порушенням Кодексу суддівської етики?

Відповідь: ні! Оновлений у минулому році Кодекс суддівської етики (ст. 1) прямо передбачає право судді виступати на захист незалежності та авторитету судової влади як на національному, так і на міжнародному рівнях у ситуаціях, коли вони під загрозою.

Чи хтось ще має сумніви, що дії членів ВККС щодо проведення конкурсу в апеляційні суди становлять загрозу для незалежності та авторитету судової влади?

Р.С. Більше того, судді у ситуації, що склалась, зобов'язані виступити на захист авторитету судової влади, так як члени органів, які повинні були б це робити – ВККС та ВРП – самі і руйнують основу довіри суспільства до правосуддя та дискредитують систему формування суддівського корпусу (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/345057-buduschee-skandala-s-vkks-evropeyskiy-opyt-ili-ukrainskie-kartonki-f5b061>). – 2025. – 31.10).*

В. Гуржи, керівник пресофісу Вищої ради правосуддя

Від побиття до фальшивих заповітів, або Як тиснуть на українських суддів

Недовіра до суддів в Україні має різні причини. Це, зокрема, й те, що частина представників професії порушує етичні норми, й відомі ганебні факти корупції, які ми не можемо замовчувати. Ці кейси гучні й обурливі (достатньо згадати резонанс справи ексголови Верховного суду Князева, яку нині розглядає ВАКС), тому кидають стійку тінь на всю судову владу. Втім, дуже багато суддів сумлінно й чесно виконують свою роботу. І роблять це в умовах, геть не таких простих, як може здаватись іззовні.

На жаль, в українському публічному просторі є якесь дивне й одностороннє уявлення, що для «справедливого» (а насправді такого, що подобається) рішення на суддю обов'язково потрібно тиснути. Чомусь людям здається, що іншими методами нормального рішення не отримати. Таку думку я іноді чую на публічних заходах, про це говорять люди, які вважають себе експертами або навіть борцями за чийсь права. Але у спробах тиснути на суд можна з легкістю вичавити залишки здорового глузду із самого себе.

Погляньмо, що відбувається за дверима судів, не з чийось переказів, а з офіційних документів. Ми ознайомилися з оглядом рішень ВРП про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за 2024 рік (огляд за 2025 рік буде пізніше) – і можемо показати багато незвичного, того, що йде врозріз із побутовими уявленнями про суд і суддів. Розгляньмо це не через складний юридичний аналіз, а як контекст, у якому доводиться працювати судам.

Заповіт як зброя. Інколи методи тиску демонструють нові вершини цинічного креативу. Так, суддя Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області розглядала справу про адміністративне правопорушення й отримала заяву про відвід. Підставою став долучений до матеріалів справи заповіт: чоловік фігурантки нібито

«заповів» судді все своє майно. У документі було використано персональні дані судді, яких вона не розголошувала публічно.

Це насправді яскравий приклад витонченого адміністративного тероризму. Зловмисники використали інструменти права, щоби зруйнувати довіру до неупередженості суду та штучно створити конфлікт інтересів, змусивши суддю або самоусунутися, або працювати під постійним моральним тиском.

Фізичне насильство. Найочевиднішим проявом впливу є фізичне насильство. Судді звертаються щодо нападів безпосередньо в приміщеннях судів. Наприклад, у Придніпровському районному суді міста Черкаси відповідач у справі, не задоволений судовим рішенням, напав на суддю просто в залі засідань. Жінка отримала тілесні ушкодження та була змушена звернутися по медичну допомогу.

На жаль, це не поодинокі кейси – випадки погроз, образ і спроб фізичного тиску на суддів є досить численними. Такі дії спрямовані на те, щоби змусити суддю ухвалити конкретне рішення або утриматися від певних дій у справі. Навіть на лекціях у Нацшколі суддів одне з популярних запитань до мене: «Що робити, якщо скаржник лізе битися?».

Фальшиві рішення. Зловмисники підробляють рішення та виконавчі листи, намагаючись надати своїм незаконним діям вигляду легітимності. Наприклад, до Тростянецького районного суду Сумської області надійшов запит на повний текст рішення, якого ніколи не існувало. До запиту додали копію резолютивної частини з підробленими підписами та печаткою, а зазначений у документі секретар у суді ніколи не працював.

ВРП фіксувала й інші схожі випадки в різних регіонах України. Особливо небезпечними є ті, де вимагають грошей, наприклад, справа в Малиновському районному суді Одеси. Людині,

яку притягають до адмінвідповідальності, надіслали через Telegram фото нібито постанови про закриття справи, вимагаючи 20 тис. грн за таку послугу.

В іншому випадку в Смілянському міськрайонному суді Черкаської області виявили підроблений виконавчий лист, де було використано фальшиві дані. Суд офіційно підтвердив фальсифікацію, повідомивши виконавчу службу, що такого листа видано не було.

Підроблене рішення можуть використати проти вас. Хтось телефонує й просить назвати три цифри зі зворотного боку платіжної карти, а хтось робить рішення суду в редакторі. Тому ніколи не довіряйте скриншотам чи файлам у месенджерах, надісланим «посередниками». Перевіряйте наявність рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень – зазвичай вони з'являються там протягом двох-трьох днів.

Постійний нагляд. Випадок із суддею Солом'янського районного суду Києва доводить, що зловмисники не цураються новітніх технологій. Суддя отримала на телефон сповіщення про те, що разом із нею переміщується невідомий пристрій, за допомогою звукового сигналу виявила AirTag від Apple під бампером свого автомобіля й викликала поліцію, яка зафіксувала факт стеження.

Це елемент психологічного тиску, мета якого – повідомити судді, що за нею стежать, можуть спокійно підійти до машини й щось туди покласти, створити стан постійної тривоги. Незаконне стеження, за логікою, мали б кваліфікувати як порушення недоторканності приватного життя та втручання в діяльність судді, що передбачає кримінальну відповідальність.

Кібератаки. Господарський суд Одеської області зазнав масованої атаки через розсилку фішингових листів «Повістка до суду.doc». Невідомий вірусний код пошкодив доступ до серверної системи суду, що спричинило перерви в роботі й ризик витоку інформації. Ймовірно, відбулося незаконне втручання в роботу електронних систем і створено загрозу доступу до електронних ключів суддів,

їхніх персональних даних і системи обліку документації.

В іншому випадку зловмисники зламали Telegram-акаунт судді Голосіївського районного суду Києва і від її імені розсилали з нього фейкові повідомлення. Це призвело до порушення таємниці листування та потенційної дискредитації репутації судді. Також було зафіксовано випадки погроз суддям у Facebook або публікації повідомлень із їхніми персональними даними в Інтернеті.

Вища рада правосуддя систематично розглядає повідомлення суддів про втручання, кваліфікує дії як загрозу незалежності й авторитету правосуддя та передає матеріали до правоохоронних органів. Це важливий запобіжник, який сигналізує, що суддя не залишається наодинці з тиском. Утім, це здебільшого символічний акт, адже він впирається в те, наскільки ефективно правоохоронні органи розслідують ці випадки та притягають винних до відповідальності. Без реальних розслідувань система документування ризикуює бути архівом проблем, а відчуття безкарності лише спонукатиме до нових атак.

А без захищеного судді, який не боїться ухвалювати непопулярні рішення, не буде й реальної відповідальності для тих, хто порушує закон, незалежно від їхнього статусу. Для цього бракує дешифру: захищеності від фізичного насильства, підробки документів, стеження та психологічного тиску, від спроб заволодіти ключами доступу до реєстрів тощо – це можна перелічувати годинами.

Та що, якби за п'ять років ви відкрили стрічку новин і побачили: «Особу, яка встановила GPS-трекер судді, засуджено»? Або: «Підроблене рішення виявили за 10 хвилин завдяки автоматичній верифікації в реєстрі»? Або: «75% громадян довіряють судам, бо регулярно відвідують відкриті судові засідання й розуміють, як працює правосуддя»? Це не утопія, але для реалізації маємо будувати систему, де кожен захищений суддя означає захищеного громадянина. І це залежить від того, чи ви вимагаєте цих змін.

Що ви можете зробити просто зараз? Насамперед запитуйте політиків, чому

вони критикують суди, але не пропонують конкретних заходів для підвищення їхньої безпеки, незалежності та спроможності. Що більше суспільство знає про позицію тих чи інших нардепів, чиновників або тих, хто дуже хоче ними стати, то менше простору для тиску й маніпуляцій. Бо часто найголосніші критики судів – це саме ті, кому незалежне правосуддя

заважає найбільше. Необхідно підтримувати цю нудну, формальну структуру суду, бо якщо впаде вона, те, що прийде на її місце, буде значно жакливішим – це буде тиранія тих, хто «знає, як краще» (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/vid-pobittja-do-falshivikh-zapovitiv-abo-jak-tisnut-na-ukrajinskikh-suddiv.html>). – 2025. – 26.11).

В. Гуржи, керівник пресофісу Вищої ради правосуддя

Кава, черга і 35 років до справедливості, або як ми втрачаємо сенс судової незалежності

Єврокомісія оприлюднила звіт про рух країн-кандидатів у ЄС. В контексті судової влади мова йде про те, що вона все ще страждає від серйозного кадрового дефіциту та високого робочого навантаження. Також Єврокомісія зазначає, що Україна має досягти більшого прогресу у питанні незалежності судової влади. Це дуже слушно і ми постійно про це говоримо.

Останньому етапу перманентної судової реформи вже майже 10 років. Просто уявіть цифри цього року: 758 000 судових рішень щодо пенсій держава не виконала станом на липень, 35 років знадобиться одному з адміністративних судів, про це нижче, щоб розглянути справи, які надійшли за перше півріччя 2025-го. Менше 20% – такий реальний відсоток виконання судових рішень у певних категоріях. А тепер детальніше.

Влітку Кабмін схвалив Бюджетну декларацію на 2026-2028 роки, в якій закріпив загальне недофінансування судової влади на рівні 35-40% на найближчі три роки. Це дуже по незалежному і в попередньому звіті ЄК вже приділяла цьому увагу. Цього року Єврокомісія прямо каже, що на ефективність правосуддя негативно впливає постійна нестача людських, фінансових та технічних ресурсів. Якщо точніше, то, за даними самого звіту, фінансування судової влади в бюджеті на 2025 рік покрито лише близько 61% потреб.

Про зарплати в апаратах місцевих судів годі й говорити і питання навіть не в тому, що касир,

муляр, бариста, перукар, підкреслить кому що ближче, отримує більше, ніж секретар судового засідання. Питання в тому, що незалежність в таких умовах виглядає сумнівно. Нам відкрито кажуть, що робота людини, яка варить вам каву чи пробиває чек, важливіша за людину, яка фіксує судові засідання і буквально тримає на собі всю інфраструктуру правосуддя. Чиновники та депутати не реагують, мабуть, тому, що їхнє державницьке мислення не прокидається без ранкової кави, яку має хтось приготувати.

Як аргумент нам часто говорять, що суди це дорого. Ось зарплати працівників судів: оклад старшого секретаря суду – 9 880 грн, судового розпорядника – 8 591 грн, до кінця року вони трохи підвищені окремою постановою Уряду, але на суть це не впливає. А от нове дослідження, проведене OLX-Робота спільно з Європейською бізнес асоціацією. Повідомляється, що за останні чотири роки платня майстрів суттєво зросла: найбільше – у мулярів: з 15 тис. гривень у 2022 році до 50 тис. гривень у 2025-му. Сантехніки тепер заробляють до 40 тис. гривень, раніше – 15 тис. гривень, а штукатурі – до 60 тис. гривень, проти 22,5 тис. гривень у 2022 році. Найповільніше зростали зарплати різноробочих – з 12,5 до 22,5 тис. гривень.

А що по зарплаті суддів? Нічого нового! У суддів не має зарплати, є винагорода за статус. Не має пенсії, а є довічне утримання і це принципово різні речі. У судді місцевого суду

– 57 тис. грн. на місяць – це на 30% менше, ніж передбачено законом. Довічне утримання окрема ласа тема для постійних маніпуляцій, наприклад, Україна у 2023 році витратила на утримання суддів 4,4 млрд грн. Це багато? Без контексту – безумовно. А ось контекст: загальні витрати ПФУ у той же рік становили 746,2 млрд гривень, тобто на суддів витратили лише 0,6%.

Прожитковий мінімум з якого вираховується суддівська винагорода залишається «замороженим» на рівні 2102 грн, як це було з 2019 року, і це попри зростання «звичайного» прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 3288 грн у 2026 році, 3482 грн у 2027 році та 3667 грн у 2028 році. І тут судді реально окрема каста.

Ці маніпуляції про привілеї суддів та їхні захмарні витрати зазвичай супроводжуються іншим, ще більш цинічним міфом – про те, що у держави нібито просто немає грошей. І було б зрозуміло, якби їх справді не було, але як нам показує дослідження Kantar, тіньовий ринок електронних сигарет наближається до 100%. А за даними Укртютюну, через нелегальну торгівлю тютюновими виробами держава втрачає понад 24,2 млрд грн податкових надходжень. Загалом, за даними з відкритих джерел, через схеми у підакцизних галузях держава втрачає близько 35-38 млрд гривень на рік. Але не вистачає нам саме через утримання суддів, яке на 30% нижче, ніж має бути, та й загалом через судову владу, яка недофінансована на 40%.

Це свідоме недофінансування, а не реальний брак коштів, має прямі, руйнівні наслідки для кожного громадянина – саме ті, з яких ми і почали. Система просто колапсує, бо секретарю вигідніше піти працювати в інше місце. В середньому останні 8-10 років виконується далеко не 100% судових рішень. Зокрема, на думку і науковців, і практиків, у справах зобов'язального характеру виконується не більше, як 20% судових рішень. Щоб далеко не ходити, наприклад, станом на липень держава не виконала 758 тисяч судових рішень щодо пенсій. У новому звіті Єврокомісії прямо

вказано, що Україна має ухвалити закон про вдосконалення виконання судових рішень, запустити систему збору даних і впровадити електронне правосуддя.

Взагалі складно порахувати енерговитрати цього кооперативу, Київському окружному адмінсуду потрібно 35 років, щоб розглянути справи, які надійшли за перше півріччя 2025 року. І ви певно подумали, що це означає, що людина, яка подає позов сьогодні, отримає рішення, коли виходитиме на пенсію. Насправді ні, судді працюють з неймовірним навантаженням, тому люди отримують рішення по своїх справах, раніше ніж настає пенсія, але значно довше ніж вариться лате на мигдалевому молоці.

Обдертий місцевий суд – це не просто картинка занепаду, це символ нашого колективного вибору. Нас роками переконували, що правосуддя – це дорого, що це утримання каст, але ці цифри доводять, що це маніпуляція. Насправді, справжнє правосуддя – це не витрати, це наш спільний страховий поліс. Ми обурюємося, коли страхова компанія відмовляється покрити збитки, чому ж ми мовчки погоджуємося, коли держава відмовляється фінансувати суд, страховий поліс для нашого бізнесу, майна, безпеки та гідності?

Проблема не в тому, що у держави немає 38 мільярдів, які вона втрачає на тіньовому підакцизі. Проблема в тому, що ми як суспільство ще не почали вимагати, аби наша захищеність цінувалась вище за чийось ранкову каву чи нелегальну цигарку. І це запитання до кожного з нас, чи готові ми перестати сприймати обдертий суд, як очевидну неминучість і почати вимагати його перетворення на нашого надійного захисника?

Бо незалежність починається не зі звітів, а з моменту, коли ми самі починаємо бачити в суді не тягар, а цінність, коли ми уявляємо іншу реальність і починаємо діяти, щоб її створити (*LB.ua* (https://lb.ua/blog/volodymyr_hurzhy/705586_kava_cherga_i_35_rokiv.html). – 2025. – 7.11).

С. Майструк, головна експертка з питань модернізації судів, компонент «Судова реформа» Проєкту ЄС «Право-Justice»

К. Кісілайнен, міжнародний експерт Проєкту ЄС «Право-Justice», директор управління Судової адміністрації Міністерства юстиції (Фінляндія) у відставці

Реформа мапи судів: навіщо Україні оптимізувати судову мережу?

Реформа місцевого самоврядування, основний етап якої завершився 2020 року, докорінно змінила адміністративно-територіальний устрій України. Замість понад 450 старих районів було створено 136 нових, укрупнених. Це зумовило й необхідність переглянути мережу місцевих загальних судів. Утім, судова система досі функціонує відповідно до старого адміністративного поділу, що створює дисбаланс у навантаженні та фінансуванні.

Після отримання Україною статусу кандидата до ЄС 2022 року питання стало особливо актуальним. У травні 2025-го уряд затвердив Дорожню карту з верховенства права, де серед пріоритетів – оптимізація мережі судів для покращення доступу до правосуддя.

Реформа, яку відклали через війну

Питання оптимізації судової мапи почали розглядати ще 2021 року. Втім, наприкінці 2022-го цей процес призупинили на період дії воєнного стану.

Водночас, відповідно до Дорожньої карти, впродовж року після завершення війни потрібно здійснити оптимізацію судової мережі на основі погодженої методології. Ще за рік – забезпечити повноцінне функціонування реорганізованих судів. Зокрема йдеться про укомплектування кадрами, передачу справ і ресурсів.

Згідно з даними Державної судової адміністрації України (ДСА), станом на 23 лютого 2022 року в Україні налічувалося 587 місцевих загальних судів. Із них близько 160 пошкоджено, десятки – повністю зруйновано внаслідок російської агресії. Підсудність десятків судів було змінено. Тому в прифронтових регіонах або великих містах судді перевантажені у 3–5 разів.

Водночас держава й далі утримує розгалужену мережу судів, зокрема малоскладових, де працює лише двоє-троє суддів або взагалі жодного. Це поглинає ресурси, які могли б бути спрямовані на цифровізацію й відновлення.

Можливі сценарії реформи

Обговорюють два основні сценарії оптимізації судової мережі. Перший передбачає залишити близько 220 місцевих судів, але створити відділення у віддалених громадах, які працюватимуть у складі більших судів. Другий сценарій – радикальніший: скорочення мережі до 151 суду з урахуванням укрупнення юрисдикцій та цифрових сервісів.

У разі реалізації будь-якого із цих сценаріїв кількість місцевих судів зменшиться майже втричі. Відповідно замість судів із двома-трьома суддями мають з'явитись укрупнені суди, здатні працювати без перебоїв, навіть якщо хтось із суддів перебуватиме у відпустці, відрядженні чи на лікарняному.

Це дасть змогу вирівняти показники навантаження, затверджені Вищою радою правосуддя (ВРП), підвищити стабільність розгляду справ і скоротити адміністративні витрати.

Першим кроком реформи має стати розроблення чіткої методології оптимізації судової мережі. Водночас важливо враховувати не лише новий адміністративний поділ, статистику справ чи кадрові ресурси, а й економічні, демографічні та логістичні показники, які визначають реальний доступ громадян до правосуддя. Не менш важливим складником є логістика: час доїзду, транспортна доступність і можливості онлайн-звернень.

Далі напрацьований сценарій може бути випробуваний у пілотному режимі у двох-трьох областях. Водночас пілот має бути детально

прописаний – як план із цілями, завданнями, етапами, ресурсами, відповідальними особами й очікуваними результатами. Важливо, щоби такий процес координували Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів і президент України, відповідальний за ініціювання законопроектів про реорганізацію та ліквідацію судів. Саме від узгодженої позиції цих інституцій залежить успіх реформи.

Отримані дані мають стати основою для законопроекту про оптимізацію судової мережі, який, згідно з Дорожньою картою з питань верховенства права, офіс президента разом із ВРП, парламентом, урядом і Державною судовою адміністрацією має підготувати протягом 12 місяців після завершення воєнного стану.

Наразі незрозуміло, скільки коштуватиме така реформа: оцінки для різних областей істотно різняться. Але без неї судова система просто не зможе розвиватися – ні кадрово, ні інфраструктурно, ні фінансово.

Міжнародний досвід: як це зробили країни ЄС

Україна – не перша держава, яка стикається з потребою реформування судової мережі. Багато європейських країн уже подолали цей шлях, і їхній досвід переконливо свідчить: менше – не означає гірше.

Фінляндія: поступова реформа з акцентом на цифровізацію

Фінляндія – один із найуспішніших прикладів судової оптимізації. З 1993 до 2019 року країна зменшила кількість місцевих судів зі 100 до 20, зберігши повний доступ громадян до правосуддя.

Перші роки супроводжувалися труднощами: нестача техніки, хаос у роботі, спротив суддів і місцевих громад, які не хотіли втрачати «свій суд». Ситуацію ускладнювала відсутність єдиної електронної системи міжсудової комунікації.

Щоби подолати кризу, уряд розробив чітку методологію оптимізації, забезпечив фінансування переїздів і технічного оновлення,

залучив суддів до планування. Міністерство юстиції проводило публічні консультації, відкрито пояснюючи кожен етап реформи.

Ключові принципи:

- поступовість. Кожен етап тривав 3–5 років і супроводжувався публічними обговореннями;
- аналіз навантаження. Оптимізація базувалася на даних СЕРЕJ (Європейської комісії з ефективності правосуддя) і національної статистики (кількість справ, населення, транспортна доступність);
- цифровізація. Створено електронну систему подання позовів, дистанційні слухання, сучасно обладнані зали судів;
- залучення суддів. Голови судів пройшли навчання з менеджменту змін, що знизило опір системи;
- функціональне розмежування. Суди зосередилися на кримінальних і цивільних справах, а безспірні справи передали параюристам.

У підсумку Фінляндія зменшила адміністративні витрати судової системи на 25%, а рівень довіри громадян до правосуддя істотно зріс.

Литва: баланс між ефективністю й доступом

У 2018–2023 роках Литва провела радикальну реформу судової системи, зменшивши кількість районних судів із 49 до 11 окружних, але створивши 28 філій у віддалених регіонах. Мета – підвищити ефективність, не втративши доступність для громадян.

Спершу реформа викликала спротив суддів у невеликих містах, де суди були частиною місцевої ідентичності. Політики також лобіювали «збереження» судів у своїх округах. Щоб уникнути конфліктів, уряд і судова влада узгодили об'єктивні критерії оптимізації, засновані на стандартах СЕРЕJ.

Було застосовано метод Data Envelopment Analysis (DEA) – економіко-математичний інструмент, що вимірює ефективність судів за співвідношенням витрачених ресурсів і отриманих результатів. Це дало змогу визначити, які установи працюють продуктивно, а які лише споживають ресурси.

Ключові критерії: навантаження і складність справ, пропорційність кадрового складу, чисельність і мобільність населення, транспортна доступність, рівень цифровізації.

Реформу впроваджували поетапно – спершу пілот у кількох регіонах, потім масштабування після позитивних результатів. Важливу роль відіграла комунікація: суддям пояснювали, що укрупнення – це не скорочення, а нові можливості, громадянам – що онлайн-сервіси роблять правосуддя ближчим.

У підсумку судова система стала менш затратною, ефективнішою і зберегла високий рівень довіри громадян.

Швеція: «правосуддя ближче до громадянина»

Шведська реформа тривала понад 15 років. Головний принцип – не кількість судів, а доступність правосуддя, а також – судді мають виконувати лише ті функції, які справді потребують їхньої професійної компетенції. Тому питання, які можуть розглядати інші органи (наприклад, ведення земельного реєстру, реєстрація шлюбів тощо), було виведено з-під юрисдикції судів. У справах, що залишаються у віданні судів, судді займаються лише проблемами, які потребують саме судової підготовки.

Серед основних викликів був консерватизм судової системи: судді не хотіли «виходити з кабінетів» у нові формати (мобільні засідання, онлайн-справи). Крім того, профспілки виступали проти скорочень апаратів судів. Також не всі суди були технічно готові до е-суду.

Рішенням стали пілотні «мобільні суди», які виїжджали до громад, де ліквідовано постійні приміщення; масштабні навчання персоналу з користування е-платформами та технічні гранти місцевим громадам на цифровізацію.

Завдяки цьому фізичну присутність замінили дистанційні засідання, електронні сервіси та мобільні судові сесії. Кількість судів зменшилася з 96 до 48 без втрати доступу, а довіра громадян до судів залишилася на рівні близько 80%.

Франція: раціоналізація без втрати довіри

У 2018–2020 роках Франція провела масштабну реформу судової системи, об'єднавши дрібні трибунали у спільні юрисдикційні центри. Мета – уникнути дублювання функцій, ефективніше використовувати кадри й ресурси та врахувати регіональні й демографічні особливості.

Планування базувалося на даних про чисельність і щільність населення, прогнозах до 2040 року, рівні доходів і соціальній вразливості. У регіонах із більшою нерівністю доходів передбачили додаткові судові ресурси – там частіше виникають складні цивільні спори.

Реформа спричинила опір суддів і нотаріусів, які побоювалися «централізації правосуддя», і політичну критику – її називали «ударом по провінціях». Щоби зменшити напругу, уряд провів публічні консультації, залишив у громадах «пункти правосуддя» й запровадив пересувні сесії.

У підсумку кількість судів зменшилася з 1190 до 863, середній строк розгляду справ скоротився на 20%, а рівень довіри громадян до судової системи залишився стабільним.

Як застосувати цей досвід в Україні

Щоб оптимізація судів не перетворилася на механічне скорочення, її потрібно проводити розумно й поступово. Рішення мають ухвалюватися на основі достовірних даних – статистики навантаження судів, демографії, економічних і соціальних показників, транспортної доступності та безпекової ситуації.

Важливо починати зі зважених кроків: спершу впровадити зміни в кількох областях, перевірити їхню ефективність, а вже потім масштабувати на всю країну. Успіх неможливий без відкритої комунікації – суддям, працівникам апаратів і громадянам слід чітко пояснити, що реформа означає оновлення, покращення умов праці та підвищення якості послуг, а не закриття судів.

Цифровізація має стати серцем оновлення: електронний суд, відеозасідання, онлайн-доступ до документів зроблять правосуддя зручним і доступним. Водночас слід раціонально розмежувати повноваження судів

та інших органів, щоби судді зосереджувалися лише на питаннях, які справді потребують їхньої компетенції.

Ключем до успіху має стати не швидкість, а послідовність і професійність. Без ефективного менеджменту та узгоджених рішень навіть найкраща методологія залишиться на папері.

Тільки стабільність і відповідальність усіх учасників процесу дадуть змогу створити сучасну судову мапу – наближену до стандартів ЄС і водночас адаптовану до українських реалій (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/reforma-mapi-sudiv-navishcho-ukrajini-optimizuvati-sudovu-merezhu.html>). – 2025. – 6.11).

С. Шкляр, партнер-засновник «Арцінгер», заступник міністра юстиції з питань виконавчої служби (2015–2018), член Ради судової реформи (2015–2019)

П'ять причин дисфункції українського правосуддя

Дисфункційна система правосуддя – це коли суди, прокуратура та правоохоронні органи формально виконують свої функції, але фактично працюють у спосіб, який суперечить їхньому призначенню. Результати їхньої роботи виявляються протилежними до тих, заради яких ці інституції було створено, – замість справедливості суспільство отримує її імітацію.

Дисфункція українського правосуддя – вже не випадковість, а закономірність. Вона є результатом політичних рішень, корпоративної закритості й хронічного небажання побудувати інституцію, а не провести черговий «перезапуск». За таких умов навіть війна впливає на дисфункцію судів лише частково.

Судова система – не просто державна послуга. Вона є інфраструктурою довіри, без якої немає ні інвестицій, ні економіки, ні самої державності. Починаючи з громадянина, який не має справедливого захисту, й закінчуючи інвестором, який не заходить у країну, де навіть виграний судовий спір не гарантує повернення активу.

Чому так сталося?

Причина перша: політичний вплив

Суд в Україні десятиліттями залишається інструментом політичного впливу. Кожна нова влада здатна починати реформу «з чистого аркуша», паралізуючи вже створені інституції. І судова реформа є не винятком, а правилом.

Вища рада правосуддя (ВРП) та Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) – це хронічна історія зупинок.

Завдяки популістському Закону «Про відновлення довіри до судової влади», ухваленому Верховною Радою у квітні 2014-го, рік залишалася неповноважною Вища рада юстиції. Паралельно з нею Вища кваліфікаційна комісія вісім місяців також майже не здійснювала повноважень. Яким є результат? Тільки ВККС накопичила близько 12 тисяч нерозглянутих дисциплінарних скарг на суддів. Було зупинено процедуру відсторонення суддів за вмотивованим клопотанням генерального прокурора. Сотні суддів, змушені виїхати з тимчасово окупованих територій, не могли бути влаштовані до судів на підконтрольній українській владі території.

У другій половині 2019 року ситуація повторилася. Але вже з набагато гіршими наслідками. 7 листопада Верховна Рада нового складу достроково відправила у відставку Вищу кваліфікаційну комісію суддів. Навіть якщо не звертати уваги на політичний характер причин такого кроку, визначених у пояснювальній записці до Закону, було б дивно не зауважити, що новий склад ВККС зайшов до робочих кабінетів лише 1 червня 2023 року. Якими є наслідки цього? Було зупинено ВСІ кадрові процедури в судовій системі: конкурс на сотні посад до судів першої інстанції; конкурс на сотні посад до апеляційних судів, декотрі з яких узагалі були на межі зупинки; кваліфікаційне оцінювання 2000 суддів. І це лише частина проблем. Оскільки проблеми, накопичені за час вимушеного простою, лише збільшилися, ще й з'явилися нові. Над

правосуддям знову нависли два величезні наслідки: різко погіршилася ситуація з доступом до правосуддя і в судах продовжували спокійно працювати недоброчесні судді, стосовно яких було зупинено процедуру кваліфікування.

У цей самий період, за два дні до повномасштабного вторгнення Російської Федерації, залишилася без повноважного складу Вища рада правосуддя, коли у відставку пішли одразу 10 її членів. Рік без повноважень. Мінус більш як 20 функцій конституційного органу в правосудді. Невдовзі після цього завдяки максимально непередбаченому (чи не навмисне) закону на два роки було зупинено дисциплінарну функцію ВРП. І в результаті знов-таки накопичилося понад 11 тисяч нерозглянутих дисциплінарних скарг. У підсумку маємо 7–8 років сукупної інституційної паузи, тисячі вакансій і десятки тисяч нерозглянутих скарг. Це не збіг обставин, а вибір влади на користь контролю задля досягнення політичної мети. Геть сумна частина історії полягає в тому, що в деяких випадках до зупинки роботи ключових інституційних органів у судовій системі владу агресивно підштовхувала громадськість.

«Достроковий розпуск ВККС – наша найбільша помилка. І я це говорю публічно й відкрито», – цитата Андрія Костіна, на той момент голови правового комітету ВРУ, в інтерв'ю ZN.UA 2021 року.

Кожна така помилка коштувала системі довіри, кадрів, ефективності правосуддя й незворотного часу.

Причина друга: корпоративна замкненість і кругова порука

Суддівське середовище за ці роки сформувало стійку «внутрішню солідарність». Формально незалежна Вища рада правосуддя, дисциплінарні палати чи Кваліфікомісія часто діють за принципом «не нашкодити своїм».

На жаль, наявність міжнародних експертів та обраних ними дисциплінарних інспекторів не змінила суті: кількість скарг на суддів залишається стабільною – понад 800–1000 щомісяця. Відсутність довіри до механізмів добору, оцінювання та покарання підкріплюють корпоративну замкненість. А через наполегливу,

але невдалу рекомендацію ВККС від одного з міжнародних проектів технічної допомоги – запровадити для кандидатів у конкурсі на посаду судді Вищого антикорупційного суду (ВАКС) тест на когнітивні здібності замість психологічних тестів – із 25 вакансій було заповнено лише дві (!). Крім того, що на провальний конкурс витрачено півтора року, це означає, що ВАКС буде неспроможний достатньо швидко розглядати судові справи топкорупціонерів після збільшення кількості детективів НАБУ на 300 осіб. У результаті система через шалені зусилля очищується та періодично лише імітує саморегулювання, зберігаючи лояльність і внутрішній комфорт замість авторитету.

Причина третя: імітаційний характер реформ

Із 2015 року Україна пережила щонайменше три масштабні «стратегії» розвитку правосуддя. Кожна наступна реформа ніяк не продовжувала попередньої. Укази, дорожні карти, «прискорення реформ» – усе це створює відчуття безперервного руху, який насправді є топтанням на місці, а часто – спланованим відкотом.

Замість системного розвитку маємо політичний конвеєр – «реформа за реформою». Це підміна змісту формою: нові гасла, нові назви органів, нові конкурси – але без очевидного результату.

Держава зосереджується на зміні табличок, а не на змісті. Саме тому навіть Рада Європи у своїх останніх рекомендаціях наголошує: незалежність судів не може базуватися на нескінченних перезапусках, а лише на стабільних правилах і передбачуваних процедурах, які дуже потрібні, особливо під час війни. В результаті судова система справляється з розглядом 4,5 мільйона справ на рік, але ціною безперервного кризового менеджменту, який триває вже більш як 10 років.

Причина четверта: безкарність і відсутність підзвітності

В Україні досі не створено ефективного й водночас передбачуваного механізму

персональної відповідальності суддів, прокурорів чи посадовців судової адміністрації. Безкарність стала частиною системи координат.

Навіть коли суддя ухвалює рішення, відверто порушуючи Кодекс суддівської етики, покарання або відсторонення часто зупиняється на етапі дисциплінарної процедури. Коли ж такі комісії просто не працюють – як це було сукупно протягом майже п'яти років, – безкарність перетворюється на норму інституційного існування.

Останніми роками в Україні виникли й множаться парадоксальні ситуації, коли дисфункціональність, або неспроможність органів суддівського врядування виконувати свій функціонал, є наслідком діяльності деяких громадських об'єднань і проєктів міжнародної технічної допомоги.

Ось приклад, описаний вище, стосовно провальних ініціатив на конкурсі на посаду суддів Вищого антикорупційного суду. Виявилось, що ані народні депутати, які затверджували відповідний закон, ані відповідальні за менеджмент члени ВККС, ані громадськість не змогли нейтралізувати невдалу й нераціональну, якщо не сказати – контрпродуктивну ідею, реалізація якої й призвела до такого результату. І це не про те, що міжнародні експерти погані й від їхньої допомоги потрібно відмовлятися, – ні, але про те, що, співпрацюючи, потрібно поступово задіювати власні інтелект і досвід.

Інший приклад стосується Громадської ради доброчесності (ГРД) – єдиного у світі органу громадськості, діяльність якого є частиною важливих кадрових процедур ВККС, зокрема процедури кваліфікаційного оцінювання. Після майже чотирирічної перерви в роботі ВККС мала б швидко, як рекомендує Венеційська комісія, завершити процедуру кваліфікаційного оцінювання близько 2 тисяч суддів. У цьому, відповідно до закону, їй має допомагати Громадська рада доброчесності. Однак за майже два роки ГРД третього вже складу опрацювала у 5–7 разів менше матеріалів, аніж обидва попередні склади. Жодних серйозних пояснень цьому

надано не було. Відповідно ВККС у цій процедурі також була змушена загальмувати роботу. Багато недоброчесних суддів і далі відправляють правосуддя.

Така ситуація породжує парадокс: за допомогою міжнародних донорських проєктів і громадськості ми витрачаємо кошти на судову систему, яка часто не гарантує кінцевого результату. Рішення є, але вони не виконуються. І саме тут доречно згадати ключову тезу ЄСПЛ: *When judgments are not executed, the law is worth nothing* («Коли судові рішення не виконуються, закон нічого не вартий»).

Я вважаю, що профільним громадським організаціям, які стільки років перебувають усередині реформи, потрібно публічно відрефлексувати власні помилки.

І в цьому місці час згадати систему виконання судових рішень – ще один хворий орган правосуддя. Державна виконавча служба (роботою якої опікується Міністерство юстиції) роками демонструє нижчу ефективність, аніж приватні виконавці, хоча має більші повноваження. Вирівнювання їхніх можливостей – логічний і не надто складний крок, який держава вперто відкладає.

Причина п'ята: втрата суспільного запиту й морального орієнтиру

Справедливість – це не лише юридична категорія, а й моральна. В українському суспільстві цей орієнтир втрачено. Суд нечасто сприймають як місце, де шукають правду.

Коли людина не довіряє суду – це драма. Коли не довіряє бізнес – це вже загроза економічній безпеці. Без довіри до суду будь-які програми відбудови чи інвестиційні стратегії залишаються фікцією.

Бізнес не вимагає ідеальних суддів, він вимагає передбачуваності. Судова практика має бути прогнозованою, строки – зрозумілими, а система – спроможною. Інакше жодна стратегія не врятує державу від правового колапсу.

...Треба йти від декларацій до інституції. Україна не побудує правову державу, поки суд залишається інструментом влади, а не справедливості. Наразі очевидно, що

дисфункційність нашого правосуддя – це наслідок системних рішень, а не хаосу.

Повернути довіру можливо лише через відновлення на основі безперервної й передбачуваної діяльності державних інститутів, а не чергову вирвану з контексту хаотичну «реформу». Суд має перестати бути політичним

полем бою і стати точкою стабільності – там, де право діє, а не декларується.

Лише тоді фраза «верховенство права» перестане бути гаслом і стане фундаментом державності (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/pjat-prichin-disfunktsiji-ukrajinskoho-pravosuddja.html>). – 2025. – 5.11).

Лабораторія законодавчих ініціатив

Шлях до ЄС прокладено, але не пройдено: що вимагає Брюссель, і які рішення вже на столі у сферах правосуддя і правопорядку

Міжнародні партнери не приховують, що ключова перевірка української євроінтеграційної зрілості – це не ухвалені закони, а реальні зміни в інституціях. Тож двері в ЄС відчинені, але пройти крізь них можна лише із завершеними реформами. І ми рухаємось до входу, прогрес є, втім темп залишається заповільним. Так оцінила Україну Єврокомісія у Звіті про розширення Європейського Союзу на 2025 рік. Цей документ аналізує прогрес України за всіма переговорними розділами, зокрема у сферах верховенства права, антикорупційної політики, реформування прокуратури, адвокатури, органів правопорядку тощо. Тіньовий звіт – інструкцію, як довести ці реформи до логічного завершення, презентувала наприкінці жовтня коаліція громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив (ЛЗІ).

Тож, яких кроків очікують від української влади у сферах правосуддя і правопорядку, і як перегукуються обидва документи, які разом утворюють «дорожню карту», без якої рух до ЄС ризикують залишитися лише гучною декларацією – Лабораторія законодавчих ініціатив розбирає у матеріалі спеціально для LB.UA.

Судова реформа: міжнародний компонент як запорука успіху

Один із найважливіших сигналів Брюсселя стосується залучення міжнародних експертів до конкурсу у Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (ВККС). Єврокомісія прямо закликає

продовжити участь незалежних іноземних експертів і не формувати комісію виключно з представників «нереформованих» нацорганів. На цьому наголошують і експерти ЛЗІ у Тіньовому звіті.

Мандат міжнародних експертів, які брали участь у відборі членів ВККС, завершився ще влітку, а поспішно прийнятий ще у 2021 році закон зараз дозволяє створити нову комісію вже без них. І Єврокомісія, і українські громадські організації сходяться на тому, що міжнародний компонент у суддівських доборах суттєво підвищує стандарт та нівелює корупційні ризики. Тому відмова від їх участі у цих процесах може стати однією із точок для відкату судової реформи.

Тож Єврокомісія вимагає терміново пролонгувати мандат міжнародників щодо добору членів ВККС та розширити його і на конкурс до Верховного Суду. Частково вирішити це може законопроект № 13382, зареєстрований у червні 2025 року (хоча і він потребує доопрацювання), однак публічного розгляду чи політичної волі його просувати поки що, схоже, немає.

Окрім того, міжнародні експерти звертають увагу на необхідності перезавантажити самі національні органи, які делегують членів ВККС, – через відкриті конкурси з перевіркою доброчесності. Зокрема, йдеться про Раду суддів і Раду адвокатів.

Також Єврокомісія наголосила, що повноваження Громадської ради міжнародних

експертів (ГРМЕ), яка проводить конкурс до Вищого антикорсуду, мають тривати аж до моменту заповнення всіх вакансій. Ті самі пропозиції висловлені й у Тіньовому звіті коаліції ГО.

Судова реформа: підтримка і посилення громадського контролю

Окрім питання участі міжнародних експертів, Єврокомісія наголошує на потребі посилити інструменти громадського контролю, а саме Громадську раду доброчесності (ГРД), яка допомагає ВККС перевіряти суддів і кандидатів у судді. Тут міжнародні партнери і громадськість теж суголосні у своєму баченні: рекомендують покращити доступ ГРД до інформації, створити постійний секретаріат і підсилити аналітичну спроможність.

Тіньовий звіт, зокрема, пропонує зміни до положень, які відкриють ГРД повний доступ до суддівських досьє, а також передбачити окреме фінансування секретаріату із держбюджету, забезпечити Громадську раду доброчесності приміщенням, технікою і цифровізувати всі процеси.

Йдеться про системний підхід до роботи через вдосконалення спроможностей, адже без належного ресурсу громадський контроль не зможе функціонувати на повну.

Як брак людей і затягування призначень сповільнюють судову реформу

І Єврокомісія, і Тіньовий звіт звертають увагу на періодичні проблеми із наявністю кворумів у ключових органах суддівського врядування (насамперед, у Вищій раді правосуддя (ВРП)), а також у Конституційному Суді України.

Попри те, що у жовтні 2025 року Президент Зеленський призначив двох членів ВРП після тривалого затягування, ризик зупинки цього органу і досі існує. Адже до формування повного складу Вищої ради правосуддя бракує чотирьох членів, а мандат ще двох – закінчується вже влітку 2026 року. Експерти Лабораторії законодавчих ініціатив наголошують, що затягування на чотири роки призначень членів ВРП за адвокатською квотою перешкоджає роботі органу, а отже –

і оновленню суддівського корпусу. Тіньовий звіт попереджає про можливі ризики – будь-яке зниження кворуму чи спроби змінити його через законодавчі зміни можуть перетворити Вищу раду правосуддя на ручний орган, де рішення ухвалюватимуться мінімальною, але лояльною до влади більшістю. Зокрема і тому експерти ЛЗІ рекомендують відхилити законопроект № 13137, який пропонує змінити правила формування кворуму у ВРП. Адже таке нововведення створює прямі корупційні ризики та дає підґрунтя для політичного тиску.

Натомість Тіньовий звіт пропонує забезпечити заповнення всіх вакансій через прозорі й своєчасні процедури. Наприклад, розпочинати конкурси на вакантні позиції щонайменше за рік до завершення повноважень чинних членів ВРП. Також важливо законодавчо продовжити мандат Етичної ради, щоби вона могла завершити конкурси.

Окрім того, експерти пропонують розробити альтернативний механізм скликання з'їзду адвокатів. Адже саме через затягування Національної асоціації адвокатів України незаповненими роками залишаються адвокатські квоти у ВРП і Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів. Тіньовий звіт радить передбачити юридичну відповідальність за саботаж цих процедур.

Проблема із кворумами торкнулась і Конституційного Суду, там наразі бракує майже третини суддів: замість 18 працює лише 13. Єврокомісія чітко фіксує ці ризики та наголошує, що відібраних кандидатів потрібно призначати. ЛЗІ у Тіньовому звіті зазначає, що така ситуація із призначення відбувається не лише через складність відбору та низьку активність кандидатів, які подаються на конкурс, а й через затягування зі сторони суб'єктів призначення. Президент і парламент провалюють голосування або надовго відкладають ухвалення рішень.

Прокуратура: від політичного впливу до самоврядування

Після липневої спроби підпорядкувати антикорупційні органи генпрокурору влада спробувала відкотити скандальні зміни назад,

але все ж «тихенько» зберегти контроль за сферою прокуратури через Закон № 4555-IX. Однак Звіт про розширення став «холодним душем», в якому наголошено – інституційна незалежність залишається вразливою.

Зокрема, Єврокомісія негативно оцінила скасування пілотного кадрового резерву, закликала до законодавчих змін, які зроблять процедури відбору, призначень та звільнень більш об'єктивними, прозорими та заснованими на заслугах (адже фактично було скасовано конкурс на посади в прокуратуру).

Як може усунути проблему Україна? Експерти ЛЗІ у Тіньовому звіті зазначають, що це можна зробити доволі швидко – ухвалити пропозиції, частина з яких уже на порядку денному Верховної Ради України.

Так, у парламенті зареєстровано проєкт Закону № 13601 від 6 серпня 2025 року про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо відновлення конкурсів на призначення прокурорів у період дії воєнного стану та підстав звільнення та проєкт Закону № 13699 від 26 серпня 2025 року про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції. Перший – повертає конкурси і скасовує нові повноваження генпрокурора, а другий – поряд з цим також усуває певні процесуальні проблеми і посилює антикорупційні органи кримінальної юстиції. Комітету з питань правоохоронної діяльності достатньо розглянути їх, запропонувати один для голосування у сесійній залі або доопрацювати і представити у вигляді доопрацьованого законопроєкту. Зробити це можна *hic et nunc* («тут і зараз»).

Водночас європейські партнери прямо сказали, що порядок призначення генпрокурора залишається заполітизованим. Тіньовий звіт рекомендує впровадити відкритий конкурс із залученням прокурорського самоврядування, як це і передбачають європейські стандарти. Член Ради прокурорів міг би входити до комісії, яка обиратиме генпрокурора або навіть сама Рада, як вищий орган прокурорського самоврядування між Всеукраїнськими

конференціями прокурорів, могла б проводити відповідний конкурс. Є безліч моделей, але важливо – наголошують експерти ЛЗІ – розвивати і посилювати самоврядування у цій сфері, щоб самі прокурори гарантували свою незалежність від зовнішніх впливів, насамперед політичних.

Єврокомісія також зазначила, що призначення нового прокурора в сукупності зі змінами законодавства у липні 2025 року «підривають меритократію в прокурорській службі та створюють ризики неправомірного втручання у кримінальні провадження. Їх слід скасувати, а тим часом їх застосування має бути призупинено. Доволі чітко і зрозуміло: зміни суперечать євроінтеграційним планам України, а від застосування нових повноважень необхідно утриматись, врешті скасувати їх.

За інформацією ЛЗІ, за новими негативними положеннями липневого Закону № 4555-IX, поза конкурсними процедурами в обласні прокуратури та Офіс генпрокурора призначено понад 200 осіб. Водночас більшість цих людей, ймовірно, переведені з прокуратур нижчого рівня поза конкурсною процедурою переведення у прокуратури вищого рівня. Скільки ж людей «з вулиці», тобто колишніх прокурорів, тих, які не пройшли атестацію, юристів без прокурорського досвіду тощо – невідомо. А ці люди уже стали прокурорами і частиною прокурорського корпусу, отже, надалі формуватимуть органи самоврядування і впливатимуть на роботу всієї прокуратури. Тож з боку прокуратури доцільно пояснити, хто і як потрапив в прокуратуру на підставі Закону № 4555-IX, припинити цю практику і продемонструвати готовність перед Єврокомісією усувати проблеми. Справедливо зазначити, що процедура переведення до прокуратур вищого рівня доволі складна, тож варто подумати над її спрощенням поряд з конкурсними засадами призначення на керівні посади, що планується впровадити у I кварталі 2026 року, відповідно до Ukraine Facility та Дорожньої карти з питань верховенства права.

Безпековий сектор: між реформою і контролем

Не оминули європейські партнери увагою і сектор безпеки та протидію організований злочинності в Україні – напрями, увага до яких особливо загострена у часі війни. Єврокомісія закликає до реалізації заходів Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку та «Дорожньої карти верховенства права» – рух у цьому напрямі має бути активнішим із застосуванням європейських методик стратегічного аналізу і планування у сфері протидії злочинності, зокрема методикою SOCTA. Цю логіку відображено і у Тіньовому звіті за розділом 24 «Юстиція, свобода та безпека».

Системі протидії організований злочинності в Україні бракує законодавчої узгодженості. Тому вона існує радше формально, а на практиці функціонує розрізнено. Причиною цього вважають те, що держава досі покладається на інерційні інструменти 1990-х років, хоча в них і було внесено зміни, але не концептуального характеру. Тож реформа поліції, створення Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань (ДБР), Бюро економічної безпеки (БЕБ), втрата прокурорами повноважень розслідувати кримінальні правопорушення – відбувалися без оновлення «рамкового» законодавства. Тож нині кожен із цих органів має власне бачення пріоритетів і методів боротьби.

Тож європейські партнери очікують ухвалення закону, який би розмежував повноваження органів правопорядку та сприяв налагодженню ефективної координації і взаємодії між ними. Зокрема, йдеться про Службу безпеки України, щоби ця структура займалася питаннями національної безпеки, а не дублювала функції поліції чи антикорупційних органів. Також наголошують на потребі реформи ДБР. Експерти у Тіньовому

звіті формують покрокові рекомендації за цими напрямками: реформу потрібно закріпити у Стратегії боротьби з оргзлочинністю 2026–2030, створити посаду національного координатора боротьби з організованою злочинністю і забезпечити конкурси на керівні посади в Нацполіцію та ДБР із поміркованим залученням міжнародних експертів.

Водночас Тіньовий звіт подає ідею створення єдиного аналітичного центру чи спільних стандартів обміну інформацією, важливих для контролю і прогнозування кримінальної активності. Це допоможе органам системи кримінальної юстиції покращити взаємодію і ефективно налагодити процеси.

Як Єврокомісія та Тіньовий звіт формують єдину траєкторію реформ, і як по ній рухається Україна

Процес розширення – це не просто дипломатичний жест доброї волі, це політика вимог, яка визначає готовність країни-кандидата стати частиною спільного європейського простору. Звіт про розширення – це оцінка досягнень і недоліків реформ у форматі «що вже зроблено» і чіткий перелік «що ще потрібно зробити». Тоді як Тіньовий звіт відповідає на питання «як саме» виконати вимоги Єврокомісії. Проте він ґрунтується не лише на суб'єктивному баченні громадянського суспільства, а й на стандартах і праві ЄС.

Євросоюз наголошує: «Наступний крок має стати перетворенням намірів на результати». Тобто зараз вирішальними є швидкість, сталість реформ і політична воля їх втілювати. Лише за таких умов слова про «незворотність євроінтеграції» мають шанс стати реальністю, а не обіцячкою (*Лівий берег* (https://lb.ua/pravo/2025/11/29/709174_shlyah_ies_prokladeno_ale.html). – 2025. – 29.11).

І. Коліушко, голова правління ЦППР, експерт з публічного права, викладач кафедри державно-правових наук факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська Академія»

О. Бовш, експерт напряму «Місцеве самоврядування та децентралізація»

Як узаконити громади

Загальний погляд на проблему

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади стала однією з найбільш успішних за весь період новітньої історії України та відповідає найкращим світовим практикам. Реформа розпочалася в 2014 році, втім, попри формування нового базового рівня адміністративно-територіального устрою та основи для місцевого самоврядування у вигляді громад, її досі не завершено. Не в останню чергу через те, що до початку широкомасштабного вторгнення так і не внесли зміни до Конституції України, які б закріпили здобутки цієї реформи.

Наразі, під час дії воєнного стану, внесення змін до Конституції України є неможливим. З огляду на це, ми повинні використовувати доступні інструменти, які б дозволили без внесення змін до Основного Закону закріплювати здобутки децентралізаційної реформи.

Одним із таких здобутків стало формування, за допомогою об'єднання населених пунктів (сіл, селищ, міст), громад як нового первинного рівня адміністративно-територіального устрою та основи для місцевого самоврядування.

Разом з тим, на законодавчому рівні досі уникається визначення «громади» як адміністративно-територіальної одиниці. Змінами до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (внесеними Законом України № 562-ІХ від 16.04.2020) у 2020 році було видозмінено поняття «територіальної громади» і закріплено такі поняття як «адміністративний центр територіальної громади» та «територія територіальної громади». Однак це не вирішило проблему, а швидше породило значну кількість термінологічних неузгодженостей. Прийняття Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» від 28.07.2023 № 3285-ІХ також не вирішило проблему.

Поняття «територіальної громади» та проблеми з визнанням її адміністративно-територіальною одиницею

Поняття територіальної громади розкривається в статті 140 Конституції України. Так, у ч. 1 зазначено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. У ч. 2 вищевказаної статті зазначено, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Отже, Основний Закон України визначає територіальну громаду як жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, і вказує, що саме територіальною громадою здійснюється місцеве самоврядування. Це дозволяє стверджувати, що територіальна громада є первинним суб'єктом, через який здійснюється місцеве самоврядування в Україні. Відповідно, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ч. 1 ст. 6) визначає територіальну громаду села, селища, міста первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень.

Наразі чинна норма ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» вказує, що територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр.

Це визначення істотно відрізняється від конституційного. Зокрема тим, що поняття «територіальної громади», подане в Законі визначає село, селище, місто як «самостійні адміністративно-територіальні одиниці». У Конституції ж не визначено село, селище та місто адміністративно-територіальними одиницями, поняття «адміністративно-територіальної одиниці» теж не розкрито.

Крім того, після внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у 2020 році, «територіальна громада» *de facto* стала не лише суб'єктом, через який здійснюється місцеве самоврядування в Україні, а й адміністративно-територіальною одиницею базового рівня. Хоча Законодавець уникнув прямої згадки про це.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «територіальна громада» досі *de jure* не визнається адміністративно-територіальною одиницею. Існує точка зору, що це через те, що законодавче визначення «територіальної громади» як адміністративно-територіальна одиниці може суперечити ст. 140 Конституції України, де «територіальна громада» позначає «жителів», тобто є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, і не може бути одночасно адміністративно-територіальною одиницею.

При цьому, під час впровадження реформи, Законодавцю необхідно було шукати, яким терміном позначати новостворену адміністративно-територіальну одиницю, яка стала основою для місцевого самоврядування. Верховна Рада України пішла шляхом закріплення у законодавстві терміну «територія територіальної громади», яку визначила, як нерозривну територію, в межах якої територіальна громада здійснює свої повноваження щодо вирішення питань місцевого значення відповідно до Конституції і законів України, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (внесла відповідні зміни до ст. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Отже, з урахуванням того, що відповідно до Конституції «територіальна громада» – це

жителі, терміном «територія територіальної громади» наразі в законодавстві *de facto* позначено новоутворені адміністративно-територіальні одиниці, які стали основою для місцевого самоврядування. При цьому, попри фактично проведену реформу та функціонуючі органи місцевого самоврядування в нових адміністративно-територіальних одиницях, – законодавцем досі не визначено ні правової природи, ні самого поняття адміністративно-територіальної одиниці.

Це створює масу незручностей, зокрема й у побуті – жителі громад досі почасти не розуміють в якій адміністративно-територіальній одиниці живуть: чи-то в населеному пункті, чи-то в «об'єднаній територіальній громаді», чи-то в «територіальній громаді» чи-то в «громаді». Пересуваючись дорогами України – зустрічаємо різні таблички: подекуди вони вже позначають новостворені громади, подекуди ще населені пункти.

На нашу думку, задля уникнення вищеписаних термінологічних непорозумінь, доцільно вживати термін «громада» в розумінні первинної адміністративно-територіальної одиниці. При цьому, після внесення відповідних змін до Конституції України, доцільно буде вживати термін «громада» також у розумінні сукупності жителів як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Так, до прикладу, відповідники наших «громад», – «комуни» у Франції, Італії первісно були сукупністю людей, а потім стали також адміністративно-територіальними одиницями.

Разом з тим, наразі в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», громади не визначено адміністративно-територіальними одиницями. Натомість такими визначено область, район, місто, район у місті, селище, село (варто зауважити, що в переліку відсутня Автономна Республіка Крим). Існує думка, що це зроблено з огляду на норму статті 133 Конституції України, в якій визначено систему адміністративно-територіального устрою. Хоча стаття 133 Конституції України не містить вичерпного переліку адміністративно-територіальних одиниць. Про це нижче.

Складові системи адміністративно-територіального устрою – це не завжди адміністративно-територіальні одиниці

Конституція (ст. 133) визначає систему адміністративно-територіального устрою України, яку складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Ця норма означає, що складовими системи є як адміністративно-територіальні одиниці (якими без сумніву є Автономна Республіка Крим, області та райони), так і міста, селища, села, які можуть бути окремими адміністративно-територіальними одиницями, а можуть ними й не бути.

А що ж можна розуміти під «адміністративно-територіальною одиницею»? Конституційний Суд України в своєму Рішенні № 11-рп/2001 від 13.07.2001 наводить визначення адміністративно-територіальної одиниці як компактної частини єдиної території України, що є просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Аргументом на користь того, що села, селища, міста можуть не бути адміністративно-територіальними одиницями є те, що вони не завжди є просторовою основою для органів місцевого самоврядування. Із 2020-го року, коли фактично відбулося укрупнення базового рівня адміністративно-територіального устрою – села, селища, міста більше не є ні первинною одиницею адміністративно-територіального устрою, ні основою для органів місцевого самоврядування. Вони такими є лише у випадку, коли територія громади збігається з територією окремого населеного пункту.

Втім, дискусійним є питання, чи були вони такими ще до реформи 2020 року. Особливо села. Широко поширеною була ситуація, за якої існували села, в яких органи місцевого самоврядування не функціонували: станом на 2011 рік в Україні існувало 28 457 сільських населених пунктів, при цьому функціонувало лише 10 278 сільських рад. Таким чином твердження, що села є адміністративно-територіальними одиницями – не відповідає дійсності.

З огляду на те, що ні після впровадження реформи адміністративно-територіального

устрою, ні до її впровадження, значна частина сіл, а також окремі селища та міста, не були просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, – вони не були адміністративно-територіальними одиницями. Але вони при цьому були і залишаються населеними пунктами.

Щодо районів у містах, які також входять до конституційно-визначеної системи адміністративно-територіального устрою України – вони є елементом внутрішньої територіальної організації самих міст.

Таким чином, стаття 133 Конституції України не містить переліку адміністративно-територіальних одиниць. Вона визначає систему адміністративно-територіального устрою та перелічує її складові, якими є і адміністративно-територіальні одиниці, і населені пункти, і елементи внутрішньої територіальної організації міст. Відповідно, Автономна Республіка Крим, області та райони є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, а міста, райони в містах, селища і села – є елементами адміністративно-територіального устрою, які об'єднані в адміністративно-територіальні одиниці. Села, селища та міста мають статус населених пунктів, які є елементами системи адміністративно-територіального устрою, однак вони не мають статусу адміністративно-територіальних одиниць. Такий статус *de facto* має громада, до складу якої вони входять.

Отже, існує потреба саме в законі закріпити поняття адміністративно-територіальної одиниці та визначити її види. Якщо з регіональним і субрегіональним рівнем усе співпадає, то з базовим рівнем є проблема. Щоб її вирішити, необхідно закріпити поняття «громади», як адміністративно-територіальної одиниці, яка б позначала один або декілька населених пунктів та прилеглі до них території, об'єднані в одній адміністративно-територіальній одиниці.

Вирішення проблеми

Громада повинна стати первинною адміністративно-територіальною одиницею

(базового рівня) та ланкою конституційної системи адміністративно-територіального устрою опосередковано – через те, що вона об'єднує села, селища, міста.

Втім, для цього необхідно законодавчо визначити зміст поняття адміністративно-територіального устрою, а також правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, однію з яких має стати громада. Це не буде суперечити нормам Конституції, враховуючи викладене вище, а також те, що відповідно до Конституції України (ст. 92), виключно законами України визначається територіальний устрій України.

На підтвердження цієї думки можна навести позицію Конституційного Суду України, викладену в Рішенні № 11-рп/2001 від 13.07.2001, у п. 3 висновку якого зазначено: «Положення пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами України визначається «територіальний устрій України», треба розуміти так, що питання територіального устрою України, зокрема визначення змісту цього поняття, правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів щодо вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, є питаннями загальнодержавного значення і врегульовуються лише законом. Окремі повноваження з цих питань можуть бути надані законом органам місцевого самоврядування (стаття 143 Конституції України)».

Таким чином з цього рішення випливає, що законом може бути, а значить і має бути визначено, зокрема, поняття адміністративно-територіального устрою та види адміністративно-територіальних одиниць. Чинне регулювання цих питань у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» є недосконалим. Сам Закон у Прикінцевих та перехідних положеннях регулює окремі питання «до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України». Конституція також не дає однозначної відповіді на ці запитання. Це означає, що є потреба приймати окремий закон.

Власне, Центром політико-правових реформ за підтримки Програми U-LEAD з Європою проєкт такого закону було розроблено. Він має назву «Про адміністративно-територіальний устрій України». У ньому пропонується затвердити поняття:

-адміністративно-територіального устрою України, як зумовленої географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими факторами, внутрішньої територіальної організації держави;

-адміністративно-територіальної одиниці як частини території України з визначеними межами та адміністративним центром, яка є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування.

У законопроекті вказується, що адміністративно-територіальні одиниці є базового, субрегіонального, регіонального та допоміжного рівнів. Адміністративно-територіальними одиницями базового рівня є громади. Субрегіонального – райони. Регіонального – області та АР Крим. Райони в містах є адміністративно-територіальними одиницями допоміжного рівня.

Крім того, у законопроекті визначається, що громада – це первинна адміністративно-територіальна одиниця (базового рівня), яка є територіальною основою для місцевого самоврядування. Вона складається із одного або декількох населених пунктів з прилеглими до них територіями. Окремим розділом пропонується врегулювати порядок вирішення адміністративно-територіальних питань у громадах. Із вказаним законопроектом можна ознайомитись за цим посиланням.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що прийняття законопроекту «Про адміністративно-територіальний устрій України» є необхідним для визнання громади як первинної адміністративно-територіальної одиниці та основи для місцевого самоврядування. Це сприятиме закріпленню здобутків реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Законопроект відповідає чинній Конституції України, його треба вносити до парламенту та

розглядати. Це актуально в умовах воєнного стану, коли внесення змін до Основного Закону є неможливим, а децентралізаційну реформу потрібно продовжувати. Це необхідно для розвитку Української Держави та є нашим зобов'язанням щодо вступу до Європейського Союзу.

Додаток

Витяг із законопроекту «Про адміністративно-територіальний устрій України»

Цей Закон визначає засади адміністративно-територіального устрою України, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та вирішення інших питань адміністративно-територіального устрою України.

Стаття 1. Поняття адміністративно-територіального устрою та його рівні

1. Адміністративно-територіальний устрій України – це зумовлена географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими факторами внутрішня територіальна організація держави.

Стаття 4. Адміністративно-територіальна одиниця

1. Адміністративно-територіальна одиниця – це частина території України з визначеними межами та адміністративним центром, яка є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування (органів публічної адміністрації).

2. Адміністративно-територіальні одиниці є базового, субрегіонального регіонального та допоміжного рівнів:

1) адміністративно-територіальними одиницями базового рівня є громади;

2) адміністративно-територіальними одиницями субрегіонального рівня є райони;

3) адміністративно-територіальними одиницями регіонального рівня є області та Автономна Республіка Крим;

4) адміністративно-територіальними одиницями допоміжного рівня є райони в містах.

3. Особливості адміністративно-територіального устрою міста Києва як столиці України та міста Севастополь визначаються окремими законами.

Стаття 5. Громада

1. Громада – це первинна адміністративно-територіальна одиниця, яка є територіальною основою для місцевого самоврядування.

2. Громада складається із одного або декількох населених пунктів з прилеглими до них територіями.

3. Межа громади – це умовно замкнена лінія на поверхні землі (водній поверхні), яка відокремлює її територію від територій інших громад або інших визначених законом територій.

4. Адміністративний центр громади – це визначений в установленому цим Законом порядку населений пункт, що має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру громади та в якому розміщуються сільські або селищні або міські органи місцевого самоврядування.

5. Утворення громад, зміна їх меж, визначення (зміна) адміністративних центрів громад здійснюється відповідно до критеріїв утворення громад та визначення їх адміністративних центрів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

6. Адміністративний центр громади визначається у рішенні про утворення відповідної громади.

7. Громада, адміністративним центром якої визначене місто є міською громадою; центром якої визначено селище – селищною; центром якої визначено село – сільською. Статус громади як сільської, селищної або міської визначається (змінюється) у рішенні про утворення відповідної громади (*ЦППР (<https://pravo.org.ua/blogs/yak-uzakonyty-gromady/>). – 2025. – 19.11*).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.33498/loum-2025-03-123>

Айріян К. Аналіз застосування рішень Конституційного Суду України Верховним Судом: за виключними обставинами. *Право України*. 2025. № 3. С. 123-136.

Стаття присвячена аналізу практики застосування рішень Конституційного Суду України Верховним Судом у контексті перегляду судових рішень за виключними обставинами. Виявлені та досліджені проблеми імплементації актів Конституційного Суду України включно щодо дотримання визначеного оформлення відповідних звернень осіб згідно з вимогами, передбаченими процесуальним законодавством. У статті наведена практика Верховного Суду, що ілюструє складнощі у взаємодії між судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України, зокрема питання ретроспективної та перспективної дії рішень КСУ. Особливу увагу приділено колізіям у судовій практиці. Робиться висновок, що запровадження конституційної скарги як механізму захисту конституційних прав громадян і юридичних осіб стало важливим кроком у зміцненні верховенства Конституції України. Водночас законодавчі обмеження, зокрема умова про можливість перегляду судового рішення лише за умови його невиконання, значно знижують ефективність цього інструменту та ускладнюють реальне відновлення порушених прав. Це створює ризик формального підходу до захисту конституційних гарантій і нівелює основну мету конституційної скарги. Підкреслюється необхідність удосконалення механізму виконання рішень Конституційного Суду України та процесуальних інструментів перегляду судових рішень. Запропоновано шляхи посилення конституційного контролю для забезпечення верховенства Конституції України та ефективного захисту конституційних прав громадян.

УДК 34.03+352.07+341.38

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/14>

Сухонос В. В. Нормативне забезпечення взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері постконфліктного відновлення: системні дефіцити та пропозиції щодо вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 68-71.

Стаття аналізує правові засади розподілу компетенції між різними рівнями влади у процесах відбудови інфраструктури, соціально-економічного відновлення та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Дослідження включає аналіз фінансово-правових механізмів координації, процедур міжбюджетних відносин та нормативних інструментів забезпечення ефективної вертикальної та горизонтальної взаємодії органів публічної влади. У статті доведено, що взаємодія органів місцевого самоврядування та органів державної влади має горизонтальний характер, що означає співпрацю між органами одного рівня влади, які мають рівний статус, для досягнення спільної мети, тобто задля вирішення спільних для них завдань: підтримка громадського порядку, розв'язання різного роду соціально-економічних проблем та, особливо, розвиток територіальних громад. Нормативне забезпечення означеної взаємодії базується на Конституції України, її законах та підзаконних актах на кшталт актів Кабінету Міністрів України або різного роду інструкцій та нормативних наказів міністерств та відомств, які можуть прийматися для вирішення конкретних завдань, що виникають у процесі означеної взаємодії. Крім того, навіть самі органи місцевого самоврядування, в межах їхньої компетенції, можуть приймати рішення, які є нормативними актами. Стаття містить висновок про те, що, хоча українське законодавство прагне розмежувати повноваження між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, щоб уникнути конфліктів, найбільш поширеними

з системних дефіцитів, які існують у сфері взаємодії органів місцевого самоврядування та органів державної влади, є наявність політико-правових колізій, оскільки на практиці часто виникають ситуації, коли повноваження декількох структур перетинаються. Доведено, що задля подолання означених колізій необхідним стає подальше вдосконалення законодавства, зокрема, прийняття нової редакції законів як щодо органів. Проаналізовано, що, з урахуванням вітчизняних та світових реалій, фінансово-правові механізми взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері постконфліктного відновлення включають необхідність передачі коштів між бюджетами (державним та місцевими) у вигляді міжбюджетних трансфертів, таких як дотації вирівнювання та цільові субвенції.

УДК 342.7:327.56

DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.1>

Кравцова З. С. Роль конституційних гарантій прав людини у формуванні стійкого миру після конфлікту. *Наше право*. 2025. № 2. С. 5-13.

У статті досліджується значення конституційних гарантій прав людини в забезпеченні стійкого миру в суспільствах, що пережили збройний конфлікт. Проаналізовано теоретичні підходи до ролі прав людини в миробудуванні, історичний розвиток зв'язку між правами людини і миром, порівняльний досвід кількох країн, а також міжнародно-правові акти (ООН, Рада Європи, норми міжнародного гуманітарного права), які встановлюють стандарти захисту прав під час і після конфлікту. Особливу увагу приділено українському контексту – конституційно-правовим аспектам забезпечення прав людини в умовах війни та перспективам післявоєнного врегулювання. У роботі враховано позиції зарубіжних і вітчизняних науковців щодо теми дослідження. Зроблено висновок, що ефективні конституційні гарантії прав людини є необхідною передумовою стійкого, справедливого і тривалого миру після конфлікту.

УДК 342.4:349.44(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.2>

Гончарук В. Л. Конституційна невизначеність закону № 552-IX: правова природа та юридичні наслідки у сфері земельних відносин. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 16-29.

У статті здійснено системний правовий аналіз Закону України № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» у контексті принципів верховенства права, юридичної визначеності, публічної легітимності та національної безпеки. Автор обґрунтовує, що зазначений закон, незважаючи на глибоку соціальну та стратегічну значущість, було ухвалено в умовах порушення низки процедурних вимог, що суперечить як положенням Конституції України, так і стандартам демократичного процесу. Особливу увагу приділено відсутності оцінки конституційності цього закону з боку Конституційного Суду України, що створює прецедент тривалого «конституційного мовчання» щодо питань, які безпосередньо зачіпають публічну власність народу на землю та базові інститути народовладдя. Актуальність дослідження зумовлена не лише дефіцитом судового контролю за дотриманням конституційних гарантій у земельній сфері, а й надзвичайною геополітичною напругою, в якій земельні ресурси України набувають не тільки економічного, а й стратегічного, безпекового значення. З огляду на те, що сільськогосподарська земля є невідтворюваним ресурсом, який історично забезпечує продовольчу безпеку держави, її масова концентрація в руках великих аграрних корпорацій або іноземних бенефіціарів без належного інституційного контролю може розглядатися як фактор підризу національної безпеки у гуманітарно-продовольчій сфері. У зв'язку з цим, автором поставлено під сумнів відповідність закону № 552-IX національним інтересам держави, вказано на ризики правової та соціальної дестабілізації в середньостроковій перспективі.

У межах дослідження використано низку рішень Конституційного Суду України, зокрема щодо юридичної сили процедур ухвалення законів, права власності українського народу та необхідності забезпечення участі громадськості у прийнятті стратегічно важливих рішень. Зроблено висновок про потребу перегляду підходів до реалізації земельної реформи з урахуванням принципів правової визначеності, сталості конституційного ладу та балансу публічних і приватних інтересів.

УДК 340.12+341.1

DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.14>

Оганов А. Правозахисні інструменти Ради Європи у сфері охорони культурних прав і культурної спадщини. *Наука і правоохорона*. 2025. № 1-2. С. 110-118.

Дослідження правозахисних механізмів, які знаходяться в розпорядженні міжнародних організацій, в умовах сьогодення набуває особливої актуальності. Швидкоплинні світові та регіональні політичні процеси, які впливають на подальший розвиток держав, а у випадку України – на її суверенітет і територіальну цілісність, мають зобов'язувати до негайного перегляду й удосконалення національних політик у сферах, що найбільше зазнають їхнього впливу. Руйнівні для національної ідентичності процеси зачіпають передусім людину, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека якої визнано в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Метою дослідження є аналіз деяких нормативно-правових актів Ради Європи, а також інших документів, ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи, Парламентською асамблеєю Ради Європи й іншими інститутами, а також способів захисту культурних прав людини та культурної спадщини, які надають зазначені інструменти. Аналіз змісту документів дає підстави для висновку про особливий підхід до розроблення нормативно-правових актів організації, що ґрунтується на цінностях, орієнтованих на

людину й суспільство. Філософсько-правова парадигма, яка прослідковується в нормотворчій діяльності організації, може бути запозичена для використання національним законодавцем принаймні під час розроблення актів, що стосуються таких чутливих сфер суспільно-правових відносин, як збереження та охорона об'єктів культурної спадщини, які є життєво необхідними для збереження історичної пам'яті поколінь і подальшого гармонійного розвитку суспільства.

УДК 340.12:004.89:17.022.1

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.67>

Кучук А. М., Завгородня Ю. С. Від алгоритму до справедливості: філософсько-етичні межі автоматизації правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 05. Ч. 3. С. 449-453.

У статті досліджується проблема співвідношення справедливості та алгоритмічної автоматизації правосуддя. Питання про природу справедливості отримує нові виміри в умовах використання штучного інтелекту у судочинстві. Класичні концепції справедливості зіставляються з можливостями алгоритмів, які, попри видиму неупередженість, відображають упередження своїх творців і навчальних даних. Особлива увага приділяється процедурній справедливості та проблемі «справедливої процедури», що вимагає поєднання результату з належним процесом ухвалення рішень. Підкреслено, що алгоритмічні системи функціонують у парадигмі індуктивного узагальнення, що суперечить принципам правової визначеності та стандартам доказування. Герменевтична традиція демонструє неспроможність алгоритмів адекватно враховувати контекст і ціннісні аспекти. У роботі також аналізується концепція ціннісного плюралізму Ісайї Берліна, яка вказує на неможливість редукції моральних цінностей до математичних критеріїв, що загрожує редукціонізмом у правосудді. Розглядається проблема «прогалини відповідальності», оскільки алгоритмічні

системи позбавлені свободи та моральної відповідальності, що є необхідними умовами легітимності судового рішення. Окремо наголошується на епістемологічних труднощах: непрозорість алгоритмів суперечить вимогам обґрунтованості й зрозумілості судових рішень. Увага приділена темпоральному аспекту справедливості, оскільки алгоритми, навчені на історичних даних, ризикують відтворювати застарілі упередження. На основі філософсько-правового аналізу обґрунтовується принцип субсидіарності алгоритмічного правосуддя: автоматизація можлива у сфері процедурних, аналітичних та стандартизованих рішень, але є неприйнятною для питань вини, покарання чи складних ціннісних дилем. Запропоновано принципи етичної архітектури алгоритмічного правосуддя: моральної агентності, герменевтичної прозорості, ціннісної повноти та темпоральної справедливості. Зроблено висновок, що автоматизація правосуддя може виступати лише допоміжним інструментом, тоді як остаточна відповідальність за правове рішення має належати людині-судді.

УДК 340:342.7

DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.03.064>

Тернавська В. Організаційно-правові гарантії захисту прав людини у контексті конституційно-правової політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 3. С. 64-68.

Права та свободи людини і громадянина становлять зміст конституційно-правової політики кожної цивілізованої держави, вони мають бути конкретними та забезпеченими гарантіями реалізації і захисту. Сьогодні це питання актуалізується в аспекті військової агресії Російської Федерації проти України, внаслідок якої постраждали мільйони українських громадян. У системі гарантій прав людини вирізняють загальні і спеціальні гарантії, де особливе значення мають організаційно-правові (інституційні) гарантії, зокрема інституція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та правозахисні

громадські організації, які здійснюють правозахисну діяльність на національному і міжнародному рівнях. Результатом цієї спільної правозахисної діяльності є періодичне звільнення з російського полону українських військових, повернення з території Російської Федерації і тимчасово окупованих територій незаконно утримуваних цивільних громадян України та насильно вивезених українських дітей. Робиться висновок, що незважаючи на ефективну роботу державних і недержавних інституцій, одним із важливих завдань конституційно-правової політики на сьогодні є удосконалення всього механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, де одним із важливих елементів є гарантії захисту.

УДК 342.5:34.01

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14750312>

Зозуля Н. Людська гідність і конституційне врядування в умовах воєнного стану: національні та глобальні виклики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2025. Т. 15. С. 68-77.

У статті розглянуто стан загроженості людської гідності як у національному, так і в глобальному контекстах. Висвітлено значення людської гідності як основи побудови сучасного європейського правопорядку та поточні виклики для її захисту в контексті зростання міжнародних безпекових загроз євроатлантичній цивілізації з боку авторитарних режимів. Автор доходить висновку, що розбудова ефективної системи регулювання міждержавних відносин має вирішальне значення для захисту демократії, а отже, і людської гідності як її засадничої цінності. Висвітлено концепцію людської гідності в конституційній доктрині Німеччини разом із питанням правомірності покладання військового обов'язку. Визначено ланцюг системних зв'язків між конституційними цінностями, першоосновою яких є гідність, та військовим обов'язком як необхідним складником утвердження конституційного ладу. Проаналізовано поточні проблеми врядування в Україні в умовах воєнного стану,

під час якого утвердження конституціоналізму стикається з низкою викликів. Встановлено, що заходи воєнного стану, які мають легітимну мету забезпечення обороноздатності, не завжди відповідають вимогам «трискладового тесту». Виявлено низку порушень вимог принципу правовладдя, що відображають практику інструментального ставлення до людини, особливо в розрізі свавільної жорстокості під час застосування мобілізаційних заходів. З'ясовано, що застосування заходів, які явно порушують людську гідність, делегітимізує державу, перетворюючи її на репресивний механізм, діяльність якого супроводжується дезінтеграційними суспільними процесами, що є логічним наслідком нехтування правом як універсальним соціальним регулятором. Зроблено висновок про необхідність абсолютного дотримання правовою державою принципу непорушності людської гідності як умови для якісного людиноцентричного державотворення.

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-63>

Аврамова О. Є. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Вип. 3. С. 63-86.

У статті сформована концепція права бути людиною як фундаментальна складова четвертого покоління прав людини. Ці новації обумовлені змінами в розумні ціннісного підходу щодо права та прав людини, загалом, в умовах глобалізації та цифровізації суспільств. Зосереджено увагу на трансформації уявлень про зміст прав людини під впливом глобалізації, біотехнологічного прогресу, цифровізації та розвитку інформаційних систем. Проаналізовано сутність і структурні елементи четвертого покоління прав, зокрема інформаційні, цифрові, соматичні права, а також право на безпеку в нових техносціальних умовах. У статті розглядається поняття автономії людини як комплексне явище, що поєднує соціальний, юридичний

та біологічний аспекти. Соціальна автономія визначається як здатність особи формувати власну ідентичність і самовиражатися в матеріальному й цифровому середовищі. Юридична автономія передбачає наявність правосуб'єктності та свободу волевиявлення в правовідносинах. Підкреслюється, що лише гармонійне поєднання всіх форм автономії забезпечує повноцінну реалізацію людини як самостійного та відповідального суб'єкта в умовах сучасного суспільства. Наголошено на потребі в правовому осмисленні нових викликів, пов'язаних із ризиками втрати людської автономії, приватності, тілесної цілісності та духовної ідентичності. Обґрунтовано, що право бути людиною має охоплювати не лише класичні права й свободи, а й новітні юридичні гарантії захисту генетичної інформації, антропологічної унікальності та моральної недоторканності особи в цифрову епоху. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень у сфері правового регулювання людської природи, спрямованих на забезпечення гідного існування особи в умовах біо– та техносередовища.

УДК 342.9.03(477)

DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.12>

Борденюк В. І. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення конституційного права людини на судовий захист у сфері публічно-правових відносин. Нове українське право. 2025. № 4. С. 100-111.

У статті на основі аналізу положень Конституції України, міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законів України, що встановлюють порядок здійснення адміністративного судочинства, виявлені основні проблеми законодавчого забезпечення конституційного права людини на судовий захист у сфері публічно-правових відносин. Зокрема, за результатами такого аналізу обґрунтовано висновки про те, що конституційне право особи на судовий захист не є абсолютним, а тому

порядок його здійснення встановлюється на рівні законів, які повинні розвивати відповідні положення Конституції України, а не змінювати зміст цього права, що його обмеження можуть встановлюватись на законодавчому рівні лише у випадках, передбачених Конституцією України. Крім того, в статті здійснено ретроспективний аналіз законів України про внесення змін до КАС України та Конституції України, за результатами якого констатовано наявність тенденції до звуження змісту та обсягу конституційного права на судовий захист не тільки на законодавчому, а й на конституційному рівні, а також виявлені основні напрями обмеження цього права на законодавчому рівні, що порушують його суть. Зокрема, до таких напрямів віднесено: встановлення на законодавчому рівні: особливостей оскарження та скасування рішень окремих суб'єктів владних повноважень, можливість встановлення яких не передбачена в Конституції; надмірно широкого кола суб'єктів владних повноважень, щодо актів яких не допускається зупинення їх дії та забороняється встановлювати для них обов'язку вчинити певні дії; досить широкого кола судових рішень, які не підлягають касаційному оскарженню. Аргументовано, що одним із вагомих чинників, який перешкоджає ефективній реалізації права на судовий захист, є наявність у законодавстві України, що визначає правові здійснення правосуддя, численних норм, які не відповідають вимогам юридичної визначеності, яка є складовою принципу верховенства права, що задекларований у ч. 1 ст. 8 Конституції України.

УДК 342.5

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.2>

Ткаченко Є. В. Механізми громадського контролю за діяльністю президента в європейських змішаних республіках. *Європейські перспективи*. 2025. Вип. 3. С. 13-17.

У статті ідентифіковано проблематику відсутності в законодавстві України легального

визначення громадського контролю за наявності конституційних засад народного суверенітету та участі громадян у публічному управлінні. Метою дослідження визначено порівняльний аналіз механізмів громадського контролю за діяльністю президента в змішаних республіках Європи з урахуванням досвіду України. Узагальнено підхід, за яким громадський контроль трактується як засіб забезпечення відкритості та ефективності публічного управління. Продемонстровано багаторівневість структури громадського контролю та переважно інформаційно-рекомендаційний характер наявних форм в Україні, що не завжди забезпечують прямий вплив на об'єкти контролю. На досвіді Франції досліджено посилення президентської влади за Конституцією 1958 року та подальше подолання домінування президента внаслідок масових молодіжних протестів, визначено важливість активного волевиявлення громадян (вибори, референдуми, протести, публічна критика). Виокремлено румунську модель із тимчасовою відставкою президента з обов'язковим референдумом та імпічментом за державну зраду в поєднанні з правами на свободу слова, доступу до інформації, утворення зібрань і об'єднань. Актуалізовано специфіку правового режиму воєнного стану: наведено варіанти оголошення надзвичайних режимів і потребу їх парламентського підтвердження в низці змішаних республік. Зроблено висновок про фрагментарність нормативної рамки та комбіновану природу механізмів контролю. Окреслено перспективи законодавчого закріплення понять, суб'єктів і інструментів, а також посилення доступу до публічної інформації та залучення громадськості.

УДК 342.25:352.07

DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-11>

Голик Ю. Ю. Повноваження органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: ключові виклики, обмеження та напрями подальшого розвитку. *Науковий вісник Дніпровського державного*

університету внутрішніх справ. 2025. № 2 (135). С. 88-93.

У статті досліджуються особливості реалізації компетенції органів місцевого самоврядування (ОМС) в умовах воєнного стану в Україні. Акцентовано увагу на трансформації управлінських функцій ОМС у зв'язку з новими викликами: мобілізацією ресурсів, забезпеченням громадської безпеки, координацією гуманітарної допомоги та захистом внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює діяльність місцевого самоврядування в надзвичайних умовах, зокрема положення Конституції України, Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та положення воєнного законодавства. Визначено зміст власних і делегованих повноважень ОМС та особливості їх реалізації в умовах обмежень, спричинених передачею частини повноважень військовим адміністраціям. Описано ключові проблеми, з якими стикаються громади під час війни, зокрема зменшення бюджетної автономії, зниження колегіальності у прийнятті рішень, а також ускладнення комунікації із центральною владою. Окреслено перспективи післявоєнного розвитку місцевого самоврядування, включаючи необхідність посилення інституційної спроможності громад, упровадження цифрових інструментів управління та адаптацію міжнародного досвіду відновлення постконфліктних територій. Зроблено висновок про важливість законодавчого вдосконалення механізмів функціонування ОМС в умовах кризових ситуацій задля досягнення балансу

між централізацією управління та автономією місцевих громад.

УДК 342.9:004.738.5:004.8:35.07(477)

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3\(54\).340494](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3(54).340494)

Дубняк М. В. Е-урядування, smart-управління та GovTech: проблеми правового забезпечення цифровізації публічного адміністрування. *Інформація і право*. № 3(54). С. 86-104.

У статті досліджуються термінологічні, концептуальні та правові аспекти цифровізації публічного адміністрування в Україні в контексті розвитку е-урядування, Smart-управління та GovTech, зокрема впровадження ІІІ в державні послуги. Проведено порівняльний аналіз законодавчого визначення і нормативного наповнення цих понять. Встановлено, що підходи до цифровізації мають фрагментований характер, попри існування потужної цифрової екосистеми на базі бренду »Дія», яка охоплює численні сервіси, застосунки та інфраструктурні проекти. Особливу увагу приділено аналізу Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року (WinWin), в якій закладено стратегічні цілі щодо розвитку GovTech і штучного інтелекту. Проаналізовано пріоритети цифрової трансформації за окремими галузями, виявлено нерівномірність завдань цифровізації та дисбаланс між кількістю ініціатив і станом їх правового забезпечення. Сформовано правові проблеми від впровадження ІІІ-моделей у діючі державні портали.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 11 (138) 2025

(01 листопада - 30 листопада)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 20.11.2025.

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 7,05.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.